

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
Часопис Полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ

Полицијска академија, Београд, Хумска 22

ЗА ИЗДАВАЧА

Проф. др Владимир Кривокапић, декан

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin) Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет за полицијско-безбедносне науке, Љубљана
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопље
Проф. др Станко Бејатовић, Правни факултет, Крагујевац
Проф. др Андреја Савић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Слободан Пантазијевић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Мирослав Живковић, Полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Полицијска академија, Београд
Доц. др Игор Урош, Полицијска академија, Београд

УРЕДНИК

Проф. др Ђорђе Ђорђевић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Бранислав Л. Валковић

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Драгослава Мићовић

АДРЕСА

НБП Наука • безбедност • полиција
Полицијска академија
11000 Београд, Хумска 22
СРБИЈА И ЦРНА ГОРА
E-mail: polaka@ptt.yu

ТИРАЖ

300

ШТАМПА

INPRESS, Београд

Часопис излази три пута годишње
Први број је објављен 1996. године
Год. I, Бр. 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – СРБИЈА И ЦРНА ГОРА
POLICE ACADEMY, BELGRADE – SERBIA AND MONTENEGRO

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2004.

празна страна

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

- Слободан Вуковић**
Комуниколошки аспекти преобликовања држава у транзицији
(студија случаја – улога немачке и аустријске штампе
у распаду Југославије) [9]
- Јован Ћирић**
Сукоб интереса и полиција [25]
- Бранислава Поповић Ћитић и Весна Жунић Павловић**
Процена спремности заједнице за примену превентивних програма [51]
- Љиљана Дапчевић Марковић**
О институцији полицијског омбудсмана
– појам, надлежности и овлашћења [71]
- Славиша Вуковић**
Улога полиције у превенцији делинквентног понашања
деце и малолетника [97]
- Ненад Милић**
Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог
током процеса саслушања [115]
- Наташа Томић**
Кривичноправни аспект заштите од јонизујућег зрачења [133]

ПРИЛОЗИ

- Гојко Грубор**
Дигитални водени печати – параметри, апликације и
комбиновани отпорни алгоритми [151]
- Слободан Нешковић**
Елементи развоја система Министарства унутрашњих послова
Републике Србије у периоду 2001 – 2004. године [177]

ИСТРАЖИВАЊА

- Evgenia Argiropoulou, Andreas Avgerinos
and Maria Mihalopoulou**
A new Instrument for Evaluating Physical Activity of Young People:
Concurrent Validity and Reliability of Physical Activity and
Lifestyle Questionnaire (PALQ) [193]

ПРИКАЗИ

Станко Бејатовић

Владимир Кривокапић: Криминалистика тактика [211]

Срђан Милашиновић

Мирослав Јевтовић: Увод у полицијску етику [217]

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА

Приступање Полицијске академије – Београд Асоцијацији европских полицијских колеџа (АЕРС) [221]

Упутство сарадницима [225]

CONTENT

ARTICLES

Slobodan Vukovic

Transformation of Countries in Transition from the Aspect of
Communication Science (case Study – the Role of German and
Austrian Press in Desintegration of Yugoslavia) /*Summary*/ [24]

Jovan Ciric

The Conflict of Interests and Police /*Summary*/ [49]

Branislava Popovic Citic and Vesna Zunic Pavlovic

Estimateing Readiness of a Community to Apply
Preventive Programs /*Summary*/ [69]

Ljiljana Dapcevic Markovic

About the Institution of Police Ombudsman
– the Notion, jurisdiction andauthorizations /*Summary*/ [95]

Slavisa Vukovic

The Role of Police in Prevention of Delinquent Behaviour
of Childern and Minors /*Summary*/ [112]

Nenad Milic

Allowed and Forbidden Pressure on a Suspect in the
Course of Interrogation Process /*Summary*/ [130]

Natasa Tomic

Protection of the Nuclear Energy Impact
– Penal – Legal Aspect /*Summary*/ [149]

CONTRIBUTIONS

Gojko Grubor

Digital Watermarking – parameters, applications and combined
resistant algorithms /*Summary*/ [174]

Slobodan Neskovic

The System of Ministry of the Interior of the Republic of Serbia
– The Elements of Development from 2001 to 2004 /*Summary*/ [191]

RESEARCHES

**Evgenia Argiropoulou, Andreas Avgerinos
and Maria Mihalopoulou**

A new Instrument for Evaluating Physical Activity of Young People:
Concurrent Validity and Reliability of Physical Activity and
Lifestyle Questionnaire (PALQ)

[193]

BOOK PREVIEW

Stanko Bejatovic

Vladimir Krivokapic: Criminalistic Tactic

[211]

Srdjan Milasinovic

Miroslav Jevtovic: Introduction to Police Etic

[217]

INTERNATIONAL COOPERATION

Approach of Police Academy, Belgrade to Association of European
Police Colleges (AEPC)

[221]

Instructions to Contributors

[225]

ЧЛАНЦИ

НБП – Београд, Vol. X, No. 1, 9-24, 2005.

УДК 32.019.51:070(430+436)"1989/1991"

УДК 32.019.5:323.1(=163.41) (430+436)"1989/1991"

УДК 316.647.8:323.1(=163.41)

КОМУНИКОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРЕОБЛИКОВАЊА ДРЖАВА У ТРАНЗИЦИЈИ (студија случаја – улога немачке и аустријске штампе у распаду Југославије)

Др Слободан ВУКОВИЋ, виши научни сарадник
Института друштвених наука, Београд

Апстракт - У чланку се расправља о утицају немачке и аустријске штампе на обнављању старих и стварању нових стереотипа о Србима и Србији у предвечерје и у току самог разбијања/распада друге Југославије. Истовремено она се у већини тих написа залаже за деконструкцију друге Југославије. Упоредном анализом може се утврдити да је реч о структурама које дуго трају, односно да је то писање у складу с њиховом дугом традицијом. И на крају у том послу (разбијања Југославије) постигнут је консензус међу немачком и аустријском политичком елитом.

Кључне речи - Немачка, Аустрија, штампа, стереотипи, разбијање, Југославија, Србија.

Улогу Немачке и Аустрије у разбијању/распаду друге Југославије није могуће сагледати, па самим тим ни разумети, без увида у чињенице, односно у скуп чинењица које се односе на кључна историјска догађаја из 1914. и 1941. године, с једне, и њихово упоређење с чињеницама на почетку југословенске кризе (1989. и 1991. године), с друге стране.¹ То је неопходно нагласити, јер су

¹ Види шире: Вуковић, С., 2001, „Немачка, Аустрија и разбијање Југославије”, *Социолошки преглед*, год. 35, но. 3-4, стр. 213-234; Крећа, М., 1994, „Пар напомена о основним правним елементима

многа ранија догађања, хтео то неко да схвати или не, у великој мери, или чак одлучујуће утицали на потоња. Ако имамо у виду де се ради о огромној грађи то ћемо се овом приликом задржати само на она кључна догађања, свесни чињенице да можемо остати недоречени. Такође, њихову улогу не можемо ни приближно сагледати без анализе писања њихове штампе и електронских медија будући да оно одражава њихове, јавне или прикривене, тежње и интересе. Расположиве чињенице, које ће касније бити детаљније изложене, говоре нам да су, поред немачке и аустријске дипломатије, и њихови мас-медији, као репрезент јавности, у томе послу одиграли веома значајну улогу. То говори да је у Аустрији и Немачкој, сходно вековном историјском искуству, постојала широка сагласност како међу политичком елитом тако, судећи према мас-медијима, и у јавном мњењу да се разбије, прво 1941. прва а затим 1991/1992. и друга, Југославија. Зато ћемо у овом чланку поћи од лакшег дела посла - анализе њихове штампе.

Почнимо редом. Аустријски и немачки медији, пре свега, потпомогли су да се актуализује стара аустроугарска пропагандна прича о Великој Србији,² која настаје као њен одговор на тежње и чињење Срба у осамнаестом и деветнаестом веку за ослобођење и уједињење, јер су они добрим делом били током дуге историје насељени и на њеној тадашњој територији, односно простору под њеном државном влашћу. Отуда је та стара антисрпска прича, у новим условима, вешто стављена у оптицај како би се сутра Срби лакше извели, због њиховог противљења разбијању друге Југославије, на оптуженичку клупу. Оптужујући Србе за хегемонизам немачка и аустријска штампа актуелизује стару аустроугарску пропагандну флоскулу с циљем да се западно јавно мњење лакше окрене против Срба. Готово да нема текста у којем се не помиње „велекосрпска идеја“, „Велика Србија“, „хегемонистички“ или „комунистички Београд“, „угњетачка (српска) нација“, и слично. Све то с циљем како би се подржале словеначке и хрватске одавно прокламоване тежње, односно испословао њихов пројект за отцепљење од Југославије. С тим да им (како медијима тако и политичкој елити и владама) главни циљ није био независност Словеније и Хрватске већ

концепције растакања југословенске федерације“, *Социолошки преглед*, год. 28, но. 2, стр. 213-223; Митровић, М., 1994, „Распад државе и рат у Југославији“, *Социолошки преглед*, год. 28. но. 2, стр. 189-203.

2 Пропагандни термин „Велика Србија“ имао је за циљ да Србију означи у симболичком и практичном плану као „окупатора“ осталих југословенских земаља, односно као хегемона. У аустријској и хрватској штампи „Велика Србија“ и „хегемонистички Београд“ употребљавају се као синоними.

разбијање друге Југославије и кажњавање Србије „за сва учињена“ недела, с једне, и остваривање њихове вековне тежње за касније њено стављање под економску и политичку контролу, с друге стране. На тај начин су аустријски и немачки медији (као и у ранијим периодима), на симболичком и практичном плану, активно потпомогли својим владама и оставили им лакши део задатка. У ту сврху повучени си из немачког новинарства, или су по прећутном договору склањани у страну, сви они њихови текстови који се нису уклапали у пропагирању нове-старе слике о Србији и Србима.³ Клише који се непрестано понавља у немачким медијима био је: „Распад ‘вештачке’ титоистичке творевине, дакле, мора да се заврши, према овом плану, тако што ће се свако вратити у своје велико јато: Словенци и Хрвати у свој европски, демократски, развијени, романско-германски свет, а Србима не преостаје друго него да се препусте својој оријенталној, словенско-византијској судбини.“⁴

На самом почетку југословенске кризе (по добро испробаном рецепту прво из времена Хабсбуршке монархије и касније поновљених за време Хитлерових припрема за напад на Југославију) немачко-аустријски медији су се утркивали у заузимању милитантног антисрпског става. У ту сврху добро им дође да пренесу и најмање изјаве из хрватске и словеначке штампе. И обрнуто, хрватска и словеначка штампа ће преносити бројне написе и изјаве немачких и аустријских званичника који одобравају отцепљење, или, пак, испредају причу о великосрпском хегемонизму. Тако су се хрватски, словеначки и немачко-аустријски медији утркивали у остваривању истог циља, односно ко ће више прво наружити Србе а затим сахранити Југославију. При чему ће у исто време за то разбијање Југославије, прво оптужити Београд, а затим и цео српски народ.

Прво почиње антисрпска пропаганда око ситуације на Косову и Метохији. По добро испробаним принципима тоталне пропаганде иде се на ниске страсти. Зато се дигла невиђена бука око тобожњег тровања албанских ђака. Франкфуртер рундшау (*Frankfurter Rundschau*) ће извести да је на стотине људи отровано, вероватно отровним гасом, а „међу њима и читави школски разреци из Подујева“.⁵ Нешто касније ће ово поново доћи у жижу јавности преко Франфуктер алгемајне цајтунг-а (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*). Сада је на Косову пољу изненада „оболело преко хиљаду албанских ђака“, при чему

3 Међу скрајнутим новинарима био је и Хари Шлајхер. Види: Живковић, Н., 2003, *Како нас друђи виде*, Прометеј, Нови Сад, стр. 31 и 47.

4 Lucio Caracciolo, „Шта немачка тражи у Југославији“, *Лимес*, март, 1994. у: *Медијски раић против Срба*, 1995. Избор текстова Ж. Ивановић, Тањуг, Београд, стр.116.

5 *Frankfurter Rundschau*, 7. 5. 1990.

се каже да су отровани од стране тајне српске полиције.⁶ Затим се инсистира да је Србија „нецивилизована држава“, да су Срби „милитантни“ и да „воле калашњикове“. Као што су 1916 писали да немачка јавност „зна да су Срби болесно амбициозна, мегаломанска и ратничка нација“.⁷ Због тога треба дозволити отцепљење Словеније и Хрватске. У медијској припреми отцепљења бечки *Volksstimme* ће унапред инсистирати да су „Југославији одбројани дани“, или, пак, да „Југославија више не постоји“.⁸

Истовремено аустријски медији не презају од хушкања, као и у ранијим периодима, Хрвата против Срба. Тако ће, на пример, у октобру 1990. год. Ноје кронен цајтунг (*Neue Kronen Zeitung*), у тексту поводом враћања споменика бану Јелачићу на централни трг у Загребу, без и мало устезања написати: „Међутим, данас би Јелачић своју сабљу пре требало да упери према Београду.“⁹ (Само што не каже оном истом граду који смо ми бомбардовали у Првом и Другом светском рату.) Заправо, за њих би се пре могло рећи да заједно са својим владама активно учествују у производњи „балканске“ кризе. За такво писање немачко-аустријска штампа има дугу и богату традицију. На сличан начин је учествовала у производњи кризе, током друге половине деветнаестог и прве половине двадесетог века а нарочито пред Први светски рат, и пре сарајевског атентата. То потврђују многобројни написи у њој. Под утицајем у то време створене атмосфере настало је и писмо које је 15. фебруара 1913. године у Рим упутио бечки надбискуп Рафаеле Скапинели, у којем се, између осталог, каже: „Аустрија, међутим, изгледа да је одлучна да се оштро позабави Србијом и опште је уверење да може доћи до рата с том земљом на пролеће“.¹⁰

То потврђује давно доказану тезу да је сарајевски атентат повод а не узрок напада Аустро-Угарске на Србију.¹¹ Управо ову историјску чињеницу аустријска и немачка штампа и електронски медији деведесетих година прошлог (двадесетог) века, ради лакшег оправдања разбијања Југославије, покушавају да ревидирају. Судећи по писању њихове штампе то се ради по следећој шеми: Срби изазивају Први светски рат – (После пораза Аустро-Угарске у том рату) Словенија и Хрватска су под српском доминацијом – Београд је комунистичка

6 Franfurter Allegemeine Zeitung, 17. 7. 1990.

7 Dammert, 1916, *Der serbische Feldzug*, Lajpcig, str. 7. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, *Србија у немачком јавном мњењу 1914-1918*, Рад, Београд, стр.15.

8 Volksstimme, 15. 8. 1990. god.

9 Neue Kronen Zeitung, 18. 10. 1990. god. (Та сабља је иначе окренута према Будимпешти.)

10 Нав. према: Корнвел, Ц., 2000, *Хитлеров план*, Службени лист СРЈ, Београд, стр. 58.

11 Екмецић, М., 1973, *Ратни циљеви Србије 1914*, СКЗ, Београд. Јанковић, Д., 1973, *Србија и југословенско питање 1914-1914 године*, ИСИ, Београд.

тврђава – Признавањем независности Словенији и Хрватској уједно је и њихово ослобађање од хегемонистичког и комунистичког Београда – Аустрија, а самим тим и Немачка, добија (симболичку) сатисфакцију.

Због тога се, по трећи пут у прошлом веку, у немачкој и аустријској штампи води оштра антисрпска пропаганда. Она ће касније бити настављена финијим средствима.¹² Не говори се негативно само о српском руководству, на чему се касније више инсистирало, да би се камуфлирао овај аустријски¹³ и немачки реваншизам, него и о целом српском народу. Тако се преко сатанизације политичког вођства сатанизује народ. То се ради суптилно, али ипак по више пута на Западу употребљеном клишеу: „Захтеви типа ‘бомбардујте Милошевића’ брзо постају ‘бомбардујте Србе’ или ‘бомбардујте Београд’.“¹⁴ Од самог почетка се мислило на оно друго: бомбардујте Србе, или бомбардујте Београд. У немачкој и аустријској штампи Срби се приказују као „реметилачки фактор“ у Југоисточној Европи. Истовремено Југославија је „вештачка версајска творевина“, или, пак, „несрећни историјски експеримент“, и зато је треба што пре ликвидирати и послати у историју. Сличну пропаганду против Југославије водили су и комунисти на челу с Коминтерном.¹⁵ Немачко-аустријска штампа на почетку заговара поделу Југославије на западни (претежно католички) и источни (претежно православни) део. Потом се врло брзо прешло на тезу, на којој се све више инсистирало, да ју је неопходно уситнити на више малих држава. С тим да ће настојати да те државе касније ставе под своју, прво економску, а затим и политичку контролу, или, пак, обрнуто, зависно од случаја до случаја.

Антисрпска пропаганда, на самом почетку кризе, заснивала се на давно формираним стереотипима, односно на продубљивање традиционално формиране слике међу Немцима и Аустријанцима о Србима као непријатељима

12 Позната издавачка кућа *Langenscheidt* издала је 1995. прво, а 1999. друго издање хрватско-немачког, односно немачко-хрватског речника. У предговору првом издању пише: „Развој догађаја у државама наследницама Југославије довео је до раздвајања хрватског и српског језика, али су и српске варијанте наведене и као такве назначене. У другом издању се каже: „Развој догађаја у државама које су настале распадом бивше Југославије довео је до раздвајања хрватског и српског језика. Основу овоме рјечнику чини данашњи хрватски књижевни језик. О издавању српско-немачког речника вероватно нема ни говора. Види: *Langenscheidts Taschenworterbuh Kroatisch*, 1995 (1999), *Langenscheidt, Berlin – Munchen – Wien – Zurich – New York*.

13 „Аустријанци на реч ‘Србија’ аутоматски имају асоцијацију ‘мора умрети’ (nuss sterbien). Види: Шишкович, Т., 1995, „Србија мора умрети“, у: *Србија мора умрети*, Филип Вишњић, Београд, стр. 111.

14 Кресић, О., 1995, „Вест као бизнис“, у: *Србија мора умрети*, стр. 89.

15 У коминтерновско комунистичкој антисрпској и антијугословенској пропаганди дуго су у употреби биле следеће флоскуле: Југославија је „вештачка Версајска творевина“, „велекосрпски хегемонизам“, Срби су „угњетачка нација“, и сл. Историјски архив КПЈ, т. II, стр. 69-71, 312, 319.

(не само из два светска рата већ од самог почетка стварања модерне српске државе). Када се Србин описује он је најчешће зао, прљав, или, пак, „подбуо човек коме из раскопчане кошуље вире маљаве груди.“¹⁶ Истовремено у овим описима не може да изостане да „они никада нису заборавили своје јуначке песме и под комунистичким симболима они су сањали о великоспском царству“.¹⁷ То је само наставак формираних ставова пред Први светски рат и за време њега када су Срби били „српске свиње“¹⁸ или када је за професора Универзитета у Фрајбургу њихова ствар била „смрдљива ствар“.¹⁹ Зато се без и мало зазора каже да је Београд „легло убица“. Србија је „безначајна и неприпитомљена држава“ која је „запалила пожар на целој земаљској кугли“. Истовремено се у Србији „народ досађује и живи у исчекивању крвопролића и убистава“.²⁰ Србима као народу „недостаје способност, смисао за уметност, разумевање за социјалне, економске и цивилизацијске захтеве савременог доба“.²¹ Срби су, такође, народ нижих моралних вредности. Наравно, оваквих епитета, које је непотребно више набрајати, биле су пуне странице немачких новина, периодике и памфлета. Сви ти написи пуни су мржње према Србима и како је тада рекао Рајстаг Вендел: „Код нас су Срби оклеветани више него и један народ у Европи.“²²

У немачко-аустријској штампи пред разбијање/распад Југославије често се инсистирало да „традиционално демократски орјентисани Словенци и Хрвати, будући да су западно-католичке провинцијенције..., коначно су могли да се ослободе ‘самовоље српских деспота’ и српско-комунистичке ‘утњетачке и освајачке силе’“.²³ На површину, дакле, избијају, као и у свим мутним временима и преломним тренуцима у немачкој историји, реваншистички и империјални циљеви, који су често започињали на Балкану. (На Балкану су и сламани.) Отуда се могу разумети, али не и оправдати, тако жестоки антисрпски ставови који су

16 Suddeutsche Zeitung, 25. 9. 1990.

17 Neue Kronen Zeitung, 7. 10. 1990.

18 Gomol, 1916, *Im Kampf gegen Russland and Serbien*, Lajpcig, str. 363. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, стр. 15.

19 Mieneske, 1915, *Die deutsche Erhenburg von 1914*, Stuttgart and Berlin, str. 97. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, стр. 15 -16.

20 Stratz, "Serbien", *Woche*, 23. 10. 1915. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, стр. 16.

21 Dammert, 1916, str. 14. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, стр. 19.

22 Wendel, R., 1918, *Sudosteuropaeische Frege*, Berlin, str.180. Нав. према: Селесковић, Т. М., 1996, стр. 5-6.

23 Beham, M., 1995, „Медији као изазивачи пожара“, у: *Србија мора умрети*, стр. 103.

у овим државама били формирани знатно раније. То добро илуструје следећи пример: Фридрих Нојман (1860 – 1919), иначе идејни предходник немачких либерала, странке којој је припадао и немачки министар иностраних послова Ханс Дитрих Геншер, у својој књизи *Bulgarien und Mitteleuropa* (1916) за Србију каже да се она „као сметња испречава на путу стварања Средње Европе, и зато се као непријатељско утврђење усред средњоевропског одбрамбеног система не може трпети“.²⁴

Свом жестином форсирају се старе аустроугарске флоскуле о српском народу и то без имало увијања. Срби постају „битанге“ које би „тревало присилити да поклекну“.²⁵ Југословенска армија сада постаје „четничка“, а Србија је „злослутни случај иреденте“ и нови „колонијални владар на Балкану“,²⁶ а када затреба она је „милитаристичко-бољшевички комплекс“,²⁷ а Југославија је „србо-Југославија“ која по немачкој штампи „није цивилизована земља“ или, пак, она је „комунистичко – српска држава“.²⁸ Кроз штампу се, такође, провлачи да су Срби православци и византинци (чиме им се на индиректан начин одриче припадност хришћанству и сутерише њихова нижа вредност) док су Словенци и Хрвати хришћани демократски и проевропски настројени.

У карактеризацији Срба, односно ширењу стереотипа о њима, иде се толико далеко да они постају „српске свиње“. Анализирајући писање немачке штампе Михаел Туман каже: „Поређења снацистима при том је био само образац читаве једне концепције особина које су приписиване Србима. Шта све не читамо: Срби као ‘пљачкашки народ, који воли да влада’, као ‘потомци Џингис Кана’, ‘ученици Садама Хусеина’ или ‘етнофундаменталисти’. Када треба, њихово се име претвара у ‘србобољшевике’ или ‘радикалосрбе’. Карикатуристи цртају Србе као свиње које се ваљају, мутиране бикове, крволочне вукове, змије с два језика, стрвождере, гладне хијене и питбуле. Запад, дакле, није имао везе с људима, већ с монструмима.“²⁹ Да би овакво одређење Срба било уверљивије све се (због лакшег прихватања на Западу) повезује с комунизмом. Дивљаштво,

24 Нав. према: Константиновић, З., 1996, „Империја – лимес – варвари“, *Економика*, год. 32, но. 3, стр. 162-163.

25 Цитирана изјава Вилхелма Другог пред Први светски рат. Нав. према: Бакић, Ј., 1998, „Да ли је западна јавност у Србији препознала непријатеља“, *Социолошки преглед*, год. 32, но. 1, стр. 9.

26 Нав. према: Бакић, Ј., 1998, стр. 3-29.

27 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4. 7. 1991. godine; Такође види: Хартман, Р., 1999. *Часни мешетари*, Прометеј, Нови Сад, стр. 82.

28 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 3. 7. 1991.

29 *Die Zeit*, 2. 9. 1994. god. Такође види: Харџман, Р., 1999. стр. 142; Живковић, Н., 2003, стр. 69 и 136.

варваризам, православље, византинизам, комунизам и хегемонизам не ретко се, види парадокса, стављају у исту раван. То потврђује често изношено мишљење да су се Срби „добровољно...определили за комунизам“.³⁰ Одакле следи, да је он, од стране Срба, наметнут осталим народима на Балкану, односно Хрватима и Словенцима, што их у овом случају посебно интересује.

Немачка штампа у западноевропском јавном мњењу шири страх од Србије, као да је она значајна економска и војна сила. За њу је она остала „последњи бастион лењинизма у Европи“. И не само то, него би Србија могла да постане „тврђава комунизма“, из које би могло да дође до обнове Совјетског Савеза и „поново васпостављени поредак лењинизма–стаљинизма да се рашири на источну половину Европе.“³¹ То треба спречити по сваку цену. У том циљу дозвољена су сва средства: прво треба разбити Југославију а затим казнити Србију и онеспособити је. Да се случајно неби опоравила треба је свести у границе какве су биле пред балканске ратове. При том се истиче да су Срби с оружјем у рукама своју територију за непун век, по једнима три пута,³² а по другима „четири пута увећали“, чиме су, хтели то или не, индиректно признали који су главни мотиви ових напада. Да би се што пре испословало признање Словеније и Хрватске смишља се пропагандна крилатица „признање или рат“, коју најчешће понавља кључни гласоговорник разбијања Југославије аустријски министар иностраних послова Алојз Мок. Ова крилатица у себи је крила њихову главну стратегију: прво признање а потом рат, који ће неминовно изазвати то признање, а након тага ћемо се умешати ми или наши савезници.

По добро испробаним принципима тоталне пропаганде у Немачкој а нарочито прво у Хабсбуршкој монархији а затим у Аустрији шире се готово цео век стереотипи о Србима. Основне поставке антисрпске пропаганде смишљене су знатно раније, заправо од када је Аустрија бацила око на Босну и Херцеговину још у 17. веку. То постаје нарочито значајно после споразума Катарине II, руске царице (1762-1796) и Јосифа II, аустријског цара (1780-1790), по коме је Босна и Херцеговина постала аустријска интересна сфера.³³ Узрок томе је био њен државни програм ширења на југоисток Европе. Зато је у интересу каналисања и кординирања те пропагандне активности цар Јосиф II као предходнику основао (1785. године) фонд за васпитавање босанских

30 Бакић, Ј., 1999, „Стереотипи о Србима у јавности појединих западних нација“, *Нова српска политичка мисао*, год. 6, но. 1-2, стр. 34-35.

31 J. R. Reissmüller, „*Worumes in Jugoslawien Geht*“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, February 4, 1991.

32 *Wochenpresse*, 13. 12. 1990.

33 Ђоровић, В., 1999, *Босна и Херцеговина*, Глас српски-Aris Libri, Бања Лука-Београд, стр. 200.

фрањеваца.³⁴ Да би одмах након смиривања револуције, односно 1849. године Хабсбуршка монархија Босни и Херцеговини посветила пуну пажњу и на њеној територији поставила мрежу дипломатских представништава и то, поред генералног конзулата прво у Травнику а затим у Сарајеву, конзулате у Мостару и Бањалуци, а конзуларне агенције у мањим местима с знатним бројем покретних агената.³⁵ За издржавање агената у Босни и Херцеговини Дунавска монархија издваја 1854. године суму од 100.000 форинти (што је за то време била значајна свота), а од 1866. године 20.000 форинти годишње.³⁶

Антисрпска пропаганда, у облику у којој је препознајемо деведесетих година двадесетог века, у којој се инсистира да све невоље на Балкану потичу од настојања Срба да створе „велику Србију“ у суштини је формулисана пред босанско-херцеговачки устанак (1875) и након доделе Босне и Херцеговине, од стране великих европских сила, Аустро-Угарској (1878) на управу. Та пропаганда је била толико жестока да је (из својих државних интереса) прихвата и руски цар Александар II.³⁷ Бењамин Калај управитељ Босне и Херцеговине и повереник грофа Андрашија инсистирао је да треба продубљивати верске противуречности између Срба и Хрвата и активно је радио на повлашћивању хрватске мањине. Да би после гушења заједничког устанка православаца и муслимана из 1881. год. у источној Херцеговини аустро-угарска власт здушно радила на њиховом сукобљавању и поновном свађању не само у Босни и Херцеговини него и у другим окупираним областима Балкана.³⁸ За то постоје многе чињенице. Једна од њих је и та да гроф Куен хрватски бан (1883-1903), такође повереник грофа Андрашија а касније председник мађарске владе, повлашћује Србе у Хрватској, што се, наравно, није допадало многим Хрватима. После извесног смиривања антисрпска пропаганда поново је активирана у аустријској штампи пред почетак анексионе кризе (1908) и настављена све до

34 Ђоровић, В., 1999, стр. 200.

35 Екмецић, М., 1997, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, БИГЗ, Београд, стр.12.

36 Екмецић, М., 1964, „Спољни фактор у припремању балканске револуције 1848-1875“, *Југословенски историјски часопис*, бр. 3, стр. 14.

37 Руски цар је писао аустријском да разуме „Ta repugnance pour la formation d'un Grand Etat Serbe. Je repousse comme Toi cette combinaison.“ Види: В. Н. Sumner, *Russia and the Balkans 1870-1880*, Oxford, 1937, р. 208. Нав. према: Екмецић, М., 1997, стр. 262.

38 Аграрно питање је остављено нерешено (о којем су Срби и муслимани имали супротстављене интересе), уз помоћ аустро-угарске власти издаван је лист Бошњак, муслимани који су се определили као Срби били су прогањани, итд. Види: Ђоровић, В., 1999, *Босна и Херцеговина*, стр. 214 – 215.

завршетка Првог светског рата, да би била обновљена у немачко-аустријској штампи четрдесетих година прошлог века.

Пред сам априлски рат Гебелс (*Goebbels Josef*) даје упутства немачкој штампи како треба писати о Југославији: Према том упутству у свим извештајима с терена треба инсистирати на томе како „Срби систематски прогоне мањине“, затим „како српски војници пале немачке куће“, „како се стварају концентрациони логори за немачке мањине“ и како „српска влада наоружава српске бандите“. Истовремено ће немачка штампа у Југославији потпиривати „антисрпско осећање Хрвата, хаотичну привредну ситуацију, тешке социјалне услове, итд.“.³⁹ Ово упутство је брзо материјализовано, отуда се могу прочитати жестоки антисрпски ставови. Само неколико дана касније, после ових Гебелсових упустава, *Volkischer Beobachter* објављује ударни текст с насловом: „Расте антисрпско расположење Хрвата“, у коме се, између осталог, каже да хрватска опозиција на челу с Павелићем ради „на ослобођењу и одвајању од Србије“.⁴⁰ Слична упутства добија и војска. У познатој Директиви о припремама за напад на Југославију од 28. марта 1941. године коју је издао начелник немачке Врховне команде фердмаршал фон Кајтел дословице стоји: „Будући да су Срби безобзирно угњетавали несрпске народности Југославије, нарочито Хрвате и Македонце, треба приказати да немачка војска не долази у хрватске, босанске и македонске куће као непријатељ. Напротив, она жели да их сачува да их српски шовинисти не баце на ратиште“.⁴¹ Немци при том нису заборавили да издају наређење да се појача рад петоколонашких организација Јупитер, Културбунд, и др.⁴²

Да је реч, како би Бродел рекао, о структурама које дуго трају потврђује чињеница са су Гебелсова и Кајтелова упутства постала кључ антисрпске пропаганде у Немачкој и Аустрији педесет година касније, која ће као по диктату следити и остали западни мас-медији. Дословце ће поновити све раније изречене оптужбе против Срба. Неупућеном читаоцу тешко је препознати да ли су ти текстови писани 1914. или 1941, односно 1991. године. Само што ће их сада, у новим техничким условима, поткрепити с монтираним сликама „злочина“ с терена. Слично ће, на пример, поступити и Франкфуртер алгемајне

39 *Нирнбершка документација*, ЈМТ, VII, стр. 64, УЦА, VI, стр. 189, док. 34-39, Р. С. Нав. према: Терзић, В., 1984, том II, стр. 43-44.

40 *Volkischer Beobachter*, 2. 4. 1941. Nav. prema: Hori, L. Broscat, M., 1994, *Ustaška država Hrvatska 1941 – 1945*, DBR International Publishing, Beograd, str. 14.

41 Терзић, В., 1984, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Партизанска књига, Београд, том II, стр. 34.

42 Терзић, В., 1984. том II, стр. 44.

цајтунг који ће Југословенску народну армији прогласити за „српску борбену силу“, а њен допринос „антихитлеровској коалицији“ потцењивати јер она „ни у ранијим временима није стекла никакве заслуге за Југославију“. Помињање антихитлеровске коалиције а при том се до детаља служити његовим методима, с једне, и исказана брига за Југославију, с друге стране, је цинизам прве врсте. Поред тога, овде је реч о класичном глумљењу објективности. Затим износи оно кључно, намењено не само за унутрашњу него и за инострану употребу: „по завршетку рата уследила је огромна геноцидна акција убиства, пре свега против хрватског и словеначког народа, као и против немачке и албанске мањине.“⁴³ Поновно помињање албанаца само је припрема за производњу и припрему следеће кризе која је убрзо уследила. На „геноцидној“ акцији Срба касније ће се све више инсистирати.

Готово на истом гебелсовском задатку, старог мајстора пропаганде, нашао се педесет година касније и бечки Курир (Куриер), који понашање „српске владе, српске армије, четничке солдатетске, али и многих опозиционара и интелектуалаца“ оптужује за варваризам, оријентализам и национализам.⁴⁴ Бечки Ди пресе (*Die Presse*) из пера Ирене Милер тврдиће како су Хрвати „након рата поново испаштали под српском влашћу“,⁴⁵ заборављајући да су након рата Југославијом владали Хрвати и Словенци (Броз, Кардељ, Бакарић и Крајгер). Истовремено немачки Шпигл (Спиегел) је почетком јула 1991. год. објавио ударни текст под насловом: „Тамница народа Југославије: терор Срба“ (што је преузето из арсенала коминтерновских оптужби). У немачкој и аустријској штампи није много боље прошла ни српска опозиција, њени вођи се најчешће, зависно од дневне потребе, означавају као „националисти“, „крајњи националисти“ или, пак, „ултранационалисти“.⁴⁶ У време првих вишестраначких избора у Србији писаће: „Уколико победи опозиција (...) у Србији убрзо неће више бити бољшевизма, али ће и даље бити исто онолико национализма жељног да влада као и под Милошевићем“.⁴⁷ Залагање и за најмањи српски национални интерес биће проглашен за национализам (читај шовинизам) и хегемонизам. Све то време немачку и аустријску штампу, ни мало или готово ни мало, не интересује положај Срба у Хрватској. А ако и пише о њиховом положају тада „нова, демократски изабрана влада Хрватске

43 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1. 3. 1991. год. Нав. према: Хартман, Р, 1999. стр. 148.

44 Нав. према: Бакић, Ј., 1999, стр. 34.

45 Die Presse, 5. 3. 1991. год.

46 Die Presse, 17. 9. 1990., Die Presse, 21. 9. 1990. год. , Die Zeit, 12. 7. 1991. год.

47 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 12.12. 1990.

није до сада починила ниједан насилан чин против српског становништва“!⁴⁸ Ако имамо у виду чињенице да је ово писање најчешће преносила хрватска и словеначка штампа или електронски медији, оно је имало вишеструки пропагандни циљ: прво, (по Хитлеровој и Гебелсовој замисли) појачати унутрашње нетрпељивости, друго, још више окренути Словенце и Хрвате против Југославије, треће, створити конфузну ситуацију како у земљи тако и ван ње како би се лакше остварили сопствени циљеви, и четврто, на почетку стварати а касније појачати антисрпско расположење код европског јавног мњења.

Наведени примери више него јасно говоре да је кључни мотив, а самим тим и покретач ове антисрпске пропаганде, немачки и аустријски реваншизам, који је повремено преобучен у борбу против комунизма и за људска права, тако да је антисрпска пропаганда повремено прекривена слојем антикомунизма. Том приликом, аустријска штампа, не пропушта да каже да је реч о непријатељу. А да је реч о непријатељу доказује чињеница да се немачка и аустријска либерална штампа није либила да користи, њој мрске, коминтеровске стереотипе о Југославији. У тој ситуацији зна се како се поступа са непријатељем: треба га свим расположивим средствима, почев од дипломатских, преко пропагандних и економских, па све до војних, поразити и приморати на капитулацију. У исто време за то, по старом рецепту, у земљи припремити логистичку подршку. Најкраће речено, против њега (непријатеља) дозвољена су сва средства.

Сламању Србије требале су да послуже и економске санкције. С тим у вези, нешто касније, после признавања независности Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, и након увођења санкција СР Југославији, Франкфуртер алгемајне цајтунг извештава: „Две државе Југоисточне Европе – Румунија и Грчка – копненим путем шаљу гориво у Србију. Оне то чине делимично из политичких разлога, а делом што обе припадају православљу...“⁴⁹ Као што видимо не бирају се средства да се Срби и Србија оцрне и да се спречи и најмање кршење санкција, како би се данас сломила а сутра стављена под контролу њена привреда. Касније ће многи немачки и аустријски новинари обигравати југословенску границу према Румунији, Бугарској и Македонији и извештавати о свакој пропуштеној цистерни нафте, и тако ће злоупотребити свој новинарски позив поступајући чешће као агенти својих обавештајних служби него као објективни

48 Die Welt, 2. 8. 1991.

49 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 15. 7. 1992. Нав. према: Разумовски, Д., 1995, „Бог то жели!, у: *Србија мора умрети*, стр. 82.

извештачи с терена. Да парадокс буде већи, исти ће нешто касније (после демократских промена у Србији), у разним едукативним програмима (које плаћају њихове владе или разне владине агенције), држати слово новинарима са простора друге Југославије о професионалном и објективном информисању.

Немачка и аустријска штампа, по свему судећи, за час су се, кад је реч о Србима, вратиле у своје „златно“ време пред Први и Други светски рат. Занимљиво је напоменути да није заборављено да се каже да су Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина све до 1918. год. биле у саставу Хабсбуршке монархије. При том се ни речи не каже: прво, о окупацији Босне и Херцеговине 1878. године, а затим о њеној насилној анексији из 1908. године. Истовремено се инсистира на томе да се Југославија „распада управо тамо где је некада пролазила стара граница Монархије“.⁵⁰ Малтене, као да је реч о њиховој територији на коју имају историјско право! Словенија и Хрватска су под српском доминацијом па се индиректно сугерише закључак да су Срби криви за њен крах и да их од те доминације треба ослободити.⁵¹ У следећој фази они морају бити кажњени, не само зато што се супротстављају разбијању друге Југославије по унутрашњим административним границама, већ и за раније учињено „зло“ учешће у разбијању Аустро-Угарске монархије⁵² и за супротстављање немачко-аустријским походима према Блиском Истоку. Да би прво Аустрија а затим Немачка оствариле тај циљ било је неопходно освајање Балкана, односно српског етничког простора.

Срби се, још пре отпочињања сукоба на просторима друге Југославије, у аустријској и немачкој штампи проглашавају за фашисте. Та оптужба је била у функцији како би се лакше покренула медијска кампања против њих (по систему: ко данас може бити уз фашисте), с једне, док би се тиме релативизовала одговорност за сопствени фашизам, с друге стране.⁵³ Да би обезбедили осуду Срба, непосредно након отпочињања сукоба у Словенији и Хрватској, преузимају ватиканску пропагандну крилатицу да је „Србија неоспорни агресор“ и

50 Hans Magenschab, „Конфликт Срба и Хрватша – хиљаду година мржње“, Kurier, 6. 10. 1990.

51 Следећи цитат доста добро осликава ову немачку антисрпску хистерију: „(Србин) испољава своју преку, непријатну нарав (цитиран Бизмарк, пр. Ј.Б) (...) Србија представља нарочито злоћудан случај иреденте који ремети мир. Нав. према: Бакић, Ј., 1998, стр. 3-29.

52 Савезници, све до средине 1918. год. нису имали намеру да разбију Монархију. Преокрет се поклапа с победама српске војске на солунском фронту и њен муњевит победнички марш до Граца. Види: Кризман, Б., 1958, „Стварање Југословенске државе“, *Преглед*, год. 10. књ. 2, стр. 333-353.

53 На то их је касније, када су упоређивали логоре у Босни и Херцеговини са нацистичким логорина упозорио Симон Визентал: На тај начин „релативише се уништавање Јевреја од стране Немаца“ Die Tageszeitung, 13. 8. 1992.

намећу је осталим чланицама Европске заједнице. Касније се у најтиражнијим новинама и на најгледанијим ТВ станицама испредају приче о српским злочинима у Босни и Херцеговини који се обавезно надувавају како би се Срби оптужили за геноцид. При чему се заборавља, или прећуткује, да нема рата без злочина – које најчешће чине све стране умешане, односно вољно или невољно увучене у сукобе. Нарочито када је реч о унутрашњим грађанским или верским ратовима.⁵⁴ Истовремено муслимански и хрватски злочини се прећуткују или минимизују. Неће ни то прећуткивање бити довољно него ће муслиманске и хрватске злочине приписивати Србима. Као илустрацију навешћемо масакр хрватских војно-полицијских снага над српским становништвом у Госпићу 1991. године. „Филмски извештај који приказује осакаћена тела двојице младића био је емитован на хрватској и немачкој ТВ, при чему је саопштено да је реч о Хрватима које су заклали Срби. Касније су рођаци препознали жртве као Србе.“⁵⁵ Нешто касније ће отићи корак даље па ће, на пример, муџахедина с Истока ангажованог на страни муслимана у босанско херцеговачком рату, с одсеченом главом српског сељака у руци као ратним трофејом, у медијима приказивати као Србина. Такве слике код гледалаца стварају јаке емоције после којих одобравају и оне акције (у овом случају против Срба) које иначе неби одобрили.

Све у свему, немачка и аустријска пропаганда заснивала се на раније формираним стереотипима о Србима у немачкој јавности. Она је спроведена кроз мас-медије, који у складу с тако формираним стереотипима за све невоље и проблеме настале на простору друге Југославије оптужују Србе и Србију. Аустријски и немачки медији увелико преузимају антисрпску пропаганду из словеначких и хрватских извора. Сарадња између хрватских и немачких медија, посебно Дојче веле-а (*Deutsche Welle*) и Радио телевизије Загреб је и формализована.⁵⁶ У овој кампањи Срби се систематски оптужују, прво, за комунизам, лењинизам и стаљинизам; а затим се преко комунизма долази до хегемонизма. Зато они хоће да покоре младе демократије северозападних република. Ту се затим у причу, као по клишеу, уплиће великосрпски хегемонизам и православље. Често ни то није довољно већ се западно хришћанство, па самим тим и народи који му припадају (Словенци и Хрвати) проглашавају за напредне и културне, а Срби, будући источне вере, за заостале, некултурне и назадне.

54 Полибије када описује унутрашњи (грађански) рат у Картагини, казује да је он био крвавији од свих до тада познатих спољашњих ратова. Види: Полибије, *Историје*, I, 71, 72.

55 Sylvia Roggioli, „Замка дезинформисања, Extra, 23. мај 1994. у: *Медијски рат против Срба*, 1995, Прир. Ж. Ивановић, Танјуг, Београд, стр.108.

56 Deutsche Welle, 23. 9. 1990. Нав. према: Танјуг прес, 25. 9. 1990. стр.7.

Кључни разлог ове антисрпске пропаганде био је у томе да се Словенци и Хрвати охрабре на пут сецесије. Истовремено тиме је вршен притисак на савезнике, како владе тако и медије а преко њих и на њихово јавно мњење, да што лакше прихвате отцепљење Словеније и Хрватске. Оптуживање Срба за бољшевизам, хегемонизам а повремено и за фашизам имало је за циљ скретање пажње са стварних узрока југословенске кризе и истовремено оправдање најављене сецесије северозападних република. У том послу најважније је било амнестирати прво Словенију и Хрватску а затим и себе за распад/разбијање друге Југославије.

Немачки интелектуалци, као и њихови мас-медији, међу првима су исказали своје, историјски условљено, антисрпско расположење, с једне, и показује да је у Немачкој постигнут консензус да се разбије Југославија, с друге стране. Претходни став очито илуструје један пример: немачки филозоф Ј. Симоне је још априла 1990. године наговестио да ће Немачка Југославији увести санкције ако се ЈНА буде одупирала сецесији западних република.⁵⁷ Све то неодољиво подсећа на становиште њихових нешто старијих колега пред Први и Други светски рат. То становиште је сажето изнео Херман гроф од Казерлинга када пише да су Срби „примитивна раса ратника и разбојника“.⁵⁸ Да је непријатељство према Србима дубоко узело корена међу Немцима потврђује изјава Гинтера Граса: „За мене су агресори у првом реду Срби“,⁵⁹ или, пак, касније Хабермасово оправдање НАТО агресије.⁶⁰ Антисрпско расположење једног дела европских и америчких интелектуалаца касније се могло јасно видети за време НАТО агресије на СР Југославију.⁶¹

57 Жуњић, С., 1995, „Судбина, дух и средина - три топоса германске европске идеологије у: *Како мислићии будућности Европје*, ФДС-Карловци, Београд – Сремски Карловци, стр. 60-61.

58 Kayserling Cont Herman, *Europe, Translator by Moniter Samvel, New York, Horcort, Brace Company, 1928.* Нав. према: Тодорова, М., 1999, стр. 217.

59 *Junge Welt*, 21.7. 1995.

60 О Хабермасовом оправдању НАТО агресије. Види: Вратуша-Жуњић, В., 2000, „Трансформација критичке теорије у апологију у делу Јиргена Хабермаса“, *Социолошки преглед*, год. 34, но. 1-2, стр. 23-47.

61 О антисрпском расположењу америчких и европских социолога и њиховом неразумевању ситуација у којима је уплетен интерес њихових држава, види њихове одговоре на протесна писма Социолошког друштва Србије: „Бомбардовање/реакције социолога,“, 1999, *Социолошки преглед*, год. 33, но. 1-2, стр. 161-174. Такође види: Вуковић, Д., 1999, «Fiat instituta et paerot mundus», *Социолошки преглед*, год. 33, но.3-4, 303-323.

Слободан Вуковић

**TRANSFORMATION OF COUNTRIES IN TRANSITION FROM THE
ASPECT OF COMMUNICATION SCIENCE**
(case study - the role of German and Austrian press in disintegration of Yugoslavia)

- Summary -

Slobodan Vuković, PhD, Senior scientific associate
Institute of social sciences, Belgrade

This paper discusses the influence of German and Austrian press on reviving the old and creating the new stereotypes of Serbs and Serbia on the eve and in the course of breaking up/disintegration of the second Yugoslavia. At the same time, in the majority of articles they plead for deconstruction of the second Yugoslavia. Therefore, it was the advance of German and Austrian diplomacy. The comparative analysis shows that these are long-lasting structures, in other words that this kind of writing is in accordance with their long tradition. This kind of writing reflects German and Austrian, public or hidden, aspirations and interests on one hand, in order to turn the Western public opinion against the Serbian people. The articles and electronic media reports insist that there is a creation of „Great Serbia” in progress, which is carried out by „hegemonic” or „communist Belgrade”, or “oppressive (Serbian) nation”. Yugoslavia is an “artificial Titoist creation”, and “hegemonic Belgrade” oppresses young democracies in Slovenia and Croatia. In German and Austrian media, the Serbs are also characterized as „plundering nation that likes to rule”, they are “students of Saddam Hussein”, and sometimes even „Serbian pigs.” If not stopped, the Soviet Union might restore from Serbia and once “reestablished order of Marxism and Leninism might spread on the Eastern half of Europe”. This is why all the means are allowed against Serbia. If the opposition in Serbia wins, there will no longer be communism, but it will still remain nationalist. And every even the smallest Serbian national interest is proclaimed nationalistic. Eventually, the consensus between German and Austrian political and cultural elite has been made regarding break up of Yugoslavia.

СУКОБ ИНТЕРЕСА И ПОЛИЦИЈА

Др Јован ЂИРИЋ, виши научни сарадник
Института за упоредно право, Београд

Апстракт - У овом чланку аутор говори о једној, данас врло актуелној теми, теми сукоба интереса. Закон о сукобу интереса, који је код нас донесен 2004. године, не третира полицију и полицијске службенике, тј. не регулише питање шта и како треба радити када се један полицајац нађе у потенцијалном или стварном сукобу интереса. Аутор, констатује да је проблематика сукоба интереса у врло тесној вези са проблематиком корупције, Посебна пажња посвећује се два ситуацијама. Једна је она када полицајци спроводе радње из тзв. преткривичног поступка друга је ситуација када полицајци у своје слободно време обављају послове приватних чувара, телохранитеља бизнисмена и политичара. О обе ове ситуације код нас се, и у правном и у фактичком смислу те речи, до сада није довољно расправљало.

Кључне речи - полиција; сукоб интереса; корупција; изузеће; приватни телохранитељи; полицијска етика

Тема сукоба интереса веома је актуелна у последње време. Тај појам сукоба интереса многи изједначавају са појмом корупције.¹ Истина је да по много чему, корупција и сукоб интереса имају својих заједничких тачака. Истина

1 На пример у тексту G.CARNEY-a Working Paper: Conflict of interest: legislators, Ministers and Public Officials, доступном на интернет-сајту www.transparency.org/working_papers/carney/1-rationale.html.

Јован Ђурић

је и то да се сматра да Закон о спречавању сукоба интереса спада у сет врло важних тзв. анти-корупционих закона,² и истина је такође и то да у оквиру тзв. „копенхагенских критеријума“ за прикључење ЕУ, посебно место заузимају питања која се заједно подводе под одредбе о борби против корупције и сукоба интереса,³ али корупција и сукоб интереса ипак нису идентични појмови. Неко може бити корумпиран, а да се пре тога, или за то време, он уопште не налази у сукобу интереса. Исто тако, једна се особа може налазити у ситуацији сукоба интереса, а да она ипак не буде корумпирана. Ако бисмо дакле тражили неки други појам који би попут синонима одговарао појму сукоб интереса, онда би то првенствено била необјективност, пристрасност, несавесност. Наравно да необјективност и пристрасност веома лако могу довести до корупције, односно могу бити последица корупције, али то ипак не мора бити баш увек случај. Примера ради један судија који суди у спору у којем је једна од страна његов блиски рођак, не мора уопште бити корумпиран, не мора уопште директно примати мито, али он најчешће у таквим ситуацијама неће бити потпуно објективан и непристрасан. Због тога, Законик о кривичном поступку у члану 40, односно у глави III и предвиђа када ће се, у којим све ситуацијама један судија изузети, односно када се може тражити његово изузеће. То ће бити, као што знамо, увек када је сам судија оштећен кривичним делом; ако му је окривљени, његов бранилац, тужилац, оштећени, њихов законски заступник или пуномоћник, брачни друг или сродник по крви у правој линији до било ког степена, у побочној линији до четвртог степена, а по тазбини до другог степена; ако је са окривљеним, његовим браниоцем, тужиоцем или оштећеним у односу стараоца, стараника, усвојиоца, усвојеника, храниоца или храњеника; итд (чл.40 ст.1. тач.1,2,3,4 и 5). Сматра се дакле, са пуним правом, да неко не може бити сасвим објективан и непристрасан уколико треба да одлучује о правима и интересима неког њему блиског лица, или да уопште поступа у једном предмету, уколико је на било који начин неки његов лични или породични интерес већ био изричито изражен у неком претходном поступку.

Ови принципи се примењују чак и када је реч о браниоцу окривљеног, па се тако у члану 70 ЗКП-а изричито каже да неко не може бити бранилац уколико је саокривљени, оштећени, брачни друг оштећеног или тужиоца, лице

2 Richard KLITGAARD; - Controlling Corruption; - Universitz of California Press, 1991, pp. 17-19

3 О „Копенхагенским критеријима“ види у “Commission of the European Union; The Copenhagen European Council and the Copenhagen Criteria” - доступно на сајту [www. Europa.eu.int/comm.enlargement](http://www.Europa.eu.int/comm.enlargement)

које је позвано да буде сведок, лице које је у истом предмету поступало као судија или државни тужилац, или је предузимало радње у преткривичном поступку, итд. ЗКП међутим не говори много (довољно) о изузећу тужилаца, односно о изузећу полицајаца. У члану 45 ЗКП-а се изричито каже: „(1) Одредбе о изузећу судија и судија-поротника сходно ће се примењивати и на државне тужиоце и лица која су на основу закона овлашћена да државног тужиоца заступају у поступку, записничаре, тумаче и стручна лица, као и на вештаке, ако за њих није што друго одређено.... (4) Кад овлашћена службена лица органа унутрашњих послова предузимају истражне радње на основу овог законика, о њиховом изузећу одлучује истражни судија...“ Међутим, ове сходне (аналогне⁴) одредбе о изузећу полицајаца односе се у ствари само на ситуацију када је у једном кривичном случају – предмету већ ангажован и истражни судија, дакле на ону ситуацију у којој већ постоји и захтев за спровођење истраге. Све докле, до тог тренутка, све док истражни судија није ангажован у кривичном поступку, све док се ради о тзв. „преткривичном поступку“, који је по много чему посебно специфичан и ситуација са евентуалним изузећем полицајаца је специфична. Интересантно је наиме да о самом преткривичном поступку у нашој кривичнопроцесној литератури није много писано, између осталог и зато што се може рећи да преткривични поступак и не спада у кривични поступак у правом смислу те речи.⁵ У сваком случају, преткривични поступак, односно истражно-потражне радње које спроводи полиција, по природи ствари и не могу бити толико детаљно прописане и формализоване, као што је то случај са ситуацијом када се већ поднесе кривична пријава, а посебно када се покрене тзв. претходни поступак, односно захтев за спровођење истраге, тј. донесе решење о спровођењу истраге. Но то ни у ком случају не значи да је то, тај „преткривични поступак“ мање значајан. Напротив, често је та фаза поступка од највећег могућег значаја, јер ако су алкавост, неуредност, несавесности, па зашто не рећи и корупција у тој фази поступка изразито присутне, онда се касније све негативне последице тешко могу исправити и тешко да се може доћи

- 4 Реч „сходно“ јесте синоним за реч „аналогно“. Аналогија, осим што се у принципу сматра недозвољеном у кривичном (материјалном и процесном) праву, упућује и на то да је ту посредни правна празнина, која није довољно регулисана законом. А ако нешто није довољно (прецизно, јасно и потпуно) регулисано законом, онда то значи да законодавац или није желео, или није могао да буде сасвим прецизан, јасан и потпун. Нама се у овом случају чини да законодавац није ни могао да буде прецизнији и потпунији, јер како регулисати поступање полиције (против непознатог Н.Н. извршиоца) осим једном крајње уопштеном, упућујућом, аналогном (уз коришћење речи „сходно“) одредбом.
- 5 Драгољуб ДИМИТРИЈЕВИЋ; - Кривично процесно право; - Београд, 1981. стр. 238

до задовољавајућих резултата у коначном исходу једног кривичног случаја, ако је „преткривични поступак“ лоше спроведен.⁶

У сваком случају, корупција уз коју се и на коју се ипак сасвим природно надовезује сукоб интереса, је топ тема, поводом које је читав низ различитих истраживања био спроведен како код нас тако и у другим земљама, нарочито тзв. транзицијским. Готово сва та истраживања показују да највећи део јавности и код нас и у другим земљама у окружењу, корупцију перцепира као врло важан, врло изражен, врло изразит друштвени проблем. При свему томе, полиција је обично једна од оних друштвених институција за коју највећи број (наших) грађана сматра да је у приличној мери подложна изазовима корупције. Нека (релативно свеобухватна) истраживања код нас показују да полиција спада, односно бива доживљавана као друштвена институција која је у највећој могућој мери подложна корупцији, односно, изгледа да најшира јавност једино медицинаре доживљава као корумпираније од полицијца.⁷ Одмах међутим треба рећи да то шта грађани мисле, то како грађани један проблем перцепирају, није и не мора да значи да је то у стварности тако. Обично се у ствари, нарочито у пост-комунистичким земљама, каква је и наша, корупција перцепира, доживљава као знатно присутнија и као знатно већи проблем, него што она то у истину јесте. Постоји дакле један не тако мали раскорак између онога што у стварности јесте и онога што грађани мисле да јесте, а на шта многи истраживачи ове појаве корупције с правом указују.⁸ Ипак, чак и када корупција збиља не постоји у неком посебно великом обиму, чак и тада, једно врло изражено неповерење у рад тих служби и институција о којима постоји предубеђење да су корумпирани, негативно утиче на свеопшту друштвену атмосферу и на успешно функционисање тих служби. Код полиције је то посебно изражено, јер ако грађани немају поверења у рад полиције, онда то може имати далекосежне последице по функционисање целокупног система анти-криминалне политике у једној земљи.⁹ Због тога је веома важно учинити све да се и најбезразложније примедбе и неповерење у рад полиције отклоне, односно да рад полиције постане у што је већој могућој мери транспарентан и без икаквих сенки, односно без икаквих дилема да је у раду полиције све потпуно

6 Тихомир ВАСИЉЕВИЋ; - Систем кривично процесног права СФРЈ; - Београд 1974, стр. 418

7 Група аутора (АНТОНИЋ Д. и други) : „Корупција у Србији“, издање Центра за либерално демократске студије; Београд 2001. стр. 100

8 Слободан ВУКОВИЋ; - Корупција и владавина права, - издање „Драганић“ - Београд 2003. стр. 23-30

9 Наташа ШОШКИЋ; - Облици и начини супротстављања корупцији; - Београд 2004. стр. 67-69

чисто и легално. Све оно што је обавијено велом тајне и мистерије, а рад полиције по природи ствари често јесте и мора бити такав, увек може изазивати сумње и подозрења, априорна и безраложна сумњичења. Законодавство о спречавању сукоба интереса, јесте управо у функцији повећања транспарентности рада одређених органа и институција, у функцији отклањања тог вела тајне и мистерије, иза којег увек стоји и неповерење, у суштини, у функцији повећања ауторитета и поверења најшире јавности у рад дотичних служби.¹⁰

Када је реч о полицији и евентуалном сукобу интереса, који се може појавити у раду полицијских органа, одмах се на почетку може поставити једно врло важно питање: „Шта се догађа уколико је једна од страна, окривљени или оштећени, у блиским сродничким или пријатељским везама са полицајцем који спроводи неке веома важне радње у преткривичном поступку?“¹¹ И тако у ствари ми долазимо до прве и можда најчешће ситуације када се полиција, односно поједини полицајци могу наћи у сукобу интереса. То је дакле она ситуација када је осумњичени (у ствари и онај против којег постоје тек само индиције) против којег тек треба прикупљати поједине доказе, неки његов близак сродник, или пријатељ. Тада се по природи ствари ни не може очекивати да такав један полицајац буде у потпуности објективан, непристрасан и савестан. Може се с правом очекивати да ће он свесно или несвесно неке доказе (или макар само индиције) превиђати и на овај или онај начин бити наклоњен таквом осумњиченом. И обрнуто исто тако. Може се догодити да уколико је на било који други начин један полицајац лично заинтересован, да тада он не буде сасвим објективан и савестан, те да спроводећи појединачне истражне радње „тера воду на воденицу“ било окривљеног, било жртве, односно тужиоца. Прича о сукобу интереса када је реч о полицији и полицајцима има дакле свог оправдања.

Треба овде, уз пут рећи и то да у неким земљама транзиције, које су у међувремену постале пуновправни чланови ЕУ, не постоји један јединствен закон о сукобу интереса, већ да су у тим земљама проблеми сукоба интереса регулисани не у једном, већ у више других закона, као што су закон о судијама,

10 Небојша МЕДОЈЕВИЋ; - Конфликт интереса; - издање Центра за транзицију у Црној Гори, Подгорица 2003. стр. 17

11 Када ствар већ стигне до истражног судије, односно када више није реч о тзв. преткривичном поступку, онда је ситуација понешто (али ипак само понешто) једноставнија, јер истражни судија може донети решење о изузећу неког полицајца. Све дотле, до тог тренутка, ствар зависи само од „добре воље“, савесности и професионалности једног полицајца, који би требало да се сам изузме чим уочи да не може бити непристрасан у некој истрази, односно да се налази у некој врсти сукоба интереса.

Јован Ђирић

закон о раду, итд. Типичан пример земаља у којима не постоје посебни закони о овој проблематици, јесу Пољска и Мађарска на пример.¹² У вези са тим је и оно што пише у српском закону о сукобу интереса од 20.априла 2004. где се у ставовима 2 и 3 члана 2 каже да ће се донети посебни закони који ће регулисати сукоб интереса када су у питању функције судија, судија Уставног суда, тужилаца, и других функционера именованих у органе установа и других организација чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина, општина, град и град Београд. То што ту пише јесте сасвим логично и целисходно решење, али је истина и чињеница да ти посебни закони још увек нису донети. Остаје дакле веома широк простор који није покривен, а који се односи на неке веома важне делатности, професије, веома важне области друштвеног живота у којима сукоб интереса може бити проблематичнији, а корупција може бити раширенија него у неким другим областима. У тим областима (а једна од таквих је управо и полиција) уколико је корупција присутна чак и у нешто мањој мери, она може бити посебно опасна, опаснија него негде другде, у неким другим областима. Мислимо наравно пре свега на суд, правосуђе, односно мислимо на неколико отворених, недовољно регулисаних питања, која евентуално могу бити спорна по питању корупције, односно борбе против корупције. Може ли неко на пример да буде биран за судију, уколико му је најближи сродник у исто време адвокат, и обрнуто, може ли неко да буде уписан у регистар адвоката, уколико му је најближи сродник судија. Слична се питања и дилеме могу појавити и када је реч о полицајцима. У већини земаља које су недавно примљене у ЕУ, када се говори о анти-корупционом законодавству, законима против сукоба интереса, у круг лица која имају обавезу да подносе извештај о стању своје имовине, улазе и судије и тужиоци. За сада то није случај са Србијом. Исто тако, за сада у Србији углавном не постоји никаква правна регулатива, која би нормирала питања и проблеме полиције и њеног евентуалног сукоба интереса, па зашто не рећи и обавезе полицајаца да евентуално пријављују стање своје имовине. Иако може звучати бесмислено, чини се да није неосновано и од полицајаца (нарочито оних на вишим функцијама) захтевати подношење извештаја о стању своје (њихове) имовине. Јер, може бити врло симптоматично уколико неки полицајац изненада постане богат, купи луксузну кућу или аутомобил. О томе би специјализоване службе, пре свега, тзв. унутрашња контрола, морала водити рачуна.

¹² Јован ЂИРИЋ; - Правосуђе и корупција у земљама транзиције, - „Страни правни живот“ бр.1-3/2002, стр. 37

Проблем се дакле све очитије испољава и када је реч о припадницима полиције. Наиме, полицајци у Србији, све чешће и у све већој мери у своје слободно време обављају послове који су у директном сукобу са јавним интересом који они треба да обављају – остварују. Односно, као што је постала већ опште позната ствар, припадници полиције, који би по природи ствари требало да се баве откривањем и хватањем криминалаца, све више и све чешће се налазе у њиховој пратњи, као део њиховог личног приватног обезбеђење.

Сматра се да питање сукоба интереса и спречавања сукоба интереса јесте у највећој могућој мери једно морално питање, које се може и мора решавати не толико законима, (и неким строгим санкцијама) колико неким другим етичким нормама, првенствено кодексима професионалне етике. Због тога се у највећем броју међународних правних аката који говоре о спречавању сукоба интереса, инсистира понајпре на етичким принципима, на кодексима професионалне етике.¹³ Друго је наравно питање да ли моралне норме и моралне санкције могу бити довољне да би се људи, припадници једне професије, натерали на морално понашање, али остаје чињеница да у знатном броју случајева код нас не постоје, или све до скоро нису ни постојали одговарајући етички стандарди, кодекси професионалне етике. Адвокатура је била једна од ретких професија код нас, која је имала свој кодекс професионалне етике, док на пример лекари нису имали, односно још увек немају свој кодекс професионалне етике, нити пак своју комору са одговарајућим органима унутар којих би се разрешавали проблеми не само сукоба интереса, већ и други проблеми етичке природе. Од скоро, од 18 априла 2003. и полицајци имају свој кодекс професионалне етике, односно тада је у „Службеном гласнику Републике Србије“ (бр.41) било објављено „Упутство о полицијској етици и начину обављања полицијских послова“.¹⁴ То упутство, како већ у првој тачки стоји, било је донето на основу

13 Наташа МРВИЋ-ПЕТРОВИЋ; - Јован ЂИРИЋ; - Сукоб јавног и приватног интереса у троуглу моћи, новца и политике; - Београд 2004.

14 Неко би наравно могао приметити да је ово наше упутство било донето у јеку тзв. акције „Сабља“ и ванредног стања, када примери незаконитог и неетичког понашања полиције и државних органа нису били тако малобројни. Подсећамо да је том приликом скоро 12.000 људи било ухапшено, да су се са највиших места врло гласно чули захтеви за привремено увођење-враћање смртне казне, да се о многим законодавним решењима тада донетим за време ванредног стања, Уставни суд Србије негативно изјаснио, што, у великој мери баца сенку на све што се догађало у тим временима, па и на рад полиције и свих других државних органа. (Тома ФИЛА; -Право на живот у светлу Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе; - у зборнику радова „Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе“ - ХЛI редовно годишње саветовање Удружења за кривично право и криминологију Србије

Јован Ђурић

препоруке Комитета министара Савета Европе од 19.септембра 2001. године и може се констатовати да је у знатном обиму оно следило основне интенције садржане у том Европском кодексу полицијске етике, те да је компатибилно са европским стандардима.¹⁵ И наше упутство и европски кодекс више се међутим баве проблематиком етичког поступања полиције и заштите људских права грађана, а тек спорадично, више на један посредан начин помињу и проблематику сукоба интереса.

Када говоримо о проблематици сукоба интереса у којој се могу наћи поједини припадници полиције ми у ствари мислимо на две могуће ситуације о којима овде желимо да кажемо неку реч више. Прва је ситуација, она коју смо већ помињали, а која би била пандан – аналогна ситуацији изузећа судије и браниоца (тужиоца исто тако), док је друга она ситуација када се поједини припадници полиције у своје слободно, приватно време баве одређеним пословима који, пре свега у моралном смислу, могу дискредитовати рад полиције и њен углед у јавности.

СУКОБ ИНТЕРЕСА И ИЗУЗЕЋЕ ПОЛИЦИЈАЦА

Када ствар, као што смо већ говорили, дође до истражног судије, односно до оног дела кривичног поступка који је у много већој мери формализован, онда су и проблеми у вези са сукобом интереса у којем се могу наћи полицајци знатно мањи. Али све дотле, све док се истрага води против Н.Н. лица, па се према томе не може ни знати ко је све рођак, или пријатељ тог Н.Н. лица, (односно да ли је и полицајац који спроводи истражно-потражне радње, његов рођак) ствар може бити заиста више него компликована. Замислимо дакле ситуацију, коју и није тако тешко замислити. Полиција спроводи одређене истражно-потражне радње, (преткривични поступак) прикупља одговарајуће доказе и индиције, али се испоставља да је главни, или можда и не мора бити главни, полицајац лично заинтересован да се истражно-потражне радње одвијају - обављају у једном одређеном, погрешном смеру. Вршећи увиђај,

и Црне Горе, Златибор, септембар 2004. стр.156-158) Ипак, то, само по себи, не би морало да умањи значај овог упутства, иако, по много чему, све ово говори да моралне, идеолошке и политичке декларације и прокламације, какви су по природи ствари готово сви морално-етички кодекси неће много вредети, уколико се у пракси буде радило сасвим другачије. Односно, да чак и у временима када се ради на један изразито неетичан и недемократичан начин, пароле, прокламације и декларације о етици и слободама и правима обично не недостају.

15 Богољуб МИЛОСАВЉЕВИЋ; - Људска права и полиција – стандарди људских права за полицију; - издање Центра за антиратну акцију, Београд 2004. стр. 43

спроводећи реконструкцију неког догађаја, претражујући извесне просторије, саслушавајући поједине сведоке, полицајац уочава да многи докази - индиције упућују на то да је могући и највероватнији учинилац неког кривичног дела, поводом којег се истрага спроводи, неки његов блиски пријатељ или сродник. Шта ће он учинити у таквој ситуацији? Да ли ће можда уништити те трагове, отиске прстију, трагове са којих се може направити ДНК-анализа, или ће их ипак савесно и крајње професионално прикупити и презентирати тужилаштву и истражном судији, без обзира колико то било проблематично за неког њему блиског?¹⁶ Наравно да би одговор морао гласити да један прави професионалац, савесни и морални полицајац ипак не би смео прећуткивати, или прикривати доказе. Али, може ли се све оставити само на душу и савест тог полицајца? Шта уколико он ипак подлегне „зову“ пријатељства и родбинске болећивости, па ипак не поступи довољно морално и савесно? Понекад се чак не мора радити ни о свесним злоупотребама и махинацијама. Понекад може бити речи о томе да (онај први) полицајац који дође у додир са лицем места након неког кривичног догађаја, просто не могавши да верује, да посумња у невиност неког свог блиског пријатеља и сродника, поступи непрофесионално и несавесно, иако не директно и намерно болећиво. Јер, он уопште не мора имати намеру да некога директно заштити. Њему може бити само тешко да поверује да се као потенцијални осумњичени у конкретном случају појављује неко њему близак, па онда почиње да резонује по принципу „то је ипак немогуће“, „у питању је сигурно нека грешка“.¹⁷ Тада полицајац не узима довољно озбиљно у обзир те и такве доказе – индиције, он их чак не ни сасвим свесно, већ подсвесно одбацује

16 У правном смислу те речи не мора бити толики проблем када неко (полицајац) свесно уништава одређене трагове и доказе, јер се то може, под условом да је то уопште могуће открити и доказати, третирајући као кривично дело. Проблем је када полицајац несвесно занемарује одређене индиције које га могу одвести на прави пут, довести до правих доказа, а он то (не)свесно занемарује јер није у стању да поверује да је неко њему близак могући учинилац неког кривичног дела. Тада његов свесно-подсвесни лични интерес превагњује над општим интересом да се поступа апсолутно објективно, непристрасно и свестрано.

17 Један стари италијански филм с краја седамдесетих година носи наслов (у преводу на српски) „Истрага над беспрекорним грађанином“. У том филму, главни полицијски инспектор извршава убиство, а затим свесно и намерно иза себе оставља врло упечатљиве трагове, желећи да се поигра са својим колегама и са институцијама полиције и државе уопште. Његови подређени уочавају, откривају све те трагове, али не желе ни да поверују, нити да прихвате могућност да је њихов шеф злочинац, проналазећи увек неко (не)сувисло оправдање: „Ви сте шефе отиске прстију случајно оставили док смо спроводили увиђај,...итд.“ На крају, као што то обично у филмовима и бива, правда побеђује и „беспрекорни“ грађанин ипак бива изведен на суд. Да ли треба истицати да се живот често, у ствари најчешће разликује од филмова, те да би у таквој једној имагинарној ситуацији, „беспрекорни грађанин“ највероватније остао ипак „беспрекоран“ до краја?

и занемарује, па се касније сасвим лако може догодити да се ти, понекад кључни, круцијални докази изгубе, затуре и онда је након тога, обично веома тешко пронаћи праве и довољно јаке доказе којима се један случај може разрешити.

Понекад међутим ситуација може бити потпуно обрнута. Полицајац може бити посебно лично заинтересован да што брже разреши један случај, да пронађе и ухвати кривца. Не мора се радити о томе да он има посебне анти-патије према неком потенцијалном осумњиченом. Могуће су и извесне предрасуде на пример зато што је потенцијални осумњичени припадник једне одређене социјалне, расне, националне или верске групе према којој у широј јавности, па самим тим и у свести дотичног полицајца егзистирају извесне предрасуде. Све се то може одвијати по систему „црнци су склонији криминалу од белаца, а пошто овде у конкретном случају имамо једног потенцијалног осумњиченог који је црнац, онда је сигурно он учинилац дотичног кривичног дела“. Тих и таквих предрасуда полицајац уопште не мора бити свестан, напротив често су подсвесне предрасуде и најопасније. Наравно, уместо црнца, може се радити о Јеврејима, Ирцима или Баскима, или у нашим условима о Ромима, Албанцима, Муслиманима, итд.¹⁸ Догоди се дакле један терористички акт и онда полицајац себи поставља питање „ко би то могао бити“? Ако подлегне својим несвесним предрасудама и својим (у ствари општедруштвеним) стереотипима, он ће кренути да тражи све оно, све оне доказе који могу оптерећивати неког конкретног Рома, или муслимана, или Баска, а несвесно ће превиђати све оно што може ићи у корист дотичног потенцијалног осумњиченог.

Такође се међутим у неким ситуацијама уопште не мора радити о свесно-подсвесним предрасудама и стереотипима. Могуће је да полицајац само жели да се прослави, нарочито уколико ради по учинку, нарочито уколико се од њега очекује што брже и успешније расветљавање појединог случаја. Тада он има јаког личног интереса и мотива да ради што брже и што ефикасније, а што се врло лако може преобратити у то да само проналази оне доказе и чињенице које иду на штету једног потенцијалног осумњиченог, чиме он тобоже разрешава случај и испуњава своју улогу, док све оно друго што осумњиченом може ићи у прилог, занемарује и одбацује. У питању је један крајње прагматичан, утилитаристички приступ: злочин се мора расветлити, кривац се мора казнити,

18 О тим подсвесним механизмима видети код Јована ЂИРИЋА, - Друштвени утицаји на казнену политику судова; - Београд 2001. стр. 101-128

19 О таквој врсти прагматизма и утилитаризма видети код Joshua DRESSLER; - Understanding Criminal Law; - Mathew Bender, -, New York, 1995, стр. 67

а полицајац који томе допринесе, јесте добар и успешан полицајац.¹⁹ Нико не жели наравно да буде лош професионалац, у овом случају лош полицајац, онај који је спор, који је неефикасан, онај који се много премишља, онај који не испуњава неку директно или индиректно (прећутно) постављену норму. Да би се норма испунила, каткада се може, па и мора ићи пречицом, а та пречица може значити да ниједан злочин не сме остати неоткривен, да ниједан кривац не сме остати некажњен. Та пречица практично може значити да треба брзо и ефикасно казнити првог на којег се посумња, односно она може значити прикупљање само оних доказа који не иду у прилог осумњиченог, а не и оних који му могу ићи у прилог. Полицајац се дакле ту налази у својеврсном сукобу интереса. Један је његов лични интерес да буде похваљен, па евентуално чак и награђен и унапређен, као брз, успешан, ефикасан, а други је један општи друштвени интерес да ниједан невин човек не страда.²⁰ Ако уз све то у ширем друштвеном окружењу егзистира стање свести да није важно то да ли ће и колико невиних људи stradати, већ да је важније и претежније то да се нико, ниједан кривац не извуче од кривичног прогона, онда то доводи до тога да полицајци почињу да раде пристрасно и несавесно, прикупљајући само оне доказе који поткрепљују њихову полазну тезу,²¹ тезу да је прво-осумњичени, онај на којег прво посумњају заиста крив. Уобичајено јесте да криминалистички оперативац начини неколико верзија о могућем догађају, па да даље сужава круг могућих или вероватних учинилаца и мотива.²² Али први утисак и прва хипотеза, као

-
- 20 Подсећамо овде на случај убиства полицијског генерала Бошка Бухе и на суђење тзв. Макиној групи. Званично је била расписана награда за сваког оног који допринесе расветљавању тог убиства, па су и полицајци који су радили на том случају били похваљени и награђени за свој брз и ефикасан рад, али се затим на суду испоставило да ствари не стоје баш тако једноставно, те је суд на крају донео (првостепену) пресуду којом се оспутужени ослобађају оптужбе. Остаје дилема да ли је и колико управо та обећана награда полицајцима допринела да они због свог личног интереса у виду награде и похвале не раде сасвим савесно и непристрасно, да раде на брзину, да не прикупе довољно поузданог, релевантног доказног материјала. Ово је само један, можда најдрастичнији пример, али смо ми готово сасвим сигурни да се у пракси, када се од полиције тражи и захтева само брзина, такве ствари не догађају тако ретко и тако спорадично.
- 21 У криминалистичком разрешавању једног појединачног случаја, често се праве различите претпоставке, хипотезе, могуће верзије једног догађаја. Понекад прва постављена хипотеза може толико снажно и убедљиво деловати на истражно-потражне органе да они касније не прихватају могућност да су негде ипак погрешили. И ту се у ствари у једном ширем смислу ради о сукобу интереса, где са једне стране постоји лична сујета и интерес да се не одустане од првобитно постављене хипотезе и са друге стране опште-друштвени интерес да се буде сасвим објективан, савестан и непристрасан.
- 22 Владимир ВОДИНЕЛИЋ; - Функција мотива кривичног дела у преткривичном и кривичном поступку; - "Југословенска ревија за криминологију и кривично право" 2/1991 стр. 31

део једног врло јаког, а често и неодољивог подсвесног механизма, обично имају најјачу могућу снагу.²³ Још ако их и јавни тужилац и њихове претпостављене старешине подстичу, тражећи од њих што већу брзину, онда је јасно да између личне жеље и личног интереса да се што више истакну и општег друштвеног интереса да се ради свестрано, савесно и непристрасно, а што понекад може значити и полагаано и натенане, долази до све већег раскорака.

Често се у нашој јавности говори о људским правима, па и о обавези полиције да поштује та људска права. При томе се углавном мисли или само, или претежно на забрану тортуре или нечовечног поступања. Међутим, то у пракси може бити тек само врх леденог брега. Напротив, далеко су опаснија она кршења људских права која нису тако драстична и самим тим тако уочљива, када се свесно или несвесно „пакује“ и „монтира“ нечија кривица, а то често не из неких других разлога, већ само зато да би истрага била што бржа и тобоже ефикаснија. Али заборавља се да обично оно што је брзо јесте и кусо. Свестрано, савесно и легално прикупљање чињеничног стања током истраге у највећој могућој мери олакшава каснији рад суду на главном претресу. Уколико је чињенично стање прикупљено, односно уколико је истрага спроведена аљкаво, неуредно, или чак можда понекад и злонамерно, уколико она није успела да одговори на нека од кључних питања и проблема једног криминалног случаја, онда се каснији проблеми на суду, на главном претресу, углавном не могу успешно разрешити, већ се они тада само мултипликују.

Опште је позната ствар да ће успех једног главног претреса у највећој могућој мери зависити од тога каква је била истрага. Готово да би се ту могла поставити следећа једначина: „у мери у којој је истрага била савесна, свеобухватна, уредна, легална... у тој же мери и сам главни претрес бити ефикасан, брз, савестан, легалан и што је можда и најважније, довољно убедљив за најширу јавност.“ И обрнуто наравно – уколико тек на главном претресу треба изнова изводити једанпут већ изведене доказе, реконструкцију догађаја на пример, односно уколико треба радити из почетка, зато што се у брзини, немарности, или злонамерности, нешто пропустило да се уради током саме истраге, зато што је код полицајца превагнуо његов лични интерес да буде похваљен од свог старешине, онда ће главни претрес бити и спор и неефикасан, а све ће то остављати један релативно неповољан утисак у најширој јавности да у свему томе нешто, или много што шта није у реду, те се ни касније донетој пресуди неће много веровати. Да и не говоримо о томе да неке чињенице, уколико нису

23 Никола РОТ; - Основи социјалне психологије; - Београд 1973, стр. 156

непобитно утврђене у самој истрази, на време, тј. онда када је читава ствар била још „свежа“, да након протекла времена, на самом главном претресу или више не могу бити уопште утврђене, или не могу бити утврђене са великим степеном извесности и уверљивости, те тако и самом суду, али и најширој јавности увек може остати дилема и зрно сумње – да ли је баш све тако.

Другим речима, ако код полицајца, али и код тужиоца надвлада његов (њихов) лични сујетни интерес да се прослави и да „маестрално“ разреши један случај, то касније као последицу за собом вуче читав ланац узрочно-последичних грешака, погрешног или непотпуно утврђеног чињеничног стања (подсећамо само да је погрешно или непотпуно утврђено чињенично стање један од три законом предвиђена основа за улагање жалбе на пресуду суда, и то онај основ, који је, како то искуство, а и бројна истраживања показују, у пракси најчешће присутан) и других, обично врло крупних и суштинских повреда људских права.²⁴ Јер, не треба сметнути са ума да се о проблематици људских права не може и не сме говорити само у том смислу да ли се и колико поштују нека формална права, јер људска права никако нису и не смеју бити сведена на чисту, али испразну форму. Шта вреди то што осумњичени, касније оптужени, неће на пример бити изложен тортури и биће му уважено – испоштовано право на браниоца, право да говори на суду, да предлаже и саслушава сведоке, ако ће неко (полиција или тужилаштво) паковати доказе против њега, а намерно превиђати неке чињенице које му могу ићи у прилог. О таквим врстама манипулација и кршења људских права обично се у извештајима разних посматрача и невладиних организација за заштиту људских права не говори превише, јер се оне ни не могу баш сасвим јасно уочити, јер ми (најшира друштвена јавност, специјализовани посматрачи, невладине организације, новинари) о томе какво је чињенично стање прикупљено, односно боље речено, шта се пропустило да се прикупи, а што јесте чињенично стање и то врло битно, ни не знамо.

Потребно је дакле не само да суд и судија буду непристрасни и објективни, да би се обезбедило поштовање људских права осумњичених и оптужених. Нужно је да и они који прикупљају доказе и чињенично стање на основу којег

24 Замислимо за тренутак једну потенцијално опасну ситуацију – индиције (али ипак само индиције) указују да је једна особа Х учинилац неког кривичног дела. Доказа, чврстих и поузданих, међутим нема, а ако не буду пронађени, биће крив нико други него полицајац који води истрагу. У полицајцу превалада уверење да је дотична особа Х заиста учинилац тог кривичног дела и да ту не треба много цепидлачити са формом. Да на крају не би испало да је крива полиција и он лично, дотични полицајац се одлучује да „исфабрикује“ доказе против особе Х, или да макар само мало „досоли“. (Могу му се потурити отисци прстију, или опушци цигарете које је он пушио на лицу места, на месту злочина.) Ко ће касније утврдити да особа Х није стварно крива.

Јован Ђирић

ће суд коначно донети одлуку, буду такође непристрасни, крајње савесни и максимално објективни. Једанпут учињена пристараност и необјективност, подстакнута било којим личним или професионалним разлогом и интересом, касније може довести суд у готово безизлазну позицију. Интересантно је међутим да се о полицијско-тужилачкој објективности и необјективности, пристрасности и непристараности, као и о њиховом евентуалном изузећу у неким појединачним ситуацијама, готово уопште не говори ни у самом закону, нити пак у теоријским радовима на ту тему. Да ли треба помињати колико опасно може бити уколико је један полицајац лично заинтересован да један потенцијални осумњичени буде осуђен, проглашен кривим, нарочито у случајевима када је неко њему близак био жртва неког кривичног дела? Тада код њега може превладати инстинкт освете према првом за кога му се учини да је „довољно“ крив. Или са друге стране, могло би се исти тако поставити и питање колико полицајац може бити заинтересован да неко њему близак не буде осумњичен?

Најоптималније решење би било да се сваки полицајац изузме од рада на неком случају уколико се утврди да је он ту на неки начин лично заинтересован. У неким случајевима би то могло бити релативно лако остварљиво (када је неко њему близак био жртва неког кривичног дела које он истражује), међутим понекад није лако уочити да ли и колико је један појединац - полицајац лично заинтересован за неки конкретан случај. Нарочито ако се само ради о једној прећутној унутар-полицијској пракси да се награђују и унапређују они полицајци који су успешни, који остварују, испуњавају норму у откривању и разрешавању кривичних случајева.²⁵ Тада ни полиција, нити било ко други уопште ни не мора бити свестан постојања сукоба личног (појединачног) и општег интереса. Дужност је међутим виших старешина у полицији да воде рачуна о постојању евентуалног сукоба интереса и исто тако њихова је дужност да ни на који начин не врше притисак на своје потчињене да ови раде што брже и што ефикасније (ефикасније под знацима навода). Дужност би наравно била и сваког појединачног полицајца да води рачуна о својој ситуацији сукоба интереса, али пошто појединац тога понекад, или можда најчешће ни не мора бити свестан, онда утолико више та обавеза лежи на његовим претпостављенима, па и на оној институцији која се обично назива унутрашња

²⁵ Пракса норми у раду постоји када су у питању судови. Иако је јасно да судови морају бити што бржи и ефикаснији, понекад то, таква пракса испуњавања норми може бити сасвим погрешна, јер тада судија не сагледава целину, већ само број и норму коју мора испунити.

контрола. Јер, унутрашња контрола јесте начин и метод откривања и борбе против корупције.²⁶ Корупција се, као што смо на почетку истакли не може поистоветити са сукобом интереса, али практично, последице и једне и друге ситуације могу бити или сасвим сличне, или готово потпуно идентичне. У већ помињаном српском упутству о полицијској етици постоје одредбе које говоре и о унутрашњој контроли и о савесности рада полиције, па смо због тога мишљења да би ипак те одредбе даље требало разрадити, тако да покривају и ове ситуације када сам појединачни полицајац ни не мора бити свестан да се налази у својеврсном сукобу интереса.

У српском кодексу (упутству) полицијске етике не постоји директна одредба о томе да се један полицајац мора „само-изузети“ ако и када утврди да се он налази у сукобу интереса. Чини нам се да би и формално, а нарочито практично, на томе требало посебно инсистирати.²⁷ Није логично од судија захтевати да не суде својим рођацима и пријатељима, а исто то не захтевати и од полиције и тужилаштва. Јер, понекад, када ствар дође до суда, када се чињенице и докази прикупе на погрешан и непотпун начин, онда суд ни не може донети неку битно другачију одлуку. Понекад је, као што смо истицали, истрага већ готово пола коначне судске одлуке, коначне пресуде. Све је већ завршено пре тога, у тајности, односно нејавности истражно-потражних радњи, полицијског прикупљања доказа. На суду је насупрот томе све далеко јасније и транспарентније, те су и евентуалне закулисне радње, судске манипулације и уочљивије и теже изводљиве. Како сада ствари стоје, формално се у ЗКП-у инсистира готово само (или претежно) на судској непристрасности, иако је судовима далеко теже да буду пристрасни, али се недовољно инсистира на полицијској и тужилачкој непристрасности и на полицијском и тужилачком изузећу. Читав овај сегмент приче о сукобу интереса и полицији у том сукобу интереса, има за циљ да укаже на неопходност да се посвети посебна пажња полицијској непристрасности и објективности, од које, као што смо већ више пута истицали, зависи и судска непристрасност и исправност сваке, било које судске одлуке.

26 Можемо говорити о два врстама контроле: контроли коју спроводе виши полицијски органи према нижима и о контролним активностима које спроводе посебне службе за унутрашњу контролу. (Б.МИЛОСАВЉЕВИЋ; - *op. cit.*, стр. 157)

27 У српском Упутству о полицијској етици и начину обављања послова полиције, постоји само неколико и то врло штурих одредби, које, више на један индиректан, него на директан начин говоре о потенцијалном сукобу интереса. У тачки 6 се каже: „Полиција обезбеђује објективне и поштене полицијске истраге, обзирне и примерене посебним потребама одређених лица...“ У тачки 15 се каже „У свом раду припадници Министарства се руководе начелом непристрасно-

СУКОБ ИНТЕРЕСА И ДОПУНСКО АНГАЖОВАЊЕ (У СЛОБОДНО ВРЕМЕ) ПОЛИЦИЈАЦА НА ОБЕЗБЕЂИВАЊУ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

У последње време није ретка појава да припадници Министарства унутрашњих послова у своје слободно време обављају и неке допунске, приватне активности којима остварују своје додатне приходе. Те активности, на овај или онај начин могу бити неспојиве са њиховом основном делатношћу, коју обављају у свом редовном полицијском ангажману. Јавна је тајна да се појединци из полиције ангажују као лично обезбеђење, телохранитељи извесних особа, од којих многе спадају у категорију тзв. жестоких момака, или категорију „контроверзних бизнисмена“, у сваком случају у категорију људи које можемо окарактерисати као људе са „оне стране закона“. Ситуација може попримити апсурдне облике: пре подне, док су на својој редовној дужности, полицајци прикупљају доказе и одговарајућа сазнања о криминалцима, а поподне у своје слободно време, ти исти полицајци остварују своје допунске приходе тако што штите и чувају те исте криминалце. Наравно да је ту јасно да се ради о сукобу интереса и наравно да у таквим ситуацијама најчешће превладава лични интерес заштите појединаца (криминалаца), јер им они увек могу платити бар за нијансу више за њихову заштиту, него што им плаћа држава за њихово откривање и хапшење. Узалуд је овде инсистирати на бољим платама припадника полиције и њиховом свеукупно бољем социјално-економском положају, јер је опште познато да су приходи од криминала, нарочито организованог, вишеструко већи од прихода које има држава, односно да су појединци из света нелегалног бизниса увек у могућности да плате више и боље него што то могу легалне

сти у извршавању закона без обзира на национално или етничко порекло, расу, језик и друштвени положај онога на кога закон треба применити, на његова политичка, верска и филозофска уверења, или на његове године, брачно стање, пол, или какву физичку или психичку ману.“ Такође је карактеристична и одредба из тачке 16, где се каже: „Послове за које је задужен, припадник Министарства настоји да обавља максимално професионално – по правилима струке, савесно, непристрасно и дисциплиновано.“ Ово је наравно крајње уопштена, декларативна одредба, исто као и у тачки 25, где се каже: „ Припадник Министарства супротставља се сваком акту корупције, противправно не прибавља било коју корист за себе или другог, не прима поклоне и не бави се пословима који су неспојиви са службеном дужношћу и који би могли утицати на његов рад и нарушавати углед полиције и државе.“ Ово је заиста исувише опште и самим тим штуро, тако да ми морамо констатовати да се као такве, ове одредбе чине чак и непотребне. Јер, чак и без постојања ових изричитих одредби, јасно је да уколико крши одредбе, нарочито тачке 25. полицајац у ствари подлеже не само моралној, већ у ствари кривичној одговорности. Ни на једном другом месту се међутим у српском Упутству (као ни у Европском Кодексу полицијске етике) не говори изричито и директно шта се све може догодити поводом евентуалног сукоба интереса и шта све у ствари треба предузети када се појави потенцијални сукоб интереса. Чини нам се да би то питање ипак требало посебно и изричито регулисати.

структуре, што наравно не значи да питање социо-економског положаја полиције и њених припадника треба запостављати.

Српско Упутство о полицијској етици изричито каже у тачки 26 да „припадник Министарства и када није на дужности, по сопственој иницијативи пружа помоћ сваком лицу које се налази у опасности, спречава или сузбија радњу која може да наруши јавни ред и мир или да угрози живот, интегритет и имовину грађана, имовину заједнице и Уставом утврђени поредак.“ Такође је значајна и одредба из тачке 40: „Припадници Министарства не понашају се на начин који штети угледу службе.“ Све ове одредбе међутим делују као списак лепих жеља и наравно крајње су уопштене, а што је можда још и најважније, не види се који то механизам спречавања повреда тих етичких принципа у пракси функционише, односно које су то санкције које се у конкретном случају изричу, а које могу бити довољно снажне и одвраћајуће. Интересантно је уз све то да „Упутство“ није предвидело и санкционисало ситуацију када се један припадник полиције приватно, у своје слободно време бави пословима давања обезбеђења. Ми бисмо могли ту ситуацију подвести под одредбу тачке 40 – „... не смеју се понашати на начин који штети угледу службе.“ Али, то је ипак крајње натегнуто тумачење, јер се у многим случајевима ипак не ради о томе да то што неко у поподневним часовима штити неког одређеног појединца, штети угледу службе. Шта, уколико дотични појединац којег полицајац у приватно време чува и обезбеђује, није такав да то његово чување и обезбеђивање штети угледу полицијске службе. Замислимо на пример једног сасвим поштеног и угледног бизнисмена, или неку сасвим некриминалну естрадну звезду, или пак утицајног политичара – да ли се и тада може констатовати да када полицајац штити те личности, он у ствари крши одредбу која говори о томе да се не сме нарушавати углед службе. Чини се да одговор овде мора бити негативан – не то нису личности које су криминалци и ту се не може констатовати да дружење и рад са њима штети угледу службе. Ипак, ми никада не можемо са потпуном сигурношћу знати да ли су и те „несумњиве“ личности, (политичари, бизнисмени, естрадне звезде) баш сасвим „несумњиве“, а још мање можемо бити сигурни да ће увек остати сасвим беспрекорне и „несумњиве“.

Са друге стране међутим, увек се може истаћи једна врло сувисла примедба: ако је неко криминалац, или бар у полицијским круговима важи за криминалца, зашто га онда нико не хапси, већ се све завршава само на томе да сви знају, да је општепознато да је ‘тај и тај’ криминалац.²⁸ У крајњој линији, презумпција невиности важи све до коначне, правноснажне пресуде суда, тако

28 Често се у том смислу (новинарски) употребљава једна овештала фраза: „дотични је од раније познат полицији“.

да примедба и констатација типа „тај и тај“ полицајац се дружи и чува „тог и тог“ криминалца и тиме штети угледу службе“ не може стајати, јер нико не може бити третиран као криминалац док се не докаже супротно. Ова констатација и одредба из тачке 40. би могла евентуално да дође до изражаја, тек ако се и када се ради о раније осуђиваним лицима, мада и тада уз велике ограде, јер то што је неко некада био осуђиван за неко кривично дело нам не даје за право да га за увек, за убудуће, за сва времена, називамо и третирамо као криминалца. Ситуација дакле уопште није тако лака и једноставна и ми практично у етичком „Упутству“ и немамо праву одредбу која би активним припадницима полиције забрањивала да се у приватним, слободним часовима баве телохранитељским послом. Да и не говоримо о томе да један полицајац након одласка у пензију, односно након престанка са активним полицијским радом у државној служби, може настављати свој приватни рад и посао у вези са оним што он најбоље зна, а то је чување и обезбеђивање личности и објеката. Не без разлога код нас се постављало и још увек поставља питање да ли на пример бившим судијама дозвољавати да се уписују у адвокатуру, јер тиме могу долазити у сукоб интереса, односно друге своје колеге адвокате доводити у лошији, неповољнији положај. Ако се то питање поставља када је реч о судијама и тужиоцима који евентуално прелазе у адвокатуру, онда је исто тако умесно овакво питање поставити и када је реч о полицајцима који оду у пензију, па се онда баве пословима приватног обезбеђивања личности и објеката.

Питање је међутим ко ће и како водити детаљну и валидну евиденцију тога чиме се баве полицајци у свом приватном слободном времену и да ли би вођење једне такве евиденције могло значити једно непримерено задирање у приватни живот припадника МУП-а. Осим тога, шта уколико неки блиски рођак, или пријатељ једног полицајца, изненада учини неко кривично дело и постане криминалац. Да ли то значи да се припадник полиције више не сме ни дружити ни виђати са дотичним, што може укључивати чак и најближе сроднике, па и супружнике. Ако се још и може евентуално прихватити да приликом пријема у полицијску службу се морају спроводити безбедносне провере како би се спречило да се неко из неког сумњивог „миљеа“ и окружења запосли у полицији, ми практично готово да немамо никакве легалне инструменте да некога отпустимо из службе само зато (условно речено само зато) што је његов отац нешто украо, зато што је његов брат некога убио, или продао дрогу. Правни основ за престанак радног односа у таквим случајевима практично не постоји, а чини се да не би ни било праведно такве полицајце отпуштати из службе по некаквом аутоматизму. Јер то што некоме отац или брат нису осуђивани

за неко кривично дело, не значи да је тај конкретни полицајац лично бољи и поштенији од онога коме су и отац и брат учинили неко кривично дело. И на крају крајева, ако смо ми тако и толико строги према полицајцима и толико много захтевамо од њих, да ли и колико им можемо дати за узврат, колико их плаћамо за посао који раде. Високи етички, или било који други стандарди који се од некога траже, логично захтевају и високе плате, те иако нема гаранције да корупције неће бити и са вишим стандардом и бољим платама, поставља се питање да ли и колико ми можемо захтевати од полицајца да се у своје слободно време не баве неким приватним послом, када то исто не захтевамо и од неких других, несумњиво боље плаћених, као што су лекари на пример, којима није забрањено да се након преподневног рада у државној болници, практично не баве исто тако лекарском професијом у неким другим приватним здравственим установама, као стручни консултанти и слично.²⁹

Ко ће међутим водити толико детаљну, свеобухватну и надасве тачну и поуздану евиденцију о томе чиме се све у своје слободно време баве поједини полицајци. Унутрашња контрола, више полицијске старешине или неки слични органи који би били задужени за то, били би свакако и презаузети и пренатрпани послом, те би се врло брзо могло испоставити да они ништа друго не би ни радили осим што би контролисали своје потчињене, а у крајњој линији и сами себе. То би наравно доводило до прекомерне бирократизације полиције, која и овако и онако, по природи ствари у себи крије знатне елементе бирократизованости. Ипак, то свакако не значи да овај проблем треба оставити по страни и да га не треба на неки начин решити, или бар покушати решити. Како сада ствари стоје, ни српско „Упутство о полицијској етици“, као ни „Европски кодекс о полицијској етици“, као ни сви други слични правни акти, не дају одговарајуће правне инструменте путем којих би се једна оваква ситуација сукоба интереса, односно двоструког ангажовања полицајца и као државних полицајца и као приватних телохранитеља, могла адекватно разрешити. Јер, ако се још и може забранити полицајцима да у послеподневним сатима у своје слободно време, обављају послове телохранитеља појединих (проблематичних, или непроблематичних) личности, како их онемогућити да то исто раде на тај начин што ће претходно отићи у пензију Они могу дати и отказ на своје полицијско радно место и онда се сасвим слободно бавити послом телохранитеља, послом

29 Јован ЂИРИЋ; - Кривичноправна заштита здравља људи – у зборнику радова “Југословенско кривично законодавство и слободе и права човека и грађанина”, - Југословенско удружење за кривично право и криминологију, Златибор септембар 2001.

приватних полицајаца, задржавајући при свему томе сасвим добре и блиске везе и контакте са својим дојучерашњим колегама и пријатељима из МУП-а. Од тих својих колега они ће на време сазнавати, добијати праве информације о томе шта МУП смера и спрема и какве све акције планира. Те информације онима (проблематичним појединцима) које полицајци штите и чувају могу бити од изузетно велике користи.³⁰

Посебан проблем се међутим може појавити када једног полицајца на рад на чувању неког (проблематичног или непроблематичног) појединца пошаље сама држава, односно само Министарство. Може се радити о чувању, заштити неког богатог, успешног (мање или више контроверзног) бизнисмена, али исто тако и о чувању неког угледног и важног политичара, што су све личности којима обично прете разноразне опасности и којима је најчешће заиста и потребна помоћ и заштита. Ти богати бизнисмени и важни политичари, обраћају се МУП-у за помоћ, тражећи заштиту. Министарство позитивно одговара на те њихове молбе и захтеве, шаље појединце из МУП-а специјализоване за ту врсту послова. Ти појединци поступају по наредби и обављају посао који се од њих тражи. Али, врло брзо се испоставља да су богати и успешни бизнисмени и важни и угледни политичари и те како повезани са појединим групама организованог криминала. Појединац из полиције који је добио од својих надређених налог да чува и штити те бизнисмене и политичаре, види и уочава, односно схвата да су то врло важне и значајне личности, које имају изванредно добре контакте са самим врхом друштвене пирамиде, са самим највишим руководством државе и МУП-а, тако да дотични појединац (полицајац – телохранитељ) нити може, нити жели да размишља и „разбија главу“ питањима да ли су ту баш сасвим „чиста посла“, и да ли и колико појединци које он чува, а који имају тако добре везе са самим врхом полиције, у ствари и сами јесу део неког злочиначког клана, или пак „само“ одржавају блиске односе и са неком криминалном групом. Не може се од једног обичног полицајца – „снагатора“, усамљеног појединца, очекивати и захтевати да он разбија ту спрегу врха државе и МУП-а са једне стране и организованог криминала са друге стране, спрегу која се остварује и на тај начин што управо званична полиција и он као њен припадник, чува одређене „важне“ личности из света бизниса и политике. Вође појединих

30 Ту се не мора радити о некој посебној злонамерности, о томе да један бивши полицајац, а сада само нечији телохранитељ, подмићује своје дојучерашње колеге и да „купује“ њихове информације. Довољно може бити то да их полицајац само усмено приупта: „Шта има ново, шта раде бивше колеге, како је у старом друштву...“ те да онда, не сумњајући у свог старог колегу, садашњи активни полицајци испричају и оно што не би требало.

криминалних кланова не морају своје телохранитеље ангажовали тајно, „испод жита“, у њихово слободно време, тј. прековремено и илегално, већ целовремено и сасвим легално, имајући код себе увек све сасвим уредне легитимације и папире и за то ангажовано полицијско обезбеђење и за њихово и своје лично наоружање. Како би и зашто би један обичан полицајац-телохранитељ послат да обавља свој посао од стране највиших легалних институција уопште ту нешто посумњао, још поготову ако је он имао прилику да се и лично увери да су појединци из највишег државног и полицијског врха одржавали врло блиске и пријатељске везе са његовим шефовима за чије је обезбеђење он био задужен. Како да посумња у свог газду којег чува, ако је тај његов газда високопоштована и уважавана личност којој се клањају многи из МУП-а и осталих државних структура власти. Ако их и када их при свему томе ти њихови „шефови“, понекад замоле да им пренесу неку поверљиву информацију из МУП-а, они (полицајци) у свему томе уопште не морају видети ничег сумњивог и спорног, поготову ако и када ти њихови шефови имају тако блиске везе са полицијом, па понекад чак и званичне полицијске легитимације.³¹ Полицајац званично ангажован од стране МУП-а да буде телохранитељ неком појединцу, фактички се налази у својеврсном сукобу интереса, а да он тога уопште није свестан, нити су свесни тога његове претпостављене старешине које га просто директно гурају у ту ситуацију сукоба интереса, односно у ситуацију да он буде манипулисан и од стране полиције и од стране оних које чува, односно од стране организованог криминала.

Овде се дакле отварају нека врло важна и по много чему проблематична питања, која у једној одређеној мери јесу и питања сукоба интереса у којем се полиција и поједини полицајци могу наћи. Да ли и коме све држава, њене званичне институције, МУП пре свега, могу и смеју да дају обезбеђење. Чини нам се потпуно нелогичним и контрапродуктивним управо са становишта онога о чему овде говоримо, а то је сукоб интереса, да држава, односно МУП, даје обезбеђење пензионисаним или смењеним политичким, партијским или полицијским функционерима, или појединим бизнисменима. Требало би да право на званичну полицијску заштиту уживају, осим актуелних јавних функционера, још само бивши Председник Републике, бивши Председник Владе и бивши Министар унутрашњих послова и више нити један други бивши

31 Многа накнадна сазнања могу говорити да знатан број припадника криминалног подземља заиста има или је имао и полицијске легитимације и фактички био ангажован као сарадник МУП-а, или неког одељења државне безбедности.

функционерни из МУП-а, ни из Владе. О бизнисменима, директорима појединих (јавних или приватних) предузећа и неким другим сличним личностима да и не говоримо. У крајњој линији ако би држава једном приватном бизнисмену, без обзира на то да ли он има и полицијску легитимацију и какве све он личне везе има са полицијом, давала и званичну, државну полицијску заштиту, онда би у рукама тог дотичног бизнисмена долазило до превелике концентрације моћи, што је у ствари и права негативна суштина појаве сукоба интереса. Дотични би уз себе, у својој личности имао – поседовао и економску, али и државно-полицијску моћ, што је са становишта демократских друштвених принципа ипак недопустиво. Таква превелика кумулација свеопште друштвене моћи у све мање и мање руку, које контролишу и економију и полицију и политичке токове, у апсолутној је супротности са основним демократским принципима и основном интенцијом због које се и инсистира на законодавству о сукобу интереса.³² Недопустиво је дакле оно што се догађало у претходном периоду, а што се као пракса на овај или онај начин наставља и сада: да званична државна полиција пружа обезбеђење и појединим личностима које се (више) не налазе у активној полицијској служби, или се никада нису ни налазили у њој, односно које се не налазе на активним јавним, политичким функцијама, са изузетком бившег Председника Републике, бившег Премијера, бившег Министра унутрашњих послова. Круг лица којима се може доделити званично државно-полицијско обезбеђење, мора бити сасвим лимитиран, али то не из економских разлога штедљивости и рационализације, већ пре свега зато да би се предупредила ова ситуација о којој овде говоримо, а коју ми карактеришемо као ситуацију сукоба интереса. При свему томе тај одговарајући правилник – правни акт морао би бити веома строг и сасвим рестриктиван, без могућности да путем дискреционог овлашћења, министар унутрашњих послова ипак појединим бившим министрима или садашњим богатим бизнисменима ипак додељује посебно полицијско обезбеђење.³³ Све то пре свега зато да би се

32. Наташа МРВИЋ-ПЕТРОВИЋ; Јован ЂИРИЋ; - Сукоб јавног и приватног интереса у троуглу моћи, новца и политике; - Београд 2004. стр. 54-55

33. Без обзира колико то некоме звучало цинично, нама се чини да није неумесно ако овде поставимо питање: „Зар богати бизнисмени нису у стању да сами себи плаћају своје сопствено приватно обезбеђење, а не оно које ће потицати из редова полиције?“ Или, слично томе: „Шта ће бившим министрима на пример полицијско обезбеђење? Бившем министру унутрашњих послова да, јер он се могао замерити неком криминалцу који сада жели да му се освети. Исто тако да и бившим председницима републике, односно премијерима, јер су они симбол државе, а са друге стране они увек могу бити жртве „подвига“ различитих лудака жељних славе. Али обичан бивши министар у принципу нема чега да се плаши и не треба му обезбеђење, осим ако и сам није уплетен у неке

спречила ситуација сукоба интереса, ситуација која, као што смо то видели на примеру „земунског клана“ може бити увод у повезивање државне власти и организованог криминала.

„Упутство“ је изричито - полицијац не сме у своје слободно време, и када није на дужности, обављати нешто што би га могло морално дискредитовати у очима најшире јавности, али то свакако не значи да он не сме окопавати своју башту у викендици, нити пак да не сме обављати неку другу сличну делатност, као што је на пример хонорарно молерисање туђих станова, итд. Практично, једино што може бити спорно у моралном и сваком другом смислу, јесте тај телохранитељски посао, посао за који су полицајци иначе и најквалификованији и најспособљенији. Због тога и није јасно зашто упутство није мало детаљније по овом питању, односно због чега не помиње изричито ову ситуацију приватног телохранитељског посла. Није добро наравно уколико је један припадник полиције склон алкохолу и у своје слободно време се опија, коцка, или се на неки други сличан начин неморално понаша, али то је ипак много мања опасност, много мање (потенцијално) зло од оне опасности, када је полицајац сасвим трезан и на први поглед врло фин, културан, уљудан, честит, али при томе чини само једну евентуално проблематичну ствар, а то је да он у своје слободно време чува и обезбеђује и неке приватне личности и објекте. „Упутство“ о којем ми овде све време говоримо, морало би због тога бити ипак нешто прецизније и детаљније и морало би посебно наглашавати ту ситуацију – приватног телохранитељства. Одредба би гласила: „Припадник Министарства не сме у своје слободно време, по својој слободној иницијативи, за сопствени рачун, пружати услуге заштите појединих личности и објеката.“ Оваква одредба би се морала изричито помињати у „Упутству“, уз констатацију да кршење те и такве забране повлачи за собом врло строгу дисциплинску одговорност.

Неопходна је такође и још једна одредба која би се тицала оне прве ситуације сукоба интереса, о којој смо овде говорили. „Припадник Министарства је дужан да чим приметити да се налази у сукобу интереса, поводом било које радње коју предузима у свом професионалном раду, обустави даље обављање тих радњи и о томе (писмено) обавести своје надређене (претпостављене) старешине“. У ставу 2. такве једне одредбе, могло би, односно морало стајати и следеће:

‘мутне послове’, па страхује од освете“. Обезбеђење (званично- државно-полицијско) није потребно ни ‘обичним’ бившим полицајцима, без обзира колико су се они некоме конкретно замерили, јер ако би сваки полицајац који се у својој каријери некоме замерио имао право на полицијску заштиту, онда полиција ништа друго не би ни радила, осим што би само штитила и обезбеђивала саму себе, а што би било и смешно и апсурдно.

Јован Ђирић

„Претпостављени старешина је дужан да чим приметити да се његов подређени налази у потенцијалном сукобу интереса, да овоме изда изричиту наредбу којом му се забрањује свако даље обављање послова у конкретном случају – ситуацији.“ Другим речима о сукобу интереса би требало да воде рачуна и сами обични појединци из полиције, али и њихове старешине. Зачуђујуће је ипак да „Упутство“ о томе уопште не говори на директан, па у ствари чак ни на индиректан начин, те је у сваком случају ту нелогичност нужно исправити.

Не треба наравно гајити илузије, јер свет нормативности, тј. онога што треба и свет реалности, тј. онога што јесте, јесу два сасвим различита света.³⁴ Нормама се чак и када иза себе имају изузетно строго забрањене казне, често не може постићи много, а камоли када је реч о нормама које иза себе имају само моралне прекоре, моралне санкције, а то су управо норме у вези са сукобом интереса. Хоћемо дакле да кажемо да ове допуне које предлагемо у „Упутству“ и евентуалном „Правилнику о давању личног обезбеђења појединим лицима“ неће саме по себи бити никакав „чаробни штапић“ којим ће се решити сви проблеми „полиције у сукобу интереса“, али то ипак не треба да значи да све ове проблеме треба остављати у запећку и да на њих не треба обратити мало више пажње. Овај текст у суштини и има за циљ да се проблематика сукоба интереса када је полиција у питању, мало свестраније размотри.

34 Нaim PERELMAN; - Право, морал и филозофија; - (превод на српски) – Београд 1983. стр. 127

THE CONFLICT OF INTERESTS AND POLICE

- Summary -

Jovan Ćirić, PhD, Senior scientific associate
Institute for comparative law, Belgrade

In this article the author has analyzed the situation of conflict of interests, the situation in which policemen may also find themselves sometimes. In 2004, the Law on conflict of interests was adopted in Serbia, but it does not deal with the policemen and their possible conflict of interests.

The Serbian CPA (Criminal Procedure Act) regulates many challenges of judges, defenders and prosecutors in a very detailed manner, but it doesn't say almost anything about policemen, especially regarding preliminary investigations. When one criminal case comes to court, then the rules are very strict and then one judge, or defender, or prosecutor can't exercise his/her function if they are in some particular mutual, familiar or similar relation, or if any of them is in such kind of relation with the accused person, or with the victim of a crime. So, the problem of conflict of interests in a judicial process is usually resolved by the institute of challenge.

The situation is rather different and complicated when one criminal case has not yet come to the court, or better to say when policemen undertake some actions in the course of preliminary investigation. A policeman has to collect some evidence, or he/she has to examine the witness, or has to do anything else that is necessary for an objective and impartial investigation, but then that policeman suddenly realizes that some indications could accuse seriously some of his/her cousins or friends. Nobody knows anything about the facts and there is no one who could say in that situation, in that stage of investigation "Stop working, you are in the conflict of interests." Everything depends only on the consciousness of the policeman.

Sometimes a policeman just cannot believe that his/her friend is suspicious and then he/she starts to neglect or even destroy some evidences. On the other side, a policeman sometimes wants to distinguish him-/herself as a policeman who succeeds to resolve some very complicated case. In such situations he/she is doing everything to find evidence even when or where there is no evidence. The author of this article also considers such situation as the situation of conflict of interests, because on one side there is a personal interest of a policeman to get an award and the public interest which says that the policeman has to be objective and impartial.

The author has analyzed another situation that has been very common in Serbia recently. There are many policemen that are also bodyguards of many suspicious persons

Јован Ђурић

from the criminal milieu. The question is if policemen have the right to be in close relations with suspicious people. In our practice the situation is that policemen could do their police jobs in the morning and in the afternoon/evening they work for private persons. That is a very obvious example of conflict of interests and also an example of corruption. That is also the way of connecting the world of organized crime with the state organs. But, such situations are not precisely regulated, even though there is a Directive of police ethics that was adopted in Serbia in 2003, which says, among other things, that every policeman has to take care of his/her private life and behaviour when they are not on duty.

Sometimes, policemen get the order from their chiefs to start to work as bodyguards of some rather important persons and sometimes the truth is that those important persons are persons from the world of crime, or who, at least, have links with the world of crime. Anyway, there is no direct/explicit regulation of the problem of the private life/work of policemen and the problem of private/state bodyguards.

The author finally concludes that the problem of police and conflict of interests is very complex, very interesting in various aspects and not so precisely regulated. As a matter of a fact, this article is an attempt to clear this problem, or at least to point out different aspects of a phenomenon that appears in practice very often.

ПРОЦЕНА СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ ЗА ПРИМЕНУ ПРЕВЕНТИВНИХ ПРОГРАМА

Мр Бранислава ПОПОВИЋ ЂИТИЋ, асистент-приправник
Др Весна ЖУНИЋ ПАВЛОВИЋ, доцент

Дефектолошки факултет, Београд

Апстракт - Рад је посвећен спремности заједнице, као кључном предуслову ефективне примене превентивних програма. Поред појмовног одређења, посебна пажња је посвећена разјашњавању теоријских основа и развоја модела спремности заједнице, димензија на којима базира процена спремности, нивоа спремности заједнице, поступка процене и стратегија за повећање нивоа спремности заједнице. У закључку аутори сугеришу да је у заједницама са ниским нивоом спремности оправдано применити стратегије усмерене на информисање, едукацију и формирање коалиција.

Кључне речи - превенција, спремност заједнице, процена, стратегије, мобилизација.

УВОД

Предуслов успешности превенције социјалних проблема јесте систематско и организовано планирање и програмирање превентивних активности. У савременој литератури постоји општа сагласност да прву карику у ланцу планирања превенције чини процена спремности заједнице за имплементацију превентивних интервенција (Jumper-Thurman, Plested и сар., 2003; Edwards и сар., 2000, Kumpfer и сар., 1996). Процена спремности се сматра одлучујућим

фактором у детерминисању нивоа, врсте и стратегије превентивног деловања које могу бити ефективно имплементирани и подржане од стране заједнице.

Различите заједнице се налазе на различитом нивоу спремности и управо те разлике индикују шта се може и шта је потребно радити. Базична претпоставка успешности и, уједно, избегавања ефемерног дејства превентивних програма је усклађеност превентивних активности са нивоом спремности заједнице за примену конкретних превентивних интервенција. Постојање разлика у нивоу спремности у различитим заједницама је основни разлог што поједини превентивни програми успешни у једној средини не остварају чак ни минималне ефекте у другој средини. Свака заједница коришћењем сазнања о својим предностима и ограничењима, култури и карактеристикама, вредностима и уверењима треба да креира политику, програме и интервенције које су сагласне са њеним карактеристикама и потребама. До тих сазнања могуће је доћи проценом спремности заједнице.

ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ

Спремност заједнице је термин који се користи у различитим контекстима за различите сврхе. Посматрано у односу на превентивне интервенције спремност заједнице означава степен и обим у коме је заједница адекватно припремљена за примену интервенција превентивног карактера (Oetting и сар., 1995). Истраживања указују да интересовање и спремност за примену превентивних програма веома варирају у заједницама (Jumper-Thurman и сар., 2001a; Plested и сар., 1999; Donnermeyer и сар., 1997; Bukoski, Amsel, 1994). Неке заједнице у потпуности негирају постојање проблема, друге показује интересовање за постојеће проблеме али без знања о начинима њиховог решавања, док поједине заједнице имају високо развијене и софистициране превентивне програме. Уколико заједница није спремна за превенцију сви напори усмерени ка реализацији превентивних активности неминовно ће водити ка неуспеху.

Спремност заједнице није квалитет једнодимензионалног карактера. Напротив, спремност заједнице се испољава преко већег броја димензија које са различитих аспеката осликавају ниво спремности заједнице за предузимањем превентивних интервенција. Могуће је издвојити шест кључних димензија спремности заједнице (Oetting и сар., 2001). То су:

- Постојеће превентивне активности (постојећи програми, активности, политика и друго);

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

- Информисаност о превентивним активностима у заједници (пажња која се посвећује конкретном проблему, постојеће превентивне активности, снаге и слабости постојећих активности, информисаност о превентивним активностима, ставови о превентивним активностима, политика, пракса и правила заједнице који се односе на конкретан проблем);
- Руковођење (посвећеност, начин ангажовања и планови за будућност кључних лидера заједнице који су одговорни за решавање проблема, укључујући и утицаје самих припадника заједнице);
- Општа клима у заједници (начин размишљања, ставови, односи и акције заједнице поводом проблема);
- Знање о проблему (општа информисаност, информисаност о кључним аспектима и доступност информација о проблему у оквиру заједнице);
- Ресурси (људи, време, новац, простор, односно стручност кадрова, финансирање и други облици подршке у заједници; укључивање волонтера; евалуационе активности).

Једна заједница може бити на високом нивоу спремности у погледу једне димензије, док у погледу других димензија ниво спремности може бити веома низак, што ће се у крајњој линији одразити на укупан ниво спремности заједнице за развијање, имплементацију и одржавање превентивних програма. Ставови према проблему од интереса могу се веома разликовати у различитим срединама. На пример, у неким заједницама делинквентно понашање се може сматрати значајним проблемом, док се у другим заједницама поједини облици делинквенције могу прихватати и толерисати. Ресурси такође варирају од заједнице до заједнице. У појединим срединама може бити развијена јака мрежа волонтера, могу се издвајати значајна средства за превенцију, док у другим заједницама ове активности могу бити минимално развијене. Од значаја је и политичка клима која у великој мери одређује правац развијања и имплементације нових превентивних интервенција. Постојање ових разлика у нивоу спремности заједнице за превенцију је директан узрок неконзистентне ефикасности превентивних програма у различитим срединама.

РАЗВОЈ ТЕОРИЈСКОГ МОДЕЛА СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ

Сазнања о постојању различитих нивоа спремности заједнице за превенцију условила су потребу истраживача за конципирањем интегративног мултидимензионалног теоријског конструкта који би обезбедио научно-

засновано објашњење начина на који се спремност заједнице мења и начина на који је могуће променити заједницу у погледу њене спремности за превенцију. Као резултат таквих настојања развијен је 1995. године Модел спремности заједнице (Tri-Ethnic Center for Prevention Research, Colorado State University) (Oetting и сар., 1995). Модел је првобитно развијен у истраживачке сврхе у циљу процене усклађености експерименталних интервенција са постојећим облицима третмана и контроле злоупотребе психоактивних супстанција (у даљем тексту ПАС) у заједници. Временом је прерастао у широко прихваћено практично средство пружања помоћи заједници у мобилизацији, организовању и имплементацији превентивних интервенција.

Модел спремности заједнице се заснива на неколико премиса: 1) заједнице се налазе на различитом нивоу спремности у погледу решавања специфичних проблема; 2) ниво спремности заједнице може бити прецизно процењен; 3) заједнице могу да напредују кроз низ стадијума развијања, имплементације, одржавања и унапређивања ефективних превентивних програма, и 4) идентификовање нивоа спремности је од кључног значаја за избор стратегија побољшања нивоа спремности које се разликују за сваки стадијум (Plested и сар., 1998).

Основа за конципирање теорије спремности заједнице проистекла је из резултата две независне истраживачке студије. Прва студија односила се на развијање и тестирање медијских програма превенције злоупотребе ПАС у мањим заједницама. Пројектом је било обухваћено десет руралних заједница заинтересованих за превенцију злоупотребе ПАС путем медијских кампања. Тренинг се састојао у обучавању тимова заједнице техникама процене потреба, пружању информација о превентивним програмима и начинима имплементације медијских кампања. Међутим, иако су тимови свих заједница унапредили своје знање о програмирању превенције, успешност реализованих превентивних програма се веома разликовала. У појединим заједницама програми су остварили веома значајне ефекте, негде су ти ефекти били минимални, а у неким заједницама позитивни ефекти су у потпуности изостали. Закључак студије је да поједине заједнице нису спремне да инвестирају у програмирање превенције, да не разумеју суштину и природу постојећих проблема, те да иницирање или унапређење превентивних интервенција нужно захтева претходну припрему заједнице за имплементацију превентивних програма (Plested и сар., 1999). Друга студија обухватала је консултације, техничку помоћ и тренинг стручњака из мексичко-америчких, америчко-индијанских заједница и заједница Аљаске у развијању превентивних стратегија. Уочено је да заједнице веома варирају у

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

погледу потребе за оваквом врстом стручне и техничке подршке, што је јасно указивало на постојање разлика у спремности заједница за превенцију. У прилог томе ишао је и закључак да је имплементација ефективних програма у појединим заједницама које нису прихватале понуђену интервенцију, у потпуности остала без успеха (Jumper-Thurman, Edwards и сар., 2003).

Уважавање ових искустава указало је на неколико чињеница. Прво, заједнице се разликују у погледу нивоа спремности за превенцију. Друго, у циљу процене спремности заједнице неопходно је тачно дефинисати различите нивое спремности заједнице за превенцију. Треће, потребно је развити методе поуздане процене нивоа спремности. И коначно, уколико се настоји да заједница буде доведена на ниво у коме је имплементација и одржавање програма могуће, неопходно је креирати стратегије унапређивања нивоа спремности заједнице.

НИВОИ СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ

Први корак у развијању модела спремности заједнице био је идентификовање и дефинисање особности различитих нивоа спремности заједнице за превентивне интервенције. Као полазна основа, послужиле су два истраживачка правца отелотворена у моделу психолошке спремности за третман и моделу развоја заједнице.

Модел психолошке спремности се везује за истраживачке напоре које су, почев од раних 80-их, Prochaska и DiClemente предузели са циљем развијања општег модела персоналне спремности за промене путем психотерапијског рада (Prochaska и сар., 1992; Prochaska, DiClemente, 1983; DiClemente, Prochaska, 1982). На темељу резултата њиховог рада са појединцима који су желели да прекину пушење је конципирана теорија психолошке спремности названа транстеоријски модел. Према овом моделу индивидуална спремност је од суштинског значаја за иницијацију и успешну имплементацију третмана. Лична спремност за промене подразумева индивидуално психолошко осећање незадовољства настало као резултат опажања несклада између постојеће и жељене ситуације (како јесте и како би требало да буде). То осећање је праћено мотивацијом за тражењем и прихватањем могућих решења у превазилажењу постојећег несклада (Prochaska и сар., 1992). Модел разликује пет стадијума психолошке спремности за третман:

- стадијум премишљања - преконтемплативни стадијум (минимална свесност о проблему без намере инвестирања у промене),

- стадијум разматрања - контемплативни стадијум (свесност о проблему, али не и приврженост акцијама),
- стадијум припремања (јасно препознавање проблема и експлорација могућих опција решавања проблема),
- стадијум акције (имплементација предложених активности усмерених ка промени понашања), и финални
- стадијум одржавања (учвршћивање промена) (Prochaska и сар., 1992).

Између персоналних стадијума спремности и стадијума спремности заједнице могуће је по аналогији извести неку паралелу. На пример, имплементација је стадијум који се јавља и на индивидуалном нивоу и на нивоу заједнице. Такође, спремност заједнице, као што је то случај и са појединцима, може варирати у завициности од врсте проблема. Заједница може бити спремна да се суочи са појединим проблемима, док се према неким другим проблемима може односити крајње индиферентно. И коначно, прелазак са једног на други ниво спремности подразумева развијање ефективнијих стратегија решавања проблема које у потпуности искључују стратегије нижих нивоа спремности. Међутим, разлике су ипак присутне. Највећи проблем у преузимању овог модела лежи у чињеници да заједницу као специфичну групу појединаца одликују групни процеси, карактеристике и стања која се не могу превести ни у један од индивидуалних стадијума. На пример, руковођење као есенцијални елемент спремности заједнице није од значаја за индивидуални ниво спремности. Такође, индивидуална спремност не обухвата низ других димензија спремности заједнице које морају бити инкорпориране у модел спремности заједнице. Тако стабилизација програма као стадијум спремности заједнице у коме се програмске активности прихватају и сагледавају као саставне компоненте општих планских активности заједнице, нема аналогију са индивидуалном спремношћу. Коначно, индивидуална спремност за промену у вези са појединим проблемима јесте једнодимензионални концепт, док је спремност заједнице мултидимензионалног карактера, те тако и заједнице могу бити на веома различитим нивоима спремности у различитим димензијама. Упркос наведеним ограничењима, модел персоналне спремности значајно је допринео бољем разумевању нивоа спремности заједнице потенцирајући потребу и значај креирања теорије спремности заједнице која би прецизно и јасно описала стадијуме спремности који би били примењиви на заједницу.

Друга истраживачка традиција се везује за конципирање модела развоја заједнице заснованог на два релевантна приступа: модел процеса доношења

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

одлуке о иновацијама (Rogers, 1995) и модел социјалних акција (Warren, 1978). Оба модела уважавају значај комплекса динамичких интеракција које се одвијају на нивоу заједнице, значај тражења концензуса и предузимања колективних акција (Garkovich, 1989).

Према Моделу процеса доношења одлука о иновацијама, који је установио Rogers, постоје пет стадијума у доношењу одлука:

- сазнање (почетна свесност о иновацији),
- персуазија (мењање ставова),
- одлучивање (прихватање идеја),
- имплементација (примена идеје) и
- конфирмација (поновно или дисконтинуирано коришћење идеје након првобитне примене) (Rogers, 1995).

Модел социјалних акција прати паралелу ових стадијума фокусирајући се на групне процесе и разликује следеће стадијуме:

- стимулисање интересовања (препознавање потреба),
- иницијација (дефинисање проблема и развијање алтернативних решења од стране чланова заједнице које први предлажу нове програме)
- легитимизација (локални лидери прихватају потребу за акцијом),
- одлучивање о акцији (развијање специфичних планова који обухватају ангажовање ширег круга заједнице),
- акција (имплементација) (Edwards и сар., 2000; Warren, 1978).

Иако ови модели, за разлику од модела персоналне спремности, инкорпорирају групне карактеристике, још увек нису обухваћени сви стадијуми спремности заједнице нити адекватно одсликана мултидимензионална природа спремности заједнице.

На темељу наведених радова и њихове својеврсне интеграције конципиран је Модел спремности заједнице који разликује девет нивоа спремности заједнице (Oetting и сар., 1995).

- Незнање (толеранција): Заједница као целина или лидери заједнице не придају значај одређеном проблему (нпр. делинквенција, злоупотреба ПАС и др.), нити препознају потребу за применом превентивних интервенција. Преовладава став да је живот са проблемом прихватљив у заједници. Клима у заједници може бити таква да посредно одобрава

проблем као саставно обележје полне, узрасне, социјалне или групне припадности.

- **Порицање:** Постоји извешан ниво препознавања проблема. Међутим, ове појаве се не препознају као проблем на нивоу заједнице. Чак и када постоји извесна свест о проблему, преовлађује схватање да ништа не треба или да се ништа не може предузимати по том питању на нивоу заједнице.
- **Препознавање:** Опште уверење је да одређене појаве представљају проблем на нивоу заједнице и да се нешто, по том питању, мора предузети. Међутим, не постоји непосредна мотивација да се нешто уради. Знања о природи проблема су стереотипна, нејасна или повезана са пар специфичних инцидената. Вођство се не може идентификовати, односно не поседује потребну енергију и мотивацију за решавање проблема. Клима у заједници је таква да не подстиче мотивисаност за акцију.
- **Претпланирање:** Проблем се јасно препознаје и преовладава мишљење да нешто треба урадити. Заинтересовани располажу општим информацијама о проблему, али им недостају знања о етиологији. Вођство се може идентификовати. Превентивна акција се још увек не планира на нивоу заједнице, мада може постојати иницијатива да се планирање повери неком другом. Клима у заједници је таква да се почиње са признавањем неопходности суочавања са проблемом.
- **Припремање:** Планирање је у току и фокусира се на практичне детаље. Постоје опште информације о проблемима у заједници, као и аргументи за и против превентивних програма. Међутим, постојеће информације нису засноване на подацима који су формално и систематски прикупљени. Вођство је активно и енергично. Доносе се одлуке шта ће се урадити и ко ће то урадити. Финансирање се актуелно потражује или је посредно. Општа клима заједнице је усмерена на пружање умерене подршке.
- **Иницијација:** Постоји довољно информација које оправдавају покретање програма, али су знања о факторима ризика још увек недовољна. Програм започиње и траје на експерименталној основи. Програмско особље је на едукацији или је едукацију управо завршило. У овој фази је изражен ентузијазам, јер се још увек нису појавили ограничења и проблеми у примени програма. Клима у заједници може варирати, али уобичајено без активног отпора и уз умерено ангажовање у реализацији програмских активности.

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

- Стабилизација (институционализација): Покренуто је пар програма који су подржани од заједнице и прихваћени као рутинска и вредна активност. Међутим, не увиђа се потреба за променом и експанзијом. Уколико постоје подаци о ограничењима у примени програма, они се не подвргавају евалуацији ефективности нити се тумаче као сигнал за промену. Постоји нека форма рутинског праћења преваленције проблема. Финансирање не мора бити перманентно, али су установљени фондови који омогућавају реализацију програма. Заједница генерално подржава све активности.
- Конфирмација и експанзија: Постојећи програми су оцењени као корисни и ауторитети подржавају проширивање и унапређивање програма. Оригинални програми се евалуирају и модификују. Нови програми се планирају тако да обухвате више корисника или се проширују на различите групе. Траже се нови ресурси и проширују постојећи. Постоји регуларно прикупљање података о феноменологији и етиологији проблема. Због повећања нивоа информисаности и мотивисаности заједнице, клима може бити таква да захтева реализацију специфичних интервенција, али у основи остаје супортативна.
- Професионализација: Знања о учесталости јављања, узрочности и факторима ризика су детаљна и рафинирана. Постоје програми намењени општој популацији, као и програми усмерени на специфичне факторе ризика или специфичне ризичне групе. Програмско особље је добро едуковано, ауторитети наклоњени програму, укљученост свих заинтересованих страна на високом нивоу. Спроводи се перманентна евалуација чији се резултати користе за тестирање и модификовање програма.

Заједница се постепено мења дуж континуума стадијума спремности. Сваки наредни стадијум не обухвата претходни, већ у потпуности превазилази његово постојање. Коришћењем корак-по-корак методе заједница је у могућности да напредује у нивоима спремности до оног нивоа у коме је имплементација и одржавање превентивних програма могуће. Неуспех превенције је великом делом проузрокован неусклађеним односом између карактера превентивног програма и спремности заједнице за превенцију. Ако је заједница на нижем нивоу спремности, велика је вероватноћа да ће високи нивои интервенције остати без успеха. Стога је нужно претходно утврдити ниво спремности на коме се налази заједница, а затим извршити избор интервенција директно зависних од установљеног стадијума спремности заједнице.

ПОСТУПАК ПРОЦЕНЕ НИВОА СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ

Уважавање одлучујућег значаја тачне идентификације стадијума спремности заједнице у селекцији, креирању и имплементацији превентивних активности је условило трагање истраживача за методама поуздане процене нивоа и димензија спремности заједнице. Као најпогоднија показала се примена методе утврђеног рангирања (anchored ratings). Та научна метода, преузета из индустријске психологије, има дугу историју изузетно успешне примене у креирању мултидимензионалних модела евалуације психотерапијских приступа (према Edwards и сар., 2000: Michaels, Oetting, 1982; Ivancevich, 1980; Jacobs, Kafrey, Zedeck, 1980; Saal, Downey, Lahey, 1980; Kavanagh, Duffy, 1978; Dickenson, Tice, 1977; Porter, Steers, Mowday, Boulian, 1974; Ponan, Schwartz, 1974; Hamilton, 1970; Sechrest, 1968; Smith, Kendall, 1963). Примена скале утврђених рангова подразумева претходно утврђивање дескриптивних изјава које репрезентују ставове и понашања заједнице за које се претпоставља да су у вези са спремношћу заједнице. За сваку димензију спремности заједнице одређује се скала дескриптивних изјава која служи за скоровање података. Понекада је потребно извршити неколико репликација и дискриминативних валидација док се све димензије јасно не дефинишу и не омогући поуздана расподела индивидуалних изјава дуж утврђене скале за сваку димензију.

У прикупљању података користи се техника кључних информаната, која има успешну историју у процени потреба (према: Slater и сар., 2005: Aponte, 1978; Warheit, Bell, Schwab, 1977; Hagedorn, Beck, Neubert, Werlin, 1976). Преузета је из психологије заједнице и адаптирана за потребе прикупљања података неопходних за процену спремности заједнице. Кључни информанти су особе које би требало да буду упознате са постојећим проблемима у заједници. То могу бити, али не и нужно, појединци на руководећим местима од којих зависи доношење одлука о потребама планирања, финансирања, имплементације и одржавања превентивних програма. Реч је о особама које познају заједницу и који могу да пруже податке о актуелним дешавањима. Избор броја и врсте примарних информаната у директној је зависности од величине заједнице и конкретног проблема на који се жели деловати. Уколико се испитује већи број кључних информаната у различитим заједницама, неопходно је да изабрани појединци имају сличне функције и овлашћења у својим заједницама (више: Слатер и сар., 2005). Идентификовање кључних информаната је релативно једноставно и заснива се на хијерархији функција (нпр. председници општина,

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

представници полиције, представници правосудних органа, директори школа, представници медија и др.).

У испитивању се користе полуструктурирани интервјуи са конкретним питањима везаним за специфичне информације које описују заједницу у свим њеним димензијама спремности (више: Oetting и сар., 1995). Испитивању претходи тестирање релијабилности интервјуера и кључних информаната. На основу дескриптивних одговора врши се поређење са претходно установљеним и скорованим карактеристикама нивоа сваке димензије. За сваку димензију се утврђује посебан скор. Када упитник попуњава више информаната израчунава се средња вредност укупних одговора. Није потребно да информанти сами оцењују ниво спремности нити да буду упознати са теоријским поставкама модела спремности заједнице. Након утврђивања ранга на свих шест димензија, одређује се ниво спремности заједнице који најбоље репрезентује скупну оцену димензија установљену на основу просека, уз обавезно истицање крајњих скорова унутар сваког стадијума. На пример, оцена димензије руковођења, знања о превенцији и знања о проблему може бити релативно висока, али ако је оцена климе заједнице веома ниска, постоји велика вероватноћа да, упркос постојања активних и обавештених лидера, превентивни програми због изостанка подршке заједнице остану без успеха. У том случају, мора се посебно издвојити димензија климе у заједнице у оцени укупне спремности заједнице и указати на специфичне стратегије које су усмерене ка подизању нивоа подршке заједнице, како би се тај ниво усагласио са нивоима осталих димензија.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА ПОВЕЋАВАЊЕ НИВОА СПРЕМНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ

Следећи корак у планирању превенције, након процене нивоа спремности заједнице, јесте идентификација, селекција, дескрипција и имплементација стратегија унапређивања нивоа спремности заједнице. Сваки ниво спремности заједнице подразумева примену специфичних стратегија које максимизирају снаге и ресурсе заједнице и минимизирају могуће обесхрабрујуће неуспехе. Крајњи циљ је довођење заједнице на ниво који обезбеђује квалитетну реализацију, ефективност и одрживост ефеката програма.

Ниво спремности заједнице, али и опште социјалне, културне, економске и политичке специфичности заједнице, условљавају избор стратегија мобилизације, те тиме није могуће дати универзално примењиве стратегије повећавања нивоа спремности заједнице за примену превентивних програма. Ипак, постоје неке опште смернице. Истраживања указују да значајну улогу у мобилизацији и развијању успешних стратегија унапређивања нивоа спрем-

ности заједнице има формирање акционих тимова заједнице (Edwards и сар., 2000). Модел формирања акционих тимова први пут је изложен 1995. године од стране Childhood Cancer Foundation из Бостона на трибини посвећеној програмима превенције и ране детекције канцера (више: Jumper-Thurman и сар. 2001б). Суштина овог модела је у обучавању стручних и одговорних чланова заједнице начинима коришћења концепта спремности заједнице у планирању и развијању превентивних програма. Тим је задужен за пласирање идеја о значају превенције одређеног проблема, како би клима у заједници достигла ниво на коме је припремање превентивних активности могуће. Другим речима, улога акционог тима је директно у функцији мобилизације заједнице која има вишеструке користи: превазилажење негирања постојања проблема; предупредивање погрешног покретања превентивних активности; подстицање сарадње и координације између различитих заинтересованих фактора; елиминисање такмичарског односа и инфлације понуђених програма и услуга; усмеравање планирања и примене превентивних програма; правилно усмеравање ресурса и одговорно одношење према ресурсима (Wandersman, Kalfarian, 2000).

Вишегодишњом имплементацијом модела тренинга акционих тимова, базираног на моделу спремности заједнице, издвојене су и развијене могуће стратегије мобилизације за сваки стадијум спремности заједнице (Jumper-Thurman, Plested и сар., 2003; Edwards и сар., 2000; Donnermeyer и сар., 1997; Kumpfer и сар., 1996) .

На стадијуму незнања основни циљ је подизање нивоа обавештености о проблему и измена перцепција оних који ће највероватније започети превентивне активности. Могу се користити дискусије у малим групама или дискусије један на један са представницима заједнице како би се идентификовале последице постојећег проблема и начини на које постојећа правила и политика поспешују одржавање проблема у заједници.

У заједницама које се налазе на стадијуму порицања неопходно је развити свест о томе да је у заједници присутан проблем. Могуће је реализовати едукативне програме о социјалним, психолошким и другим последицама проблема за вође заједнице и групе спремне да спонзоришу овакве активности. У дискусијама један на један и едукативним програмима за лидере заједнице се користе специфични инциденти који су се десили у заједници, а који илуструју штетне последице проблема. Избегава се коришћење статистичких података. Израђују се флајери, постери и брошуре. Користе се медијске кампање.

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

Стадијум препознавања захтева примену стратегија усмерених ка развијању уверења заједнице да она сама може нешто да учини на плану превенције конкретног проблема. Примена едукативних програма о преваленцији за лидере заједнице и могуће спонзоре показала се успешном. Могуће је користити локалне неформалне анкете, дистрибуирати флајере и постере, постављати билборде, организовати медијске кампање.

На стадијуму претпланирања основни циљ је развијање конкретних идеја о превенцији. Организују се едукативни медијски програми који уводе концепт превенције и илуструју специфичне превентивне програме који су примењени у другим заједницама, едукативни програми о преваленцији, корелацијама и узроцима проблема за лидере заједнице и могуће спонзоре, као и медијске кампање која наглашавају штетне последице проблема и истичу значај превентивних програма усмерених ка њиховом редуковању.

Рад са заједницама на нивоу припремања усмерен је ка обједињавању постојећих информација које су од помоћи за планирање превентивних стратегија. Спроводи се процене преваленције проблема у заједници. Организују се свеобухватни едукативни програми за све заинтересоване у заједници о специфичним типовима превентивних програма, њиховим циљевима и начину примене. За лидере у заједници и могуће спонзоре треба понудити едукације о превентивним програмима, циљевима, потребном особљу, трошковима и другим основним аспектима програмирања. Од користи су пратеће медијске кампање које наглашавају позитивни утицај превентивних програма на редуковање последица проблема у заједници.

Обезбеђивање информација специфичних за конкретну заједницу је активност која се реализује на стадијуму иницијације. Организује се едукација и тренинг за стручњаке који ће реализовати програм (као плаћену или волонтерску активност) о последицама, повезаности са другим факторима, узроцима и природи проблема у конкретној заједници. Покретање програма се медијски прати. Одржавају се састанци са лидерима заједнице и спонзорима на којима се анализирају и процењују иницијалне превентивне активности. Трага се за расположивим ресурсима и слабостима постојећих интервенција у циљу унапређења програмских активности.

На стадијуму стабилизације неопходно је учврстити постојеће програме. Организују се едукације о евалуацији програма, новим трендовима и иницијативама у области. Едукатори се доводе из релевантних институција и организација или се заинтересовани стручњаци шаљу на едукације које организују професионална удружења. Периодично се заказују пратећи састанци

или се организују специјални догађаји (конференције, скупови, трибине и сл.) на којима се одаје признање свима који су укључени у реализације програма. Потребно је рекламирање превентивних активности које се спроводе, као и састанака и специјалних догађаја.

Стадијум конфирмације и експанзије карактеришу настојања усмерена ка проширивању и унапређивању програма. Могуће је организовати едукације посвећене различитим темама: од процене потреба за применом превентивних активности до креирања програма за специфичне групе корисника. Уз помоћ локалних медија и јавних састанака се упознаје јавност са резултатима истраживања и евалуација програма.

На нивоу професионализације циљ је одржавање постојећег стања и подстицање континуираног напредовања у развијању и имплементацији превентивних активности. Организује се континуирана едукација, континуирано се прате и процењују проблеми и циљне групе у заједници, континуирано се евалуирају и програмски модификују превентивне активности. На састанцима са лидерима заједнице и спонзорима, локалним медијима и јавним састанцима се периодично анализирају текуће превентивне активности и остварени резултати.

МОБИЛИЗАЦИЈА И ОРГАНИЗОВАЊЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Примена стратегија повећавања нивоа спремности заједнице за превенцију није ништа друго до мобилизација заједнице која подразумева придобијање и повезивање свих заинтересованих страна како би предузеле заједничку и стратешку превентивну акцију. Мобилизација је важан део организовања, односно активирања средине да користи своје структуре и доступне ресурсе. Организовањем заједнице се стварају могућности за сарадњу бројних фактора у реализацији превентивних активности и то кроз остваривање партнерства у заједници, учешће грађана и, коначно, изградњу коалиција (CSAP, 2000).

Изградња коалиција је процес који пролази кроз четири фазе (више: Поповић-Ћитић, 2004):

- умрежавање (неформални облик унутарсекторског или међусекторског повезивања са циљем дискусије о заједничким интересима, уз евентуалну размену информација, али без заједничког ангажовања),
- кооперација (неформално ангажовање у размени информација и пружању помоћи, али уз потпуну аутономију учесника),

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

- координација (формалнији односи и усмеравање на постизање заједнички постављених циљева, али без промене у организационим системима партнера) и
- колаборација (заједничко учешће и сарадња са јасно дефинисаним међусобним односима и заједничким циљевима уз постојање системских промена у унутрашњој организацији коалиционих партнера које воде успостављању јединственог система руковођења).

Коалиције могу бити привременог или трајног карактера, могу обухватати мањи или већи број субјеката и сектора, али у суштини њихово формирање представља снажну основу за креирање заједничких превентивних настојања унутар локалне заједнице. Истраживања показују да заједнице које имају изграђене коалиције, посебно оне које функционишу на нивоу колаборације, имају више успеха у превентивним активностима, будући да су у могућности да интегришу расположиве потенцијале заједнице и развију нове снаге које ће бити успешније у идентификовању потреба заједнице и проналажењу начина за задовољење таквих потреба (Harachi и сар., 1996).

ЗАКЉУЧАК

Есенцијални предуслов за превенцију различитих социјалних проблема је спремност заједнице. Реч је о организационом потенцијалу заједнице за превентивно деловање. Захваљујући разликама у нивоу спремности, исти превентивни програм који је примењен у више заједница често постиже потпуно различите ефекте. Спремност заједнице је развојни процес који се може подстаћи применом одговарајућих стратегија. У основи, све стратегије унапређивања спремности заједнице имају за циљ постизање интеграције и сарадње читавог низа субјеката који могу допринети превенцији проблема у заједници.

У актуелној ситуацији на нашим просторима, где је ниво спремности већине заједница прилично низак, непосредна примена готових превентивних програма дефинитивно ће имати неизванстан исход. Примени конкретних превентивних програма требало би да претходе активности усмерене ка повећавању нивоа спремности заједнице, које су усклађене са социјалним, културним, економским, политичким и другим карактеристикама заједнице. Такве активности нису директно усмерене на превенцију проблема у заједници, већ првенствено делују у правцу унапређивања знања и обавештености припадника локалне заједнице о проблемима и превентивним активностима,

као и у правцу подстицања мобилизације заједнице, односно ангажовања потенцијала и ресурса. Наравно, таквим деловањем се посредно остварују и извесни превентивни ефекти.

Емпијски је доказана чињеница да ефективно превентивно деловање захтева учешће и сарадњу различитих фактора у заједници. На тај начин се потенцијалним партнерима разјашњава сврха сарадње, пружа помоћ у развијању потребне организационе структуре, као и техничка помоћ у организовању, планирању, програмирању и имплементацији превентивних програма. Тако оформљене и оспособљене коалиције имаће снагу да успешно реализују разноврсне превентивне активности у заједници.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bukoski, W. J., Amsel, Z. (1994). *Drug abuse prevention: Sourcebook on strategies and research*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Company.
2. Center for Substance Abuse Prevention (CSAP). (2000). *Prevention works through community partnership: Findings from SAMHSA/CSAP's national evaluation center*. Rockville, MD: Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Service Administration.
3. DiClemente, C. C., Prochaska, J. O. (1982). Self-change and therapy change of smoking behavior: A comparison of processes of change in cessation and maintenance. *Addictive Behaviors*, 7, 133-142.
4. Donnermeyer, J. F., Oetting, E. R., Plested, B. A., Edwards, R. W., Jumper-Thurman, P., Littlethunder, L. (1997). Community readiness and prevention programs. *Journal of Community Development*, 28 (1), 65-83.
5. Edwards, R. W., Jumper-Thurman, P., Plested, B. A., Oetting, E. R., Swanson, L. (2000). Community readiness: Research to practice. *Journal of Community Psychology*, 28 (3), 291-307.
6. Garkrovich, L. E. (1989). Local organizations and leadership in community development. У: J. A. Christenson, J.W. Robinson Jr. (Ур.), *Community development in perspective*. Ames, Iowa: Iowa State University Press.
7. Harachi, T., Ayers, C., Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Cushing, J. (1996). Empowering communities to prevent adolescent substance abuse: Process evaluation results from a risk and protection focussed community mobilisation effort. *Journal of Primary Prevention*, 16, 235-254.

Процена спремности заједнице за примену превентивних програма

8. Jumper-Thurman, P., Edwards, R. W., Plested, B. A., Oetting, E. R. (2003). Honoring the differences: Using community readiness to create culturally valid community interventions. У: G. Bernal, J. Trimble, K. Burlew, F. Leong (Ур.), *Handbook of Racial & Ethnic Minority Psychology* (стр. 591-607). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
9. Jumper-Thurman, P., Plested, B. A., Edwards, R. W., Foley, R., Burnside, M. (2003). Community readiness: The journey to community healing. *Journal of Psychoactive Drugs*, 35 (1), 27-31.
10. Jumper-Thurman, P., Plested, B. A., Edwards, R. W., Helm, H. M., Oetting, E. R. (2001a). Community readiness: A promising model for community healing. У: D. Bigfoot-Subia (Ур.), *Native American Topic-specific Monograph Series* (стр. 1-14). Oklahoma City, OK: The University of Oklahoma Health Sciences Center, Office for Victims of Crime, Department of Justice.
11. Jumper-Thurman, P., Plested, B. A., Edwards, R. W., Helm, H. M., Oetting, E. R. (2001b). Using the community readiness model in Native communities. У: *Health promotion and substance abuse prevention among American Indian and Alaska Native communities: Issues in cultural competence. Center for Substance Abuse Prevention Monograph 9* (стр. 129-158). Rockville, MD: National Institute on Drug Abuse.
12. Kumpfer, K. L., Whiteside, H. O., Wandersman, A. (1996). *Assessing and increasing community readiness for prevention: A handbook of issues, tips, and tools*. Rockville, MD: National Institute on Drug Abuse.
13. Oetting, E. R., Jumper-Thurman, P. J., Plested, B., Edwards, R. W. (2001). Community readiness and health services. *Substance Use and Misuse*, 36 (6-7), 825-843.
14. Oetting, E. R., Donnermeyer, J. F., Plested, B. A., Edwards, R. W., Kelly, K., Beauvais, F. (1995). Assessing community readiness for prevention. *The International Journal of Addictions*, 30 (6), 659-683.
15. Plested, B., Smitham, D. M., Thurman, P. J., Oetting, E. R., Edwards, R. W. (1999). Readiness for drug use prevention in rural minority communities. *Substance Use and Misuse*, 4 (4-5), 521-544.
16. Plested, B.A., Jumper-Thurman, P., Edwards, R. W., Oetting, E. R. (1998). Community readiness: A tool for effective community-based prevention. *Prevention Researcher*, 5 (2), 5-7.
17. Popović-Čitić, B. (2004). Strategije risk-fokusirane prevencije devijantnih ponašanja. *Socijalna misao*, 41 (1), 55-83. Beograd: IP Socijalna misao.

18. Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *American Psychologist*, 47 (9), 1102-1114.
19. Prochaska, J. O., DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change in smoking: Toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 5, 390-395.
20. Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of innovations* (4th ed.). New York: Free Press.
21. Slater, M. D., Edwards, R. W., Plested, B. A., Thurman, P. J., Kelly, K. J., Comello, M. L. G., Keefe, T. J. (2005). Using Community Readiness key informant assessments in a randomized group prevention trial: Impact of a participatory community-media intervention. *Journal of Community Health*, 30 (1), 39-53.
22. Wandersman, A., Kaftarian, S. J. (2000). Bridging the gap between research and practice in community-based substance abuse prevention. *Journal of Community Psychology*, 28 (3), 237-373.
23. Warren, R. (1978). *The community in American* (3rd ed.). Chicago: Rand-McNally.

ESTIMATING READINESS OF A COMMUNITY TO APPLY PREVENTIVE PROGRAMS

- Summary -

Branislava Popović Ćitić, MA, Teaching assistant
Assistant professor **Vesna Žunić Pavlović, PhD**
Faculty for special-education teachers, Belgrade

The readiness of a community to apply preventive programs represents a starting determinant of efficiency of preventive activities. There is a considerable difference in the level of readiness of some communities. Moreover, the level of readiness of a community can be evaluated variously depending on criteria. This is why it is important for the estimation to include all relevant dimensions and these are: the existence of preventive activities, the quality of information on preventive activities, management, general atmosphere, the knowledge of the problem and resources.

Based on the estimation results the level of readiness of a community is determined on a nine-level scale. Scaling of the level of readiness has priceless practical implications. First of all, the exact determination of the level of readiness gives the answer to the question whether the minimum conditions have been fulfilled for the application of preventive programs, as well as which preventive activities would be most appropriate for the community concerned. Low level of readiness of a community should be understood as a need to apply strategies to improve its readiness.

The entire procedure is characterized by the exactness and relatively simple application: the data are gathered from key informants based on precisely determined dimensions; then, based on the collected data, the level of readiness is determined on the scale that is descriptive and contains descriptions of every level; finally, the instructions on strategies follow, and their application is recommended at a certain level.

The nature and character of community mobilization strategies, which proved successful in improving the level of readiness of a community to implement preventive programs, show clearly that effective and constant intervention in communities must base on activation and involvement of a greater number of relevant sectors and community groups and the use of wide resources and potentials of a community. Creation of coalitions by means of networking, cooperation, coordination and collaboration of all community segments in planning and implementation of preventive programs is the key to successful preventive activities.

празна страна

**О ИНСТИТУЦИЈИ ПОЛИЦИЈСКОГ ОМБУДСМАНА
– појам, надлежности и овлашћења –**

Мр Љиљана ДАПЧЕВИЋ - МАРКОВИЋ, предавач
Виша школа унутрашњих послова, Београд

Апстракт - Полицијски омбудсман могући је облик спољне контроле полиције. Да би се боље разумео институт овог специјалног омбудсмана, указује се на основе на којима почива институција општег омбудсмана, његов статус, надлежности, начин рада и простор у коме се интервенције омбудсмана могу очекивати. Посебно су анализирана нека обележја полицијског рада (примена принуде, право на дискреционо одлучивање, законитост рада и поштовање људских права, јавност рада) и улога полицијског омбудсмана у том домену. Учињен је покушај да се институција полицијског омбудсмана постави *de lege ferenda* и укаже на могућност увођења и услове за развој ове институције код нас. Да би полицијски омбудсман био уведен потребно је да буду испуњени одређени услови. Стога се испитују когнитивне, нормативне, организационе, материјално-техничке и персоналне претпоставке. Анализирана је и улога полицијског омбудсмана, уз усмереност на питање субјеката над чијим радом полицијски омбудсман може да врши контролу. Будући да контролни процес обухвата фазу проверавања, фазу оцењивања и фазу интервенције, разматрана су овлашћења полицијског омбудсмана у свакој од наведених фаза. На крају су дате назнаке о увођењу полицијског омбудсмана као делу реформе полиције, чиме би се могло допринети примени начела законитости и одговорности у раду полиције. То утиче на враћање вере грађана у полицију, али и вере у право као постигнуту правду. Полицијски омбудсман треба да допринесе и јавности

полицијског рада и омогући да се каткад непробојни делови ауторитарних полицијских структура отворе за сарадњу са заједницом унутар које делују, што ће допринети ефикасности рада система унутрашњих послова.

Кључне речи - Омбудсман, полицијски рад, полицијски омбудсман, контрола полиције, реформа полиције, заштита људских права,

УВОД

Омбудсман је институција заштите људских права која данас постоји на свих пет континената и у преко стотину земаља света. У Европи институција омбудсмана је широко прихваћена (46 држава), а формиран је и омбудсман на нивоу Европске Уније. Поред тога, ова институција је заступљена у осам држава Африке, четири државе Азије, у Аустралији и Пацифику (11), седамнаест земаља Латинске Америке и Кариба, као и у САД (10) и Канади (10). Бивше југословенске републике су ову институцију увеле у периоду од 1991-1997.године. Поред тога, уведене су 44 институције специјалног омбудсмана, а основано је и осам института који се баве овом институцијом.¹

Како је институција омбудсмана добијала на својој популарности, тако се и овај термин користио у изворном шведском облику,² и то како у литератури и законским текстовима, тако и у свакодневном говору. Шире значење овог појма односи се на човека, односно лице које је овлашћено да некога представља, односно повереника који треба да штити нечија права или интересе.

Да би се потпуније разумела институција омбудсмана уопште, а тиме и полицијског омбудсмана, потребно је нагласити да је ово контролна институција која врши надзор над радом органа државне управе, јавних служби, а у неким земљама и судских органа. Међутим, то није орган инстанционе правне контроле, те нема овлашћења мериторног одлучивања и његове интервенције немају правно обавезујући карактер.

За омбудсман је, такође, битно истаћи да није ни орган управе, нити судски, а ни законодавни орган. Зато се, често, истиче да је то државни орган суи генерис, да је његов творац парламент у чије име и врши своју надзорну функцију. Његов статус и овлашћења упориште имају у уставу и закону. Омбудсманове интервенције имају карактер ванправног утицаја, путем давања упозорења, мишљења, предлога, иницијатива или указивања на лош рад администрације.

1 Опширније: www.law.ualberta.ca

2 Етимолошки реч омбудсман потиче од старе шведске кованице *Umbothsmathr*, састављене од две речи *umboth*-представник и *mathr*-човек. Наш превод ове речи био би представник или заступник.

Зато се о институцији омбудсмана говори и као о институцији друштвене правде, чија је делатност усмерена на корекцију и уклањање оних аката (радњи) који садрже елементе незаконитости, нецелисходности или неправедности.

Тако је простор интервенције омбудсмана омеђен потребом да се човек заштити у делу остваривања својих људских права једнако са остваривањем истих права других, и легитимној обавези сваке демократске државе да та права штити и гарантује. Поред јачања уставности, циљ омбудсманове интервенције јесте и остваривање друштвене правде, па се, стога, његове интервенције не темеље само на позитивном праву, већ и на моралним принципима правде и правичности, чије поштовање је темељ стабилности и легитимитета сваког друштвеног поретка.

ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ И ПОЛИЦИЈСКИ ОМБУДСМАН

Један од приоритетних задатака полиције и вредност којом полиција треба да се руководи у раду представља заштита и остваривање људских права. Однос полиције према поштовању људских права јесте однос полиције према поштовању закона. Управо овај однос, који се исказује начином обављања полицијске функције, може имати утицаја на политичке процесе у земљи, као и на међународни положај и углед државе. Коначно, функционисање полиције уз процес сталног преиспитивања тог рада, треба да се креће ка европским стандардима, јер се, у противном, може схватити као недостатак жеље да се укључимо у европске интеграције.

Како би несметано остваривала функцију, полиција поседује законом утврђена овлашћења и потребна средства, укључујући и средства принуде. Применом принуде може се одступити од појединих права и слобода грађана утврђених и гарантованих уставом и законима. Стога је и јасна тежња цивилизованог и демократског друштва да се обим полицијских овлашћења у процесу евентуалне примене принуде сузи, а да се, када се примењују, то чини уз највиши степен одговорности и сталну спољну контролу. Овом контролом треба да се постигне да се законска овлашћења и дискрециона права у поступању полиције примењују у корист грађана у оквирима права, као и да није довољно да се несагласности између нормираног и стварног понашања полиције само утврде, већ да се предузимају одговарајуће мере ради уклањања утврђених неправилности или злоупотреба.

При анализи очекиваних предности и могућих недостатака контроле рада полиције од стране полицијског омбудсмана у односу на друге облике контроле, полазимо од чињенице да сви облици контроле полицијског рада

заузимају своје место одређено делотворношћу коју постижу. Сматрамо да би полицијски омбудсман у комбинацији са унутрашњим средствима контроле полиције (пре свега хијерархијске контроле рада полиције од стране посебних служби за контролу и утврђивање дисциплинске одговорности) допринео потпунијој контроли полиције, надоместио недостатак јавности, а изречене репресивне мере употпунио констатацијом о утврђеном стању и датим предлозима и препорукама. Поред тога, начин обраћања омбудсману је лак, јефтин и једноставан, лишен сваког формализма. Посебно је потребно нагласити могућност контроле примене дискреционих овлашћења полиције од стране полицијског омбудсмана, што је значајно ако се има у виду да права и интереси појединаца могу бити угрожени при погрешној примени или злоупотреби дискреционе оцене.³ Као што је познато, судска контрола полицијског рада одлучује о законитости управних аката, а не и о њиховој целисходности. Стога су и разумна очекивања да полицијски омбудсман у овом делу контроле заузме значајно место, те да, поред осталих облика контроле, допринесе потпунијој контроли начина на који се примењују дискрециона овлашћења.

Полицијски омбудсман имао би и овлашћење да иницира покретање дисциплинског или кривичног поступка против припадника полиције, што многи облици контроле немају, као и иницијативу за измену закона и прописа из домена полицијског рада. Својим сугестијама и примедбама полицијски омбудсман утицао би и на праксу полицијског рада, као и културу и понашање припадника полиције.

Проучавање института полицијског омбудсмана и њеног функционисања у условима показало се као проблем – због оскудне праксе специјалног полицијског омбудсмана. Истраживање је показало да ова институција са директном одредницом полицијски омбудсман постоји само у Северној Ирској. Међутим, у појединим земљама, нарочито у оним где је омбудсман организован као колегијални орган, али и у оним где омбудсман као инокосни орган има своје помоћнике, наишли смо на праксу поделе надлежности, те фактичког постојања полицијског омбудсмана у смислу изричитог одређења да је члан колегијалног омбудсмана, или помоћник инокосног омбудсмана задужен да контролише рад полиције. Дакле, иако недостаје изричитост у одређењу институције као полицијског омбудсмана, већ се ради о општем омбудсману,

3 У Новом Зеланду се највећи број жалби током првих година омбудсмановог рада односио на употребу дискреционих овлашћења од стране органа управе (опширније: Јовичић, М., „Омбудсман чувар законитости и права грађана“, Београд, 1969, страна 45.).

очигледно је да је утицај овако организоване институције општег омбудсмана непосредно организационо и функционално проширен и на рад полиције. Сличан полицијском омбудсману је Police Complaint Authority, УК.

Институција омбудсмана стога је приказана са становишта позитивне праксе, а након тога *de lege ferenda* – онако како видимо развој те институције, а посебно код нас што и јесте циљ овог рада.

МОГУЋИ НАЧИНИ УВОЂЕЊА ИНСТИТУЦИЈЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ОМБУДСМАНА

Пре свега морамо истаћи да увођење институције омбудсмана сматрамо изузетно значајним за остварење контроле рада полиције. Треба, при томе, још једном нагласити да би овај облик контроле само допуњавао рад постојећих. Тиме се не би ометао рад већ уведених облика контроле. Кроз надлежност и овлашћења полицијског омбудсмана требало би надокнадити уочене недостатке осталих облика контроле полиције.

Несумњиво да би очекивања од ове институције могла бити велика, али предуслов за то јесте да је рад полиције достигао одређени ниво и квалитет. Уколико се то не оствари, и рад полицијског омбудсмана ће бити преурањен и без очекиваних резултата. Уколико је рад полиције обележен честим кршењем закона, корупцијом, спорашћу и самовољом, онда ни полицијски омбудсман неће дати одговарајуће резултате. Тада је претпоставка за увођење омбудсмана претходно активирање других, непосреднијих, моћнијих и ефикаснијих средстава контроле која ће те недостатке отклањати. У противном, институција омбудсмана би већ на самом почетку доживела неуспех и била компромитована.

Да би полицијски омбудсман био уведен потребно је испунити следеће претпоставке:

- сазнајне,
- нормативне,
- организационе,
- материјално-теничке, и
- персоналне.

Сазнајне претпоставке подразумевају да ову институцију и њену улогу и делотворност познају како саме полицијске структуре, чији ће рад бити подвргнут контроли од стране институције полицијског омбудсмана, тако и грађани који

јој се обраћају. Стога је, а пре увођења ове институције, потребно информисати јавност о улози и овлашћењима ове институције и њеној позицији у постојећем систему. У том смислу помоћ нуде Савет Европе и ОЕБС кроз давање сугестија и мишљења о тексту закона, организацији медијског упознавања грађана, и др.⁴ Запосленима у полицији и грађанима треба омогућити да упознају рад сличних институција у другим земљама, њихова искуства и ефекте рада, како би им се ова институција приближила и стекли одређено поверење у њен рад. Директним контактом била би појашњена сама институција полицијског омбудсмана, разлози увођења, начин обраћања грађана институцији, овлашћења и поступак који полицијски омбудсман примењује, начин објављивања резултата рада и друго. За то је свакако потребно изабрати праву личност која ће успоставити добре односе са грађанима и медијима.⁵

Нормативне претпоставке подразумевају доношење одговарајуће уставне односно законске регулативе о овој институцији чиме би се детаљније регулисао статус, начин избора, овлашћења и друго. Начелно, будући да је устав највиши правни акт сваке земље, рангирање полицијског омбудсмана као уставне институције има предности, јер институција тада добија на важности и легитимности акција, те је мање подложна притисцима.

Уколико бисмо се определили за модел полицијског омбудсмана као део општег омбудсмана, успостављеног уставом, онда би посебним законом требало регулисати ову институцију. Тако је нпр. у Шведској институција општег омбудсмана регулисана уставним одредбама, док су Органским законом о Риксдагу (Парламенту) од 1866. године регулисана питања у вези са избором омбудсмана. Будући да ове одредбе детаљно регулишу питање рада омбудсмана, Шведска нема посебан закон о омбудсману. Међутим, ипак се појавила потреба да се уставне одредбе детаљније разраде, па је Парламент 1957 године донео тзв. Инструкције, које имају форму нормативног акта и обавезне су за омбудсман.⁶ Слично је и у Финској, чији Устав од 1919. године садржи свега један члан о омбудсману у коме су концизно формулисани статус и овлашћења омбудсмана. Након тога донете су Инструкције Парламента о раду омбудсмана.⁷

4 Извештај СЕ о националним институцијама за заштиту људских права, укључујући и институцију омбудсмана, у оквиру Пакта за стабилност, од 4. 07. 2001. године.

5 Опширније: De Campero, Ana Maria, Romero, „The Ombudsman’s Relation with the Media”, „The Work and Practice of ombudsman and national human Rights Institution“ (Articles and studies) Copenhagen, 2002

6 The Instrument of Government –chapter 8,9,10 – види www.omineurope.info

7 Constitution Act of 1919, Constitution Act – adopted on 11 March 1999. –section 38 Parliamentary Ombudsman – види: www.om.fi

У бившим СФРЈ републикама институција омбудсмана прво је регулисана уставом. Тако, словеначки устав⁸ само утврђује постојање и основну улогу омбудсмана и даје могућност увођења специјализованих омбудсмана за поједина подручја, док за остала питања упућује на законско регулисање. „За очување људских права и основних слобода у односима са државним органима, органима локалне самоуправе и носиоцима јавних овлашћења, законом се одређује заштитник права грађана. Законом се могу установити за поједина подручја посебни заштитници права држављана“ (члан 159. Устава Републике Словеније од 1991. године).

Уколико би био заступљен модел посебног полицијског омбудсмана који не би био у саставу општег омбудсмана сматрамо да би његов рад требало уредити законом, а затим, уколико је потребно и посебним подзаконским актом детаљније регулисати његово поступање.

Детаљно прописивање правила о надлежности, овлашћењима и статусу институције полицијског омбудсмана утврдило би његов положај и разјаснило односе према полицији. Остала питања везана за непосредно поступање, унутрашњу организацију, руковођење службом и друго требало би регулисати правилима (пословником) о раду и актом о унутрашњој организацији и систематизацији радних места.

Законом о полицијском омбудсману била би обухваћена следећа питања:

- надлежност полицијског омбудсмана да прима и испитује жалбе на рад полиције;
- право да поступа по сопственој иницијативи;
- овлашћење полицијског омбудсмана у спровођењу истраге и вршењу инспекција (приступ информацијама, увид у документацију, узимање изјава итд.);
- право полицијског омбудсмана да предлаже корективне мере у односу на законитост и целисходност полицијског рада;
- право јавног објављивања извештаја (годишњег и ad hoc) са својим налазима и препорукама;
- питање статуса – независност, самосталност у раду, мандат, неспојивост функције полицијског омбудсмана и друго.

8 Constitution of the Republic of Slovenia, Chapter 11, Article 159 – The Office of Ombudsman, [vidi www.omeineurope.info](http://www.omeineurope.info), i The Human Rights Ombudsman Act of Decembar 20, 1993 – WWW.varuh-rs.si.

Организационе претпоставке – институција полицијског омбудсмана могла би бити организована на неки од следећих начина:

- централизовано, на националном нивоу;
- на регионалном нивоу и
- на локалном нивоу

Уколико би полицијски омбудсман био организован на *националном* нивоу његова надлежност и овлашћења би се простирала над свим организационим јединицама у седишту Министарства унутрашњих послова и свим подручним јединицама (секретаријатима унутрашњих послова, одељењима унутрашњих послова и полицијским станицама). Уколико би био организован на *регионалном* нивоу, његова надлежност би била везана пре свега за рад секретаријата унутрашњих послова, а уколико би био организован на *локалном* нивоу, онда би се његова овлашћења простирала на одељења унутрашњих послова и полицијске станице.

Имајући у виду организацију Министарства унутрашњих послова, мишљења смо да би први модел био адекватан уз одређене корекције. Сматрамо да традиционални концепт омбудсмана по коме је то државна и централизована институција обично инокосно вођена треба да претрпи одређене корекције. Обављање овако значајног посла из канцеларије која би била у граду где је и седиште Министарства чинило би ову институцију удаљеном и недоступном грађанима. Стога се залажемо за увођење инокосног полицијског омбудсмана са неколико помоћника или заменика, који би били задужени за поједине области. Дакле, у оквиру њих би се разграничила месна надлежност. Помоћници полицијског омбудсмана имали би обавезу да према утврђеном плану, одлазе у одређене дане у седишта округа и тамо примају грађане односно њихове жалбе и приговоре, о чему би грађани унапред били упознати путем локалних средстава информисања. Једна занимљивост, а која може да послужи као идеја и за рад нашег полицијског омбудсмана, јесте искуство Аустрије, где је у намери да се функција правобраниоца обавља на подеснији начин и уз мање трошкова за грађане, уређено да се телефонски позиви Народном правобраниоцу у Бечу без обзира из код дела Аустрије потичу, плаћају по локалној, а не по међуградској тарифи.⁹

9 Pickl, V., „Институција омбудсмана у Аустрији“, Зборник радова XXIV 3-4, Нови Сад, 1990. год., стр.9-11.

Друга могућност јесте увођење делегата полицијског омбудсмана у седиштима округа (пример Француске која укупно има 121 делегата Медијатора, који су уведени Декретом од 18.02.1986. године). Задатак ових делегата био би да примају жалбе грађана и интервенишу у име полицијског омбудсмана, као и да помажу грађанима да поднесу представке. Ту се може поставити питање њиховог права да прослеђују само поједине жалбе полицијском омбудсману, односно врше селекцију жалби грађана. Сматрамо да овакав систем може функционисати само у условима њихове потпуне независности од разних спољних услова средине у којој раде. На основу искуства, питање које се намеће јесте да ли је то могуће у нашим садашњим условима.

Материјално-техничке претпоставке обезбедиле би се путем финансирања из буџета. Ово сматрамо битним, будући да финансирање институције треба да потиче из органа који не спада под њену јурисдикцију, чиме би се одржала њена самосталност и избегли евентуални притисци.

Стога сматрамо, да финансирање полицијског омбудсмана треба да обезбеди парламент, а на основу плана за наредну годину који треба да садржи и предлог буџета. Полицијски омбудсман би овај план достављао директно парламенту до утврђеног датума. Оваква пракса заступљена је у већини земаља у којима ова институција постоји.

Међутим, у Ирској канцеларија омбудсмана подноси пројекат за годишњи буџет министру финансија који га разматра и предаје влади. Влада га, потом, доставља парламенту на одобрење. Слично је и у Пољској где буџет предлаже министарство финансија Комитету Сејма за правосуђе, а овај Комитет може допунити предлог, који затим одобрава Финансијска комисија Сејма.

Персоналне претпоставке – успех, како општег омбудсмана, тако и специјалног полицијског, зависи од његових формалних овлашћења, али и од стручних, моралних и других личних квалитета особе која врши послове омбудсмана.

Као најчешћи услови које закони прописују за избор на функцију омбудсмана појављују се: морални квалитети личности, академско правно образовање и професионално искуство на пољу управног рада или примене права. Тако, најчешће наилазимо на следеће формулације: „правник доказаних способности и истакнуте честитости” (Данска, Финска, Исланд, Мађарска, Пољска, Шведска), или „човек признатог осећаја за законитост и истакнутог интегритета”, „правник са значајним теоретским знањем или са десет година праксе у струци, уз услов да располаже значајним искуством на пољу вршења контроле” (Мађарска), „дипломирани правник са радним искуством од најмање

девет година на правним пословима чија је активност у области заштите права грађана доказана” (Македонија). Поседовање претходног правног искуства један је од уобичајених услова за избор општег и специјалних омбудсмана.

Када је у питању полицијски омбудсман, поставља се питање специфичног искуства које кандидат треба да поседује да би био изабран. Рад у управи свакако је потребан услов, а рад у правосудним институцијама пожељан. Сматрамо да лице које потиче из полиције може при избору на функцију полицијског омбудсмана имати одређене предности, али и очигледне недостатке – са разлогом се може поставити питање његове самосталности, независности од утицаја и притисака, питање прихватања од стране полиције чији рад треба да контролише, осећај солидарности са својим бившим колегама, итд. С друге стране, искуство из прве руке о функционисању полиције свакако би било предност у раду полицијског омбудсмана.

Стога сматрамо да ради интегритета институције полицијског омбудсмана треба изабрати личност са правним искуством у државној управи, евентуално правосуђу, одговарајућим радним искуством, моралним и стручним особинама. Будући да полицијски омбудсман обично сам формира свој кабинет (канцеларију) пожељно је да се као његови најближи сарадници нађу лица која одлично познају полицијске послове и имају радно искуство у полицијској служби.¹⁰

Служба омбудсмана (кабинет, канцеларија) обавља стручне и административне послове, те се по правилу и састоји од две категорије службеника: прву сачињавају стручна лица, а другу административно-техничко особље. По правилу избор особља препуштен је омбудсману, а зависно од висине средстава опредељених за рад канцеларије. Омбудсман је слободан у избору личности које ће му у раду помагати, што је доказ његове независности. Тако, нпр. у служби шведског омбудсмана половину чине правници, који се обично регрутују међу млађим судијама и остају у служби 4-6 година, „тако да никада немају прилику да упадну у замку рутине”.¹¹

УЛОГА И НАДЛЕЖНОСТ ПОЛИЦИЈСКОГ ОМБУДСМАНА

Полицијски омбудсман има улогу заштитника грађана од лошег рада и самовоље полиције. Он то ради у име парламента, коме подноси извештај о свом

10 Тако је у Финској прописано да истражно особље које омбудсман запошљава, мора претходно да заврши полицијску обуку.

11 Eklundh, С., „Шведски парламентарни омбудсмани“, Зборник радова XXIV 3-4, Нови Сад, 1990.год.

раду. Његова улога је да интервенише у случајевима лошег рада полиције, као и да даје предлоге да се то превазиђе. Стога би улогу полицијског омбудсмана могли да означимо као превенцију и отклањање последица лошег полицијског рада, чиме се штите угрожена права грађана.

Омбудсман је допунско средство контроле које се активира након што је грађанин исцрпео правна средства за своју заштиту. Под контролу полицијског омбудсмана потпадају сви облици лошег поступања полиције, као што су немаран рад, спорост, грешке и пропусти, оспоравање појединих права грађана, неједнак третман и дискриминација грађана, излагање непотребним трошковима и друго. Полицијски омбудсман се, при томе, не задржава само у домену испитивања законитости рада полиције, већ испитује и повреде које су нанесене нецелисходном, неадекватном и неједнаком применом закона.

Значајно питање у раду полицијског омбудсмана јесте круг субјеката над чијим радом врши контролу. То су, пре свега, запослени у Министарству унутрашњих послова и његовим организационим и подручним јединицама, при чему је потребно разграничити одговорност министра која би требало да подлеже посебном систему одговорности која не искључује омбудсман, постављених лица и запослених лица у Министарству унутрашњих послова. Будући да се полицијски послови, за сада, не поверавају субјектима ван полицијске организације, то под надлежност полицијског омбудсмана не потпадају ови субјекти.

За нас је интересантно питање надлежности полицијског омбудсмана када је у питању контрола рада министра и постављених лица. Сматрамо да ту треба направити разлику, па предвидети контролу рада министра као старешине ресора унутрашњих послова, а изузети од контроле његово политичко деловање, будући да за тај рад одговара Парламенту.

ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈСКОГ ОМБУДСМАНА

Појам контроле полиције у себи садржи једну визију прогреса који жели да се постигне у раду полиције, те се, стога, и приступа контролном процесу. Контролу полиције обично одређујемо као делатност која обухвата фазу проверавања (упоређивања предвиђеног и оствареног), фазу оцењивања (потврђивања или негирања контролисаног рада) и фазу интервенисања (реализација изречене негативне оцене).

Размотримо овлашћења полицијског омбудсмана у свакој од наведених фаза контроле полиције.

ФАЗА ПРОВЕРАВАЊА

Ова фаза омбудсмановог рада отпочиње поводом жалбе (представке) грађана на рад полиције или по сопственој иницијативи (*ex officio*). У овој фази полицијски омбудсман није везан строгим законским уређењем процедуре (што је типично за суд), већ су, обично, дати само општи оквири у којима полицијски омбудсман ступа у акцију. Која ће средства омбудсман применити и шта ће бити предмет његове контроле, то је ствар његове процене, исто као и одлука да ли ће се неким случајевима уопште бавити.

Како би се контролни процес успешно одвијао полицијски омбудсман има одређена истражна овлашћења, која се уређују законом. Та истражна овлашћења полицијског омбудсмана односе се на права на одређена чињења и захтеве за поступање и давање информација у односу на полицију у вези са случајем, а евентуално и друга лица која могу располагати релевантним сазнањима о околностима које се истражују, у оквирима закона. Овлашћењима полицијског омбудсмана одговарају дужности и обавезе наведених субјеката која они под претњом законом утврђене санкције треба да испуне. Та овлашћења се могу сврстати у следеће групе:

1. тражење обавештења и података

Ово овлашћење се сматра минималним или основним и заступљено је у свим законским текстовима о омбудсману, као овлашћење без кога се спровођење истраге не може замислити. Полицијски омбудсман ово овлашћење може примењивати током истраге, све до оног тренутка када утврди да су достављени подаци, информације, објашњења и обавештења, учинили случај довољно јасним. Ове податке и обавештења омбудсман тражи писменим путем, при чему је овлашћен да одреди рок у коме се подаци морају доставити. Ово је разумљиво ако се зна да омбудсман, поред осталог, истражује и ефикасност полицијског рада, те би његова спорост и нерешавање случаја у очекиваном или одређеном року били недопустиви и умањили вредност институције. У законским текстовима обично се наводи обавеза органа да поступи по захтеву омбудсмана, као и казнене одредбе у случају непоступања којима су обухваћена одговорна лица.

2. увид у службене списе и документа

Ово овлашћење се односи на право омбудсмана да оствари увид у просторијама полиције, или да му се доставе документа која се односе на

његову истрагу. Ово право везано је са истовременом дужношћу полиције да то омогући, а сагласно правилима о руковању службеним списима и документима. Поједини закони прописују санкције за непоступање по захтеву омбудсмана. Тако, нпр. словеначки Закон о заштитнику људских права прописује новчану казну за одговорно лице у органу који заштитнику не уступи тражену документацију (члан 56.).

„Следећа лица ће бити кажњена за мање прекршаје са најмање 10.000 СЛТ казне:

- одговорно лице из органа који има недостатака у припреми материјала које је Заштитник тражио (члан 6.);
- лице које је учинило пропусте у одговору на Заштитников позив за разговор (члан 36.)¹²

Према словеначком Закону о тајности података (Урадни лист Републике Словеније, бр. 87-4450/2001 од 8. 11. 2001. године, измене 48-2304/03 од 23. 05. 2003. године) предвиђена је доступност тајним подацима без посебног одобрења, а везаних за обављање функције заштитника људских права или његових службеника (члан 3.) уз обавезу чувања тајности тих података.

Имајући у виду специфичност полицијског рада, те поверљивост многих докумената које полиција користи, и питање доступности ових докумената омбудсману се различито одређује.

Неограничено право увида у службене документе, независно од степена њихове поверљивости, предвидео је већи број земаља – Аустрија, Финска, Македонија, Федерација БиХ, Словенија, Шведска. Финска је, поред Шведске једина земља у којој је проглашена јавност службених аката, те омбудсман нема проблема у упознавању са релеватним актима односног случаја. У Данској омбудсман има приступ свим службеним актима, али информације до којих дође не сме обелоданити, уколико су поверљиве природе. Ово посебно важи у односу на откривање чињеница жалиоцу или штампи.

Свакако, омбудсмана обавезују прописи о чувању тајне, односно правила о заштити докумената која су му стављена на увид, уколико су поједина од тих докумената означена као поверљива. Омбудсмана такође обавезује и чување података о приватности, а имајући у виду садржај полицијских евиденција, то је још више изражено у раду полицијског омбудсмана.

12 Zakon o varuhu čovekovih pravic, Uradni list RS no 71-2573/93 od 30.12.1993. godine

3. право инспекције

Ово право представља овлашћење омбудсмана да изврши непосредан увид у рад полиције, у свако доба, без посебног разлога. За отпочињање инспекције није потребан конкретан случај, већ, напротив, конкретни случајеви некада то постају као резултат обављене инспекције. Ово није само право омбудсмана, већ и његова обавеза. Већ смо напоменули у којој мери омбудсмани појединих земаља користе ово овлашћење, те проведу известан број дана током године у инспекцијама (25-40, зависно од земље). Ове прегледе врши сам омбудсман, али и стручно особље запослено у његовој канцеларији. Током прегледа обављају се разговори са старешинама и службеним лицима, затеченим грађанима, и сви они имају право приговора омбудсману. Поред тога, том приликом омбудсман врши преглед досијеа и докумената, те контролише поступак који се примењује. Ове инспекције су посебно значајне када се ради о примени мере задржавања лица, при чему омбудсман има право да обави разговор са задржаним лицима, као и да присуствује обављању разговора са овим лицима. У неким земљама (Литванија) у овим ситуацијама је предвиђена пратња представника контролисаног органа, а у неким другим (Мађарска) приступ у просторије службе националне безбедности, полиције и органа за обезбеђење може се обавити само на начин који је одредио министар полиције.

Значај ових овлашћења је, поред остваривања непосредног увида и сазнања „из прве руке”, и у томе што ова сазнања често покрећу иницијативе за промену одређених закона. Истовремено, омбудсман може током инспекције да укаже на уочене недостатке и да предложи начин њиховог отклањања.

4. право узимања изјава од службених лица, оштећеног лица, сведока и вештака

Уколико је ради расветљавања околности случаја потребно, омбудсман може спровести потребна саслушања, и то жалиоца или оштећеног лица, службеног лица и свих осталих чије сведочење може бити од користи за разрешење случаја. Омбудсман, такође, може затражити мишљење од стручњака (вештака) или стручних организација (стручно мишљење). Сва ова лица дужна су да поступе по омбудсмановом захтеву, уз овлашћење омбудсмана да од суда затражи да та лица принуди да те своје обавезе и изврше. У складу са деловањем омбудсмана (тзв. „благим законом”), ни поступак узимања изјава није оптерећен неким крутим процедуралним захтевима, већ је омбудсману остављено да сам

изабере најприкладнији начин за то. У сваком случају, саслушања никада немају облик јавне расправе, већ се врше појединачно.

5. право присуствовања расправи и одлучивању у суду или полицији

Ово овлашћење омбудсман ређе користи, те оно и нема неки битан практични значај. Оно пружа могућност омбудсману да се непосредно упозна са релевантним чињеницама везаним за доношење одлука, уз могућност да касније изнесе своја запажања и критике. При примени овог овлашћења омбудсман је само посматрач, а не и активни учесник у судском или управном поступку. Ово овлашћење може бити корисно полицијском омбудсману, а због специфичности поступка који полиција спроводи, као и широких дискреционих права, и могућност да пополицијски омбудсман ближе спозна „дух“ полицијског рада и начин доношења одлука.

ФАЗА ОЦЕЊИВАЊА

У фази оцењивања полицијски омбудсман на основу сазнања и резултата претходне фазе проверавања, доноси оцену која може бити двојака: да је рад полиције у свему био коректан, да права грађана нису повређена, те нема потребе за интервенисањем; или, да је у раду полиције било грешака и да су повреде права почињене, или да, и поред учињених повреда није дошло до кршења права грађана.

Тиме долазимо до четири могуће оцене:

1. нема неправилности у раду нити повреде права грађана, те ће омбудсман о томе обавестити грађанина који је поднео жалбу. Такође његова интервенција према полицији чији је рад био подвргнут истрази ће изостати, јер нема неправилности;
2. нема неправилности у раду полиције, али је њихова одлука неправедна за грађанина;
3. постоје неправилности у раду полиције и оне су довеле до повреде права грађана;
4. постоје неправилности у раду полиције, али оне нису довеле до повреде права грађана.¹³

13 Види: Милосављевић. Б., „Омбудсман заштитник права грађана“, Центар за антиратну акцију, Београд. 2001., стр.107.

У последња три случаја, омбудсману предстоји да поред обавештавања подносиоца жалбе, предузме и мере на које је овлашћен. Функција омбудсмана се често изједначава са овом фазом – оценом законитости рада јавних органа и службеника. Међутим, ова фаза се простира и на оцену целисходности рада и аката. Када омбудсман испитује и оцењује неки случај, он има право да цени и да ли је одређени акт, тј. поступак у складу са циљем, односно сврхом која треба да буде постигнута, те омбудсман поступање органа и служби та-да означава „погрешним”, „неправичним”, „неразумним”, „пристрасним”, „дискриминишућим”.

Оцена целисходности обухвата и оцену дискреционог поступања полиције тј. овлашћеног лица, јер, како каже један од ранијих шведских омбудсмана А.Бецелиус, „циљ омбудсманове функције – да буде чувар грађанских јавних и индивидуалних права – не може да буде постигнут ако му није дозвољено да контролише дискреционе одлуке. У многим случајевима је немогуће разликовање између правних и дискреционих питања”.¹⁴

ФАЗА ИНТЕРВЕНИСАЊА

Ова фаза није обавезна у контролном процесу, те може изостати, уколико у раду полиције нису утврђене неправилности нити повреде права грађана.

Уколико је полицијски омбудсман установио одређене неправилности, онда те неправилности можемо сврстати у оне које се односе на одлуку којом је повређено право грађана, и оне које су учињене приликом доношења одлуке.

Мере које полицијски омбудсман може предузети могу имати правно обавезујући карактер или не. Напомињемо да омбудсман не спада у ред судских или управних органа, већ је орган *sui generis* који у име парламента врши контролу над радом полиције, са циљем заштите законитости и права грађана. Сагласно томе полицијски омбудсман нема касаторна, нити мериторна овлашћења. Он само може да иницира измену одлуке која садржи недостатке или да покрене поступак да се та одлука измени. Уколико је полицијски омбудсман установио да су у поступку доношења одлуке учињене одређене неправилности од стране полиције, које су такве да су утицале на права грађана, он може да препоручи и саветује на који начин рад полиције треба унапредити, а може и да покрене или предложи покретање дисциплинског или кривичног поступка због учињене неправилности.

14 А. Bexelius, „The ombudsman for civil affairs“, u Rowat's „the Ombudsman“, London, 1965, p. 34 (према. Јовичић, М., „Чувар законитости и права грађана“, Београд, 1969. год., стр. 36.)

Анализираћемо овлашћења полицијског омбудсмана у фази интервенисања:

1. *давање мишљења, предлога и препорука* – ово овлашћење се може односити на давање конкретних сугестија за одређени случај, или општијих сугестија за решавање случајева сличних оном који је био предмет контроле. Предлог се може односити и на сам поступак (нпр. непотребно одуговлачење) или се може формулисати правило у поступању које ће важити убудуће уколико га усвоји надлежни орган. Ова мишљења, предлоге и препоруке полицијски омбудсман упућује органу унутрашњих послова који је учинио повреду, као и самом Министарству унутрашњих послова (министру или функционеру кога он овласти), како би се обезбедило спровођење одлуке. Сматрамо да би добро решење било да се орган чија је грешка установљена обавезе да у одређеном року достави одговор полицијском омбудсману о томе шта је предузето у вези са упућеним предлогом, мишљењем или препоруком. Тако, нпр. словеначком заштитнику људских права орган коме је омбудсман упутио предлог, мишљење или препоруку мора да достави одговор о мерама које је предузео, најкасније у року од 30 дана. Уколико орган не извести заштитника да је прихватио његов предлог или га је прихватио само делимично, заштитник може о томе обавестити непосредно виши орган, надлежно министарство или парламент, а такође, и да о трошку органа објави своје предлоге и препоруке у јавним гласилима, уколико се орган оглушио о његов поновљени захтев (члан 40. Закона).

Слично је и у неким другим земљама: нпр. Пољски комесар за грађанска права је овлашћен да се обрати премијеру, Врховном суду и Уставном суду, уколико органи којима је упутио препоруке неће да поступи по тим препорукама. Литвански омбудсмани су такође овлашћени да, после неуспелог обраћања органу, публикују у медијима одбијање органа да поступи по њиховим препорукама. Слично словеначком, и македонски народни правобранилац треба да у одређеном року да буде обавештен о предузетим мерама, с тим што македонски закон не даје право правобраниоцу да предмет јавно објави – већ су та права утврђена у корист владе (члан 23. Закона о народном правобраниоцу Македоније).

Уочљиво је да су ова права присутнија у земљама чија је управа мање дисциплинована, тј. склонија непоштовању закона, као и оним у којима је институција омбудсмана скорије уведена, те јој је потребно овим

овлашћењима обезбедити већи ауторитет, те знајући наше прилике, сматрамо да ово овлашћење обавезно треба дати полицијском (а и општем) омбудсману.

2. *Овлашћења у вези са понављањем постојећих и обустављањем извршења одлуке* – омбудсман може да предложи односно препоручи органима унутрашњих послова да поново спроведу поступак у складу са законом. Тако, словеначки заштитник има право да предложи да се надокнади штета или на други начин отклоне последице проузроковане неправилностима органа.

Уколико извршењем спорне одлуке могу да наступе штетне последице, омбудсман може да одложи њено извршење и тиме спречи наступање штетних последица (македонски народни правобранилац). Пољски комесар за грађанска права може да захтева покретање управног поступка, да улаже ванредна правна средства, тражи тумачења од уставног или врховног суда оних аката који су двосмислени или због непрецизности могу отворити пут за кршење права.

3. *Овлашћења на законодавну иницијативу* – ова овлашћења имају омбудсмани многих земаља а односе се на право законодавне иницијативе у свим случајевима када сматрају да до проблема долази због одређених нормативних недостатака. У вршењу својих овлашћења омбудсман је у сталном контакту са праксом, будући да по природи своје функције врши непосредну контролу примене права у појединим случајевима. Предмет законодавне иницијативе омбудсмана негде је општег карактера и није ограничен на неку правну област, а негде се ограничава на области које се односе на надлежност омбудсмана. Полицијски омбудсман или помоћник општег омбудсмана задужен за контролу полицијског рада треба да имају овлашћења да дају мишљење на предлог закона из домена рада полиције и то треба уврстити у модел нашег полицијског омбудсмана.

У неким земљама (нпр. у Аустрији), закључци омбудсмана служе као прецедент за будуће понашање у аналогним случајевима. „Често подносилац жалбе има баш ово у виду када се обраћа *Volksanwaltschaft*-у управо због тога”¹⁵

Овлашћење да даје предлоге за измене у постојећем законодавству и доношење нових закона је последица улоге омбудсмана да контролише

15 Pickl, V., *ibid*, str.36.

законитост и целисходност рада државних органа, те да суди о квалитету закона и прописа. Тако је у Шведској, током 19. века више омбудсмана препоручило неколико значајних законодавних реформи; дански омбудсман такође често подноси врло детаљне предлоге законских текстова, док, фински омбудсман само општим изразима истиче потребу доношења прописа, не упуштајући се у било какво прецизно формулисање.

Интересантно је мишљење новозеландског омбудсмана да не може да „пере“ руке у некој ствари зато што је „оно што је учињено, учињено у складу са законом, од њега се тражи да иде и даље и убеди себе у то да је сам закон правичан“. Ако у то не буде убеђен, он може да изнесе у свом извештају потребу измене закона на снази, као и да такву измену конкретно предложи.¹⁶

Поред тога, омбудсман често у свом годишњем извештају парламенту износи свој став како извесни законски пропис треба да буде тумачен или примењен. Ово тумачење нема обавезну снагу, али имајући у виду непристрасност омбудсмана, његово искуство и ауторитет, обично се прихвата.

4. *Овлашћење за иницирање или покретање дисциплинског или кривичног поступка* – ова овлашћења односе се више на право иницирања дисциплинског или кривичног поступка због повреде дужности, а ређе на право покретања таквих поступака. Ова овлашћења омбудсман може користити током спровођења истраге, или по њеном окончању, а у вези са утврђеним стањем.

Најшира овлашћења ове врсте има шведски омбудсман, који је овлашћен да предузме непосредно кривично гоњење против сваког цивилног службеника за повреду дужности, као и да покрене дисциплински поступак. Ово право је омбудсман врло широко користио у почетку свог рада.

Право иницирања покретања поступка за утврђивање одговорности службених лица имају македонски, словеначки, хрватски и омбудсман федерације БиХ.

Право да, уколико утврди постојање грешака или немара у јавној служби, о томе обавести јавног тужиоца и предложи покретање дисциплинског или другог поступка има и норвешки омбудсман. Слична права има и

16 Gellhorn, W., „Ombudsmen and Other Citizen's protectors in Nine countries“, Harvard, 1966. p139.

пољски омбудсман – може да захтева покретање поступка у грађанским случајевима и да учествује у поступку са овлашћењима јавног тужиоца, као и да захтева од јавног тужиоца да покрене поступак за кривична дела која се гоне по службеној дужности. Дански омбудсман може наредити јавном тужиоцу да отпочне прелиминарну истрагу или да уложи тужбу код суда због рђавог рада. Такође, може наредити да се покрене дисциплински поступак против одговорног службеника. Иначе, последњих дана у Данској се води кампања у средствима јавног информисања и стручним круговима за увођење специјалног полицијског омбудсмана, те су ова овлашћења врло битна у делу контроле полицијског рада, а и за давање ауторитета одлукама будућег полицијског омбудсмана.

УВОЂЕЊЕ ИНСТИТУЦИЈЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ОМБУДСМАНА

Политичким променама у јесен 2000. године у Србији најављен је почетак обимних реформи. Несумњиви циљ већине грађана је стварање стабилног демократског поретка и интеграција у ЕУ. Испуњењу овог циља претходи темељна реформа управе и њено стављање у службу грађана. На обим, брзину и квалитет реформи утичу унутрашњи чиниоци, као нпр. политички услови, затечена правна, политичка, организациона и административна култура, економске могућности и темпо развоја, спремност на промене. Управни процес између осталог подлеже и увођењу нових вредности и циљева, промени и прилагођавању новим околностима послова и задатака које државна управа треба да обавља, развоју иновативне перформансе. Храброст, проницљивост и способност за преузимање ризика од стране кључних кадрова обележавају напредак.¹⁷ Поред ових унутрашњих чинилаца, на садржину и квалитет управне реформе утиче и потреба усклађивања (хармонизације) нашег права са правом ЕУ и обавезе по основу чланства у међународним организацијама: УН, Савет безбедности, Савет Европе – ОЕЦД и друго, познавање организације и функционисања државне управе и јавних служби у развијеним земљама, опште прихватање европских начела квалитетне управе и стандарда ефикасности и ефективности, као и коришћење искустава и интензивна сарадња са другим земаљама транзиције које су испред нас у процесу демократског развоја.

У оквиру система државне управе потребна је темељна ревизија система унутрашњих послова и концепата на којима почива наша безбедност.

¹⁷ Опширније: Кавран, Д: «Јавна управа – реформа, тренинг, ефикасност», Београд, 2003

Наслеђени су озбиљни недостаци у погледу политичке обележености рада припадника полиције, улоге полиције, централизације и милитаризације полиције, недовољно ефикасних облика контроле. Очит је недостатак стручних кадрова, Систем селекције, образовања и обуке неопходно је даље енергично, систематски и упорно унапређивати. Досада је сачињено неколико студија са циљем да се процени постојеће стање и дају препоруке, дошло је и до неких промена, међутим, потребна је свеобухватност, практичност и знатно убрзавање темпа.

Још 11. јануара 2001. године Стални савет ОЕБС-а (10. новембра 2000. године СРЈ је поново постала члан ОЕБС) донео је одлуку да успостави Мисију у СРЈ која би била одговорна за помоћ нашој земљи у развоју принципа владавине закона, демократизацији, развоју улоге медија и процесу спровођења закона. У фебруару исте године ОЕБС је именовано консултанта за питања полиције. Један од резултата је и Извештај о раду полиције у СРЈ из јула 2001. године. Следећи напор међународне заједнице везан је за Извештај о процени стања људских права, етике и стандарда полицијског функционисања у СРЈ, Србији и Црној Гори, који је упућен нашој Влади септембра 2001. године.

Полазећи од ових анализа и међународних конвенција и кодекса, као и изражене опредељености да се спроведу реформе државних институција, утврђен је циљ реформе Министарства унутрашњих послова Републике Србије: стварање професионалне, деполитизоване организације, ефикасне у борби за спречавање и сузбијање криминала, подвргнуте демократској спољној контроли и надзору и ефикасној унутрашњој контроли. То је организација чији је примарни циљ спровођење закона и заштита слобода и права грађана којима служи. На тај начин министарство треба да доприноси промовисању и консолидовању демократских вредности.¹⁸

Једно од опредељења изнетих у Документу визије јесте да Министарство унутрашњих послова буде у служби грађана. „Као такво, оно мора упознати грађане са свим сегментима свога рада, проблемима са којима се суочава и визијама којима стреми и на тај начин преузети одговорност за све оно што буде урађено или буде пропуштено да се уради. Стога је неопходно да документ буде стављен на увид и расправу најширој јавности, посебно припадницима МУП РС и невладином сектору”.¹⁹

18 Види: Документ визије за реформу Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Београд, март 2003. године

19 *Ibid*, страна 3

Оцењујући стање полиције у Републици Србији и стање људских права експерти ОЕБС и СЕ изнели су, између осталог примедбе на начин контроле рада полиције, њену отвореност и доступност података, ниво поверења обичних људи у рад полиције и друго, те се и њихове препоруке на то односе.

Интересантне су и препоруке извештаја настале у то време. Прва препорука односи се на увођење Панела независних контролора, уз обезбеђивање међународне помоћи за његово формирање.²⁰ Панел независних контролора био би сачињен од лица која не припадају систему унутрашњих послова и државне безбедности чије ангажовање би званично било одобрено од стране Министарства унутрашњих послова, а који би имали овлашћење да остваре увид у начин поступања према притвореним лицима у било које време. Извештај би достављали командиру полицијске станице, а након тога би резултате расправљали на састанцима Консултативне групе, којима присуствују и представници мас медија.

Друга препорука односила се на што скорије формирање спољног независног тела које би испитивало жалбе грађана.

Трећа препорука односила се на формирање Полицијског инспектората који би се састојао „од тројице или више пензионисаних полицајаца вишег чина и два независна члана по могућству са пословним искуством стеченим управљањем великим организацијама у области финансија. Да би њиховом раду био дат статус, сваког члана треба да именује председник републике по предлогу председника владе и министра унутрашњих послова”.²¹

Најновија анализа тока реформе полиције у Србији коју је сачинило Одељење за спровођење закона Мисије ОЕБС-а у Србији и Црној Гори²² у делу који се бави успостављањем веће одговорности полиције, препоручује именовање помоћника општег омбудсмана који би требало да спроводи истраге о питањима која се тичу полицијске службе и МУП.²³

Омбудсман је један од ретких органа преко кога се изражава тенденција ка „примату друштва над државом, приоритету човека и заштите његових права над влашћу”.²⁴ Ауторитет полицијског омбудсмана не извире из државне

20 Извештај ОЕБС о раду полиције у СРЈ, страна 20

21 *Ibid*, страна 23

22 „Реформа полиције у Србији – ка стварању савремене и одговорне полицијске службе”, ОЕБС, јануар 2004.

23 *Ibid*, стр.52, препорука број 53.

24 Види: Шуковић, М., „Савезна Република Југославија – основна системска обиљежја“, Београд, 1996, страна 172.

власти, он не делује принудом, нити има мериторна или касаторна овлашћења. Он делује снагом свог друштвеног ауторитета и представља мост између државе и грађана: установљава га и уређује држава, али за заштиту права и слобода грађана, чиме доприноси процесу демократизације државе и њеној стабилности.

Ако је један од циљева реформе полиције повећање законитости и ефикасности у раду полиције и одговорности носилаца тог рада, онда је део те реформе и увођење полицијског омбудсмана, који ће допринети стварању одговорне и ефикасне полиције која непрекидно тежи подизању квалитета и смањењу грешака у раду.

Грађани се омбудсману обично обраћају када су након употребе свих легалних могућности готово изгубили веру да се одређена грешка полиције, која је резултирала неправдом може исправити. Тада полицијски омбудсман употребљава своја овлашћења и настоји да „умереним али доследним и енергичним поступком” то исправи. Тако омбудсман својим одлукама често може да надомести увек и у свакој земљи ограничене могућности позитивног права. Стога полицијски омбудсман треба да постане инструмент помоћу кога ће се вратити вера у полицију, али и вера у право као достигнуту правду.

Увођењем полицијског омбудсмана и осигуравањем јавности његовог рада допринело би се јавности и полицијског рада, јер се суштина институције омбудсмана своди на њену иманентну способност да пробија окоштале бирократске баријере и да непробојне ауторитарне административне системе учини транспарентним. Омбудсман би тако представљао „карику која недостаје” у односу полиције и грађана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабовић, Б., „Људска права и полиција у Југославији, Београд”, 1999.год.
2. Bayley, David, H., „Patterns of Policing-A Comparative International Analysis”, New Brunswick, 1985.
3. Gellhorn, W., „Ombudsmen and Other-Citizens protectors in Nine countries” Harvard, 1966.
4. De Campero, Ana Maria Romero, „The Ombudsman's Relation with the Media”, Copenhagen, 2002.
5. Eklundh, C. „Шведски парламентарни омбудсмани“, Зборник радова XXIV 3-4, Нови Сад, 1990.

6. Јовичић, М., „Омбудсман - чувар законитости и права грађана“, Београд, 1969.
7. Кавран, Д., „Јавна управа - реформа, тренинг, ефикасност“, Београд, 2003.
8. Крбек., „Дискрециона оцјена“, Загреб, 1939.
9. Милосављевић, Б., „Омбудсман заштитник права грађана“, Београд, 2001.
10. Pickl, V., „Институција омбудсмана у Аустрији“, Зборник радова XXIV 3-4, Нови Сад, 1990.
11. Police Service of Northern Ireland Regulation 2003 –ISBN0337951446
12. Радиновић, Д., „Омбудсман и извршна власт“, Београд, 2001.
13. Rowat, D.C., „The Ombudsman Citizen Defender“, London, 1968.
14. Soderman, Jacob, „Transparency as a fundamental Principle of the European Union“, Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, 2001-2002, p.23-70.
15. Томић, Р.З., „Управно право - систем“, Београд, 2002.
16. Томић, Р.З., „Нормативна полазишта за цивилну контролу војске и полиције“, Демократска контрола војске и полиције, Београд, 2002.
17. Herzog, E. M., „Second Generation Rights and The Consolidation of Democracies“, „The Work and Practice of Ombudsman and National Human Rights Institution“ (articles and studies). Copenhagen, 2002.
18. Harden, Ian, „The European Ombudsman's efforts to increase opened in the Union“, „Increasing Transparency in the Union“, 2002, p.123-145
19. Шуковић, М., „Савезна Република Југославија-основна системска обиљежја“, Београд, 1996.
20. Извештај ОЕБС о раду полиције у СРЈ, јули 2001.
21. Report of the Council of Europe on National Human Rights Institutions, including Ombudsman Institutions within the Stability Pact Project, 2001.
22. Реформа полиције у Србији – ка стварању савремене и одговорне полицијске службе, ОЕБС, јануар 2004.
23. Документ визије за реформу Министарства унутрашњих послова, Београд, март 2003.
24. „Изазови реформе“, дијагностичка студија органа државне управе Републике Србије-преорука групе експерата Краљевине Норвешке, Београд, 2002.

**ABOUT THE INSTITUTION OF POLICE OMBUDSMAN
– the notion, jurisdiction and authorizations –**

- Summary -

Ljiljana Dapčević-Marković, MA, lecturer
Advanced School of Interior Affairs, Belgrade

This paper deals with the institution of police ombudsman as a form of external control of police. In order to understand the institution of special ombudsman better, there are some facts on the institution of ombudsman in general, his/her status, manner of work and how far the interventions of ombudsman go.

Some characteristics of police work have been analyzed particularly (use of force, discretionary right of decision-making, legality of work and respect of human rights, transparency of work) and the role of police ombudsman within this scope. The paper attempts to set the institution of police ombudsman *de lege ferenda* and offers the view on what are the possibilities to introduce and develop this institution in our country.

It is necessary to fulfill certain assumptions in order to introduce police ombudsman. Normative, organizational, material and technical, personal assumptions as well as the knowledge of police ombudsman institution have been analysed individually.

In addition, the paper analyzes the role and authorizations of police ombudsman, especially the interesting issue of a subject of police ombudsman control.

Taking into account that the control process involves the stage of checking, the stage of evaluation and the stage of intervention, the authorizations of police ombudsman have also been considered in each of the mentioned stages.

Finally, there are some indications of the introduction of police ombudsman as a part of police reform process, which will lead to more legality of police work and the responsibility of police officers, re-establishing of confidence in police, but also the faith in law as achieved justice. In addition to this, police ombudsman should contribute to transparency of police work and to making the impenetrable authoritarian police systems available to the public.

празна страна

**УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ
ДЕЛИНКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА ДЕЦЕ И МАЛОЛЕТНИКА**

Мр Славиша ВУКОВИЋ, асистент
Полицијска академија, Београд

Апстракт - С обзиром на значај и улогу породице и школе у процесу социјализације младих, а тиме и превенцији њиховог делинквентног понашања, у раду се првенствено разматра могућност позитивног утицаја полиције на процес васпитања и образовања деце и малолетника. Имајући у виду улогу породице у процесу васпитања у раду се указује на потребу ангажовања полиције у спречавању насиља у породици чије су жртве, директно или индиректно, деца. Потом се указује на значај васпитно-едукативног рада полиције у предшколским и школским установама за превенцију делинквентног понашања, као и начин ангажовања полиције у спречавању насиља у школама, с обзиром да неадекватно поступање припадника полиције понекад може подстаћи неповерење младих у полицију и манифестацију делинквентног понашања. На крају рада наведене су могућности ангажовања полиције у организацији слободног времена деце и малолетника и поступању припадника полиције са малолетницима који су по први пут учинили кривично дело, односно младима који нису учинили кривично дело, али су због недисциплине у школи, изостајања са часова, бежања од куће и сличног понашања скренули пажњу школе и родитеља.

Кључне речи - малолетничка делинквенција, превенција криминалитета, насиље у породици, васпитно-едукативни рад полиције, насиље у школама.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Свакодневним радом на подручју локалне заједнице, првенствено на подручју безбедносног сектора обављањем позорничке и патролне делатности, припадници полиције су у прилици да уоче бројне факторе које могу олакшати испољавање делинквентног понашања деце и малолетника. Насиље у породици, пропуштање надзора над децом и малолетницима од стране родитеља, често праћени алкохолизмом, наркоманијом, скитњом и просјачењем неретко су фактори који одлучујуће утичу да деца и малолетници изврше кривично дело или прекршај. Благовременом интервенцијом у елиминисању или барем ублажавању негативног утицаја наведених фактора, уз неизоставну помоћ надлежних органа са подручја локалне заједнице, припадници полиције могу у значајној мери умањити могућности за испољавање делинквентног понашања младих. Потребу систематског и правовременог ангажовања полиције на том плану оправдава и чињеница да вршење кривичних дела мање друштвене опасности и прекршаја против јавног реда и мира од стране деце и малолетника, често представља увод у процес изградње криминалне каријере, односно вршење кривичних дела са тежим последицама по друштвену заједницу.

Примарни значај у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника свакако има процес њихове социјализације. У питању је процес усвајања општеприхваћених вредности друштва и учења друштвено прихватљивог начина понашања који се одвија током целог живота сваког појединца и који самим тим има веома значајан утицај на обликовање ставова према ауторитетима. Процес социјализације утиче на развој и успостављање система вредности код деце и малолетника, њихово понашање према другим члановима заједнице, а нарочито њихов однос према ауторитетима, као што су: родитељи, наставници, представници државне власти, односно припадници полиције. Кључну улогу у процесу социјализације имају првенствено породица и школа, а поред њих значајан утицај на обликовање ставова и понашање деце и малолетника има друштвена средина у којој они живе, црква, медији и други субјекти. Од усвојеног система вредности зависи и њихово касније опредељење да ли да поштују правне прописе или да их крше, што подразумева и одређивање односа према припадницима полиције који имају функцију да обезбеђују поштовање тих прописа. Отуда став деце и малолетника према полицији добрим делом јесте заправо њихов став према реду и законитости.

Са друге стране, процес социјализације има кључну улогу у формирању осећаја грађанске дужности да се пријави кривично дело у зрелијем добу,

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

односно да се предузму мере како би се спречило његово извршење. Резултати анкете зашто грађани пријављују, односно не пријављују кривична дела, која је спроведена у граду Цхарлоттесвилле (држава Виргинија, САД) на узорку од 502 особе, показали су да пријављивање кривичног дела полицији углавном зависи од оријентације грађана према државном систему, тј. осећаја грађанске дужности или осећаја отуђености од друштвене заједнице и државних службеника¹. У знатно мањој мери заступљени су остали разлози за непријављивање кривичног дела као што су: непријатељско понашање припадника полиције према грађанима, мишљење грађана да полиција неће бити ефикасна ако се пријави кривично дело, могућност излагања бројним обавезама попут сведочења, или пак страх од освете учиниоца кривичног дела. Тај податак јасно указује на потребу изграђивања односа поверења између припадника полиције и малолетника још у раној фази њиховог васпитања и образовања, како би се благовремено спречило формирање негативних ставова који могу умањити ефикасност механизма неформалне социјалне контроле у супротстављању криминалитету и другим друштвено негативним појавама на подручју локалне заједнице.

СПРЕЧАВАЊЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ КАО ФАКТОР ПРЕВЕНЦИЈЕ ДЕЛИНКВЕНТОГ ПОНАШАЊА ДЕЦЕ И МАЛОЛЕТНИКА

Иако су ограничене, могућности за ангажовање полиције у процесу васпитања деце и малолетника су сасвим довољне и треба их искористити. С обзиром на значај и улогу породице у процесу социјализације деце и малолетника неопходно је да се припадници полиције посебно ангажују у спречавању насиља у породици чије су жртве, директно или индиректно, деца. Познато је да најзначајнији утицај на развој и формирање личности детета има породица у којој оно одраста, односно његови родитељи. Они у највећој мери утичу на изградњу система вредности детета и његов каснији однос према ауторитетима. Од ставова, очекивања и понашања родитеља у великој мери зависи касније опредељење деце да ли да поштују друштвене норме или не, јер уколико један или оба родитеља манифестују делинквентно понашање велика је вероватноћа да ће и дете кренути истим путем. „Присуство насилним призорима домаћег или јавно учињеног насиља, учи децу насилном понашању, привикава их на брутализоване међуљудске односе у којима насиље постаје

1 Blum-West, S.: *Pozivanje policije: istraživanja o tome zašto ljudi prijavljuju krivična djela*, Izbor, br. 1, 1985, str. 26-27.

Славиша Вуковић

,легитиман² начин изражавања љутње, беса, фрустрираности, незадовољства, конфликта и сл.⁴².

Имајући у виду значајну улогу породице неопходно је да се полиција ангажује у изграђивању и спровођењу програма који ће бити усмерени на решавање проблема насиља у породици. Такви програми треба да обухвате сарадњу припадника полиције са предшколским установама и школама (у зависности од узраста деце), контакте са родитељима, службама за социјални рад, здравственим установама, невладиним организацијама за заштиту права деце и борбу против насиља у породици чије су жртве жене и деца. Циљ те заједничке сарадње треба да буде благовремено откривање и спречавање насиља над децом, кроз организовање предавања за родитеље и укључивање појединих служби у процес решавања проблема који доприносе појави насиља у породици. Тако на пример, центри за социјални рад могу помоћи породицама у решавању проблема незапослености, док здравствене установе могу допринети спречавању насиља над децом лечењем алкохоличара, наркомана и душевно оболелих лица. Сасвим је јасно да полиција не би могла самостално да реши те проблеме управо због ограничених овлашћења која има, па је отуда сарадња са другим надлежним службама, односно тимски рад са екстерним субјектима неопходан уколико се желе остварити ефикасни резултати у спречавању делинквентог понашања деце и малолетника.

ВАСПИТНО-ЕДУКАТИВНИ РАД ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕДШКОЛСКИМ И ШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА

Што се тиче могућности ангажовања полиције у процесу социјализације деце предшколског узраста свакако не треба подцењивати значај васпитних програма које полиција код нас још увек спорадично примењује. Циљ таквих програма јесте побољшање односа полиције са децом предшколског узраста најчешће кроз унапред припремљена предавања и разговоре припадника полиције са родитељима и особљем које учествује у процесу васпитања деце у предшколским установама. Такви програми омогућавају полицији да успостави односе поверења са родитељима пружањем корисних савета како би у процесу васпитања отклонили евентуални страх од полицајаца код своје деце. Програми ове врсте често обухватају посете припадника полиције

2 Мршевић, З., Радисављевић, С., Миливојевић, С.: *Кривичноправни приступ феномену физичког насиља над децом и улога судова*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 2, 1998, стр. 76.

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

предшколским установама, вођење разговора са децом кроз игру, цртање на задату тему, посете деце полицијским станицама, вожњу патролним колима по граду и сличне активности којима је циљ побољшање угледа полицијске професије. Наравно, да би се успешно спровели такви програми неопходно је да припадници полиције имају потребна знања из области педагогије и дечије психологије, као и раније стечено искуство у раду са децом.

За разлику од деце предшколског узраста, на формирање ставова и понашање деце школског узраста, поред родитеља, значајно утиче школа и њихови вршњаци. Чињеница да су деца школског узраста зрелија и комуникативнија од деце предшколског узраста, као и да су укључена у процес образовања пружа могућност припадницима полиције да у сарадњи са школама узме активније учешће у едукацији и побољшању њихових ставова према полицији. Предавања намењена деци школског узраста треба да обухвате упознавање деце са улогом и значајем полиције за друштво, приказивање филмова и изношење примера из праксе у којима су деца евентуално помогла полицији да се открије извршилац кривичног дела или пак расветли кривично дело. Такође, у току предавања треба износити примере који истичу хуманост полицијске професије и њених припадника, односно примере који показују опасности којима су изложени припадници полиције у супротстављању криминалитету. Веома је корисно за побуђивање даље сарадње са децом да полиција обавештава школу, а путем медија и ширу јавност о случајевима у којима су деца пружила помоћ полицајцима, односно да такву децу награђује пригодним поклонима као што су: књиге, захвалнице, албуми и слично. Такав гест јача ауторитет деце и доприноси ширењу њиховог позитивног мишљења о полицији међу вршњацима. Уз то, корисно је понекад анкетирати ученике како би се утврдили њихови ставови према извршиоцима тешких кривичних дела који су познати широј јавности, или пак лицима која су сувише медијски експонирана, а не би требала да буду њихов узор. У случају да анкете показују популарност тих лица код деце, полиција би требала у заједници са наставницима, родитељима и педагозима да реагује, односно да укаже деци на штетност таквих ставова.

У већем броју држава, од којих се издвајају Немачка, Француска, Велика Британија и САД, полиција спроводи посебне едукативне програме како би упознала децу са појавама које угрожавају њихову безбедност и начинима заштите. У сарадњи са наставним особљем основних школа у наведеним државама припадници полиције у оквиру посебних програма организују предавања за ученике с циљем спречавања злоупотребе опојних дрога,

уознавања ученика са последицама које могу наступити услед играња са ватреним оружјем, упознавање са начином понашања у саобраћају на путу од школе до куће, начинима заштите од разбојничких напада, деструктивним деловањем верских секти и томе слично. Заједничком сарадњом униформисани припадници полиције и наставници основних и средњих школа у Лос Ангелесу (California), од 1983. године, спроводе програм DARE (Drug Abuse Resistance Education), који има за циљ превенцију злоупотребе опојних дрога код ученика. Програм се спроводи у свих 50. федералних јединица Сједињених Америчких Држава, Аустралији, Канади и Новом Зеланду. По узору на тај програм, у гимназији „Martin Luther“ у Ерфурту, припадници немачке полиције започели су, 1996. године, спровођење програма P.A.U.C. (Rauschgiftaufklärung An Unserer Schule), како би спречили злоупотребу опојних дрога код ученика шестог разреда (узраст 11-12 година). Програм је имао више циљева и то: преношење знања о зависности, укључујући легалне и илегалне дроге; профилакса здравља; усвајање механизма за решавање проблема без коришћења дроге; размишљање о животним перспективама; подстицање самосвести; подршка развијању властитог система вредности и нуђење успешних алтернатива конзумирању дрога³.

Анализа Генералног секретаријата Интерпола показала је да су у појединим земљама полицијске едукационе активности развијене до те мере да представљају саставни део наставног плана и програма у школама које деца похађају. Тако деца имају посебне предмете као што су: улога полиције у друштву, правила у регулисању јавног саобраћаја, опасност од уживања опојних дрога, спречавање малолетничке делинквенције у разним облицима вандализма, крађе у трговинским радњама, превенција и заштита од пожара, као и инструкције у пружању прве помоћи⁴. У граду Нутлеу (New Jersey) припадници полиције задужени за спровођење програма Community policing организују кратка предавања за ученике основних и средњих школа како би их упознали са штетним утицајем предрасуда и стереотипа о члановима различитих етничких и расних група. Ученици се упознају са позитивним доприносима истакнутих представника етничких заједница (Афро-Американаца, Хиспано-Американаца, Азијаца и других), проблемима са којима се суочавају њихови чланови, све с циљем спречавања злочина учињених из мржње. Код нас чини

3 Hehne, P.: R.A.U.S. – *Ein Drogenpräventionsprogramm mit Schülern Ein Bericht über die polizeiliche Präventionsarbeit an Erfurter Schulen*, Kriminalistik, No. 12, 1997, pp. 807-810.

4 Generalni sekretarijat Interpola: *Maloljetnička delinkvencija širom svijeta: neki aspekti policijske uloge*, Izbor, br. 1-2, 1987, str. 34-35.

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

се да је ангажовање полиције у процесу едукације ученика основних и средњих школа још увек недовољно, са изузетком повремених акција полиције, попут акције „Школа“ коју традиционално спроводе припадници саобраћајне полиција почетком сваке школске године с циљем смањења угрожености деце у саобраћају и едукације ученика који први пут самостално учествују у саобраћају.

Интересанто је нагласити да ученици основних школа показују позитивнији став према полицији од ученика средњих школа и студената. Због тога је веома важно да процес едукације и зближавања полиције са децом започне још у основној школи и раније, јер се на тај начин олакшава спровођење програма превенције малолетничке делинквенције међу средњошколцима и студентима. Резултати истраживања ставова према полицији које је спровео Achim Schuller међу ученицима и студентима у Немачкој показали су да 47% испитаних ученика основне школе и реалне гимназије изражава жељу за јачом контролом полиције у вези са дрогама, за разлику од гимназијалаца и студената који су се изјаснили углавном против такве контроле⁵. Иначе, резултати истраживања показују да млади у тој земљи имају поверења у полицију што сасвим сигурно представља добру основу за успешно деловање полиције на плану превенције делинквентног понашања деце и малолетника. Истраживање ставова младих према ауторитетима, које је спроведено 1997. године (Shell Report), показало је да млади имају више поверења у полицију, него у штампу, телевизију, савезну владу, цркву и политичке партије. Испред полиције биле су само оне организације које су традиционално популарне код младих и то: организације за заштиту животне средине, организације за заштиту људских права и сличне групе за притисак⁶.

УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ШКОЛАМА

Резултати истраживања жртава криминала које је спроведено у Београду 1996. године, показали су да је криминалитетом уопште, а посебно делима физичког напада или претње најугроженија старосна група између 16-25 година, иако највећи број особа те старосне доби изјављује да се не боји криминала⁷. То значи да програме едукације ученика о појавама које угрожавају

5 Schuller, A.: *Slika policije u javnosti*, Izbor, br. 2, 1991, str. 132-133.

6 Feltes, T.: *Community-oriented policing in Germany: Training and education*, Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, Vol. 25, No. 1, 2002. p. 50.

7 Истраживање је део пројекта вођеног од стране UNICRI (*United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute*) у циљу прикупљања упоредних података о степену виктимизације и

њихову безбедност и начинима заштите треба спроводити и у средњим школама, односно вишим школама и факултетима, јер се ради о старосној групи која је највише угрожена криминалом. Актуелни случајеви убистава, силовања, отмице, разбојништава, неовлашћеног ношења и употребе ватреног оружја, кривичних дела у вези са опојним дрогама, проституције и сличних недозвољених понашања у школама и студентским домовима проузроковали су страх од насиља код ученика и родитеља. Страх од насиља у школама може бити толико присутан код ученика и студената да негативно утиче на процес њиховог учења. Са друге стране, страх од насиља може проузроковати забринутост већег броја родитеља за безбедност своје деце док се налазе у школи, односно док одлазе или се враћају из школе. Због тога полиција у последње време све већу пажњу поклања спречавању насиља између ученика, као и спречавању насиља којем ученици и студенти могу бити изложени споља, као што су различити облици терористичких напада, попут претњи активирања експлозивних направа, узимања ученика за таоце и томе слично. Начин на који се полиција ангажује у спречавању насиља у школама има посебан значај у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника, јер неадекватно поступање припадника полиције понекад може подстаћи неповерење младих у полицију и манифестацију њиховог делинквентног понашања.

James Vardalis и Suman Kakar наводе три модела ангажовања полиције који се користе у Сједињеним Америчким Државама за побољшање безбедности у школама. То су:

- 1) модел школског одељења за безбедност (The School Security Department Model) који подразумева ангажовање приватних агенција за безбедност на основу уговора са школом,
- 2) модел школског полицајца (The School Resource Officer Model) којег обезбеђује полиција и
- 3) модел одељења полиције за школу (The School Police Department Model)⁸.

Задаци посебних полицијских одељења за безбедност у школама обухватају процену угрожености школе актима насиља, обуку лица одговорних за безбедност у школама, давање препорука одговорним лицима за промену ди-

страху од криминала у више земаља света. Симеуновић-Патић, Б, Јовановић, С.: Виктимизација и страх од криминала у Београду, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1, 1998, стр. 125.

8 Vardalis, J. J., Kakar, S.: *Crime and the high school environment*, Journal of Security Administration, Vol. 23, December 2000, pp. 37-48.

зајна физичког окружења школе и слично. Поред тога, полиција се ангажује и у изради планова за обезбеђење школа од евентуалних терористичких напада, упознавању ученика са тим плановима и увежбавању њихове примене. У питању су планови којима се детаљно регулише контрола уласка лица, возила и уношења материјала како би се школе максимално заштитиле од аката насиља. За сваку категорију лица, било да су то наставници, ученици, студенти, службеници или родитељи планом се детаљно описује начин идентификације и контроле улаза у школу. Планом се одређује и начин идентификације возила (путем налепница нпр.), контрола улаза, излаза и паркирања за сваку категорију возила (приватна, школска, возила јавних служби итд.), као и контрола материјала како би се спречило уношење експлозива, оружја и других предмета који могу послужити као средство за акте насиља. Плановима се такође предвиђа контрола исправности школске оgrade, врата, прозора и других физичких препрека, коришћење и контрола осветљења, постављање знакова са порукама упозорења намењених потенцијалним извршиоцима кривичних дела, па чак и постављање детектора за регистровање неовлашћеног улаза у школу.

Са друге стране, плановима безбедности школе уређује се и начин поступања у кризним ситуацијама, као што су: терористички акти, претње бомбама (тхреат манаџмент план), талачке ситуације, као и случајеви природних непогода и катастрофа. Francis Hoang указује да би школе требале имати унапред развијен план поступања у зависности од облика насиља. По његовом мишљењу школе би требале да учине лако доступним бројеве служби које треба обавестити у кризним ситуацијама, заједно са упутством на који начин треба то учинити. Уз то полиција би требала да прибави мапе локалног подручја у коме се школа налази, снимке школе из ваздуха, шеме распореда објеката и унутрашње планове школских зграда, као и фотографије школе споља и изнутра како би се олакшало интервенисање на лицу места. Плановима за поступање у кризним ситуацијама треба предвидети могућност ангажовања допунских снага које би могле бити потребне у сузбијању насиља, адекватно извештавање медија о догађају, евакуацију и прихватање ученика од стране родитеља, тријажу повређених и слично⁹.

Међутим, ма колико да страх од насиља отежава образовни процес и слободно кретање ученика, исто тако и прекомерне мере обезбеђења које полиција предузима с циљем спречавања и сузбијања тог насиља могу створити

9 Hoang, Q. F.: *Addressing school violence: Prevention, planning, and practice*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 70, Iss. 8, 2001, pp. 18-23.

додатни страх код ученика. Према мишљењу појединих аутора (Clete Snell et al.), захваљујући опсежним мерама безбедности које предузимају полиција и приватне агенције за безбедност под њеним надзором, многе школе више личе на тврђаве него на образовне установе. На тај начин се уместо на унапређивање образовног процеса троше висока финансијска средства на програме за спречавање насиља у школама. На повећање страха од насиља у школама не утичу само мере безбедности које полиција предузима, већ и неадекватно извештавање од стране медија у погледу потенцијалне угрожености школа терористичким нападима. Захваљујући сензационалистичком начину извештавања о насиљу у школама од стране медија, код ученика и родитеља је порастао страх од насиља, иако су школе објективно гледано најбезбеднија места за ученике¹⁰. Такви ставови упућују на закључак да треба бити крајње опрезан у планирању и спровођењу програма који имају за циљ спречавање и сузбијање насиља у школама, како њиховом применом полиција не би изазвала додатно неповерење и незадовољство младих.

Када је реч о насиљу у школама које испољавају сами ученици, онда треба имати у виду да успех у његовом спречавању не зависи само од полиције. Насиље у школама није само проблем школе већ проблем читаве локалне заједнице, због чега је неопходно да се поред полиције и школе у решавању тог проблема заједнички ангажују и родитељи, центри за социјални рад, црква, невладине организације и други релевантни субјекти из целе заједнице. У том правцу, програми превенције насиља у школама треба да обухвате и обучавање родитеља, наставника и ученика за рано откривање и интервенисање у случају испољавања знакова потенцијалног насиља код појединих ученика, као што су: недисциплина, агресивност, бежање са часова, мењање школа, пушење, употреба алкохола, коришћење опојних дрога и слично. Значајну улогу у спречавању насиља у школама које могу испољити поједини ученици имају превентивни програми које полиција спроводи како би код ученика и студената развила способност за решавање конфликта, самопоштовање и толеранцију према припадницима других етничких, расних или верских група. Ангажовање „школских полицајаца“ такође може допринети спречавању делинквентног понашања. У сарадњи Министарства просвете и спорта са Министарством унутрашњих послова Републике Србије код нас се већ реализује пројекат „Школски полицајац“. Према подацима за 2002. годину, ра-ди

10 Snell, C., Bailey, C., Carona, A., Mebane, D.: School crime policy changes: The impact of recent highly-publicized school crimes, *American Journal of Criminal Justice*, Vol. 26, No. 2, 2002.

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

повећања безбедности ученика и наставног особља у 239 школа ангажовано је 177 „школских полицајаца“ и 66 припадника полиције оспособљених за обављање тих послова у резерви. Представници оба министарства заједнички су оценили да је стање безбедности у школама у којима је ангажован „школски полицајац“ боље у односу на претходни период, јер је смањен број извршених кривичних дела и нарушавања јавног реда и мира, а прекида наставе скоро да није било. Не треба заборавити да је веома важно да полиција подстиче ученике средњих школа и студенте, на ангажовање у програмима који су усмерени на спречавање малолетничке делинквенције. Наиме, потпуно је јасно да се интеграција младих са ризичним понашањем у локалну заједницу остварује брже и боље кроз њихово учешће у различитим активностима (спортска такмичења, психолошке радионице и слично) заједно са групама младих са социјално адекватним понашањем. На тај начин се може избећи етикетање и изолованост циљне групе младих, уз истовремену могућност позитивне идентификације. Нажалост, и поред значајне улоге полиције пракса показује да се проблем насиља у школама углавном препушта полицији. Тако полиција настоји да применом репресивних метода и средстава, као што су: претресање ученика, употреба службених паса за откривање дроге, коришћење метал детектора за проналажење ватреног оружја, упадљиво осматрање спречи и сузбије насиље у школама, што додатно нарушава њен углед и поверење код ученика и производи супротан ефекат од жељеног¹¹.

ОРГАНИЗОВАЊЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ДЕЦЕ И МАЛОЛЕТНИКА ОД СТРАНЕ ПОЛИЦИЈЕ

Приликом разматрања могућности ангажовања полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника, свакако не треба заобићи питање организације њиховог слободног времена. Резултати ранијих истраживања преступништва малолетника у Београду, према речима др Жарка Јашовића, показали су да велики број преступника није учлањен у организације младих. Из групе малолетника који су испољили преступничко понашање само је нешто више од једне трећине (34%) било учлањено у Савез омладине, за разлику од групе непреступника у којој је више од 3/4 (77%) испитаника себе сматрало чланом ове друштвено-политичке организације. Слична је ситуација и са чланством у интересним организацијама младих. Око 60% непреступничке омладине

11 Кривокапић, В.: *Превенција криминалитета*, Београд: Полицијска академија, 2002, стр. 142.

Славиша Вуковић

било је учлањено у ове организације, док је таквих у групи преступника било знатно мање - 38%¹². Наведени резултати упућују на закључак да би полиција могла у одређеној мери допринети спречавању делинквентног понашања деце и малолетника кроз организацију рекреационих центара, спортских клубова и такмичења за омладину, оснивањем клубова за забаву младих и другим облицима организованог коришћења слободног времена. Управљање таквим центрима, односно клубовима могло би се поверити припадницима полиције, али и младима који би сами уз помоћ полицајаца могли организовати њихов рад. Уз то полиција би могла организовати посете младих полицијским станицама, а спречавању делинквентног понашања могло би да допринесе и отварање пријемних центара у којима би полицајци разговарали о проблемима малолетника, саветовали их и упућивали у установе које би им могле помоћи.

У великом броју градова у САД полиција учествује у спровођењу програма који имају за циљ да кроз организацију спортских активности, саветовање и рекреацију пруже младима алтернативне могућности коришћења слободног времена. Такви програми се спроводе у Анахеим-у (пројекат „Спасимо младе“), Kansas City-у (програм „Градоначелников ноћни обруч“), Miami-ју („Програм за корисно провођење слободног времена ризичних група“) и другим градовима. ФБИ спроводи посебан програм под називом „Прихватимо школу“ као помоћ ученицима неповољног социоекономског положаја да се усавршавају на академском нивоу и постану узорни грађани¹³. Поред тога, оснивају се и клубови за партнерство полиције и ученика, у оквиру којих се организују посете полицијским станицама и полицијским академијама, као и такмичење у изради постера намењених превенцији криминалитета. Интересантно је да се организују и посебни полицијски курсеви за младе како би се оспособили за учешће у превентивним активностима.

РАД СА ДЕЦОМ И МАЛОЛЕТНИЦИМА КОЈИ СУ ИСПОЉИЛИ ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ

Полиција такође може допринети спречавању делинквентног понашања деце и малолетника који су по први пут учинили кривично дело, односно младима који нису учинили кривично дело, али су због недисциплине у школи, изостајања са часова, бежања од куће и сличног понашања скренули пажњу

12 Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд: Научна књига, треће допуњено издање, 1991, стр. 252-253.

13 Freeh, J. L.: *Uspješni programi za mladež*, Izbor, br. 1, 1998, str. 92-95.

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

школе и родитеља. Истраживање које је спроведено у Великој Британији показало је да се изрицањем опомене од стране припадника полиције и одржавањем контаката са том категоријом младих, уз сарадњу школе и породице, званичних и добровољних служби може онемогућити њихово даље делинквентно понашање. Контакти са младима који су обухватили посете код куће, пружање савета и друге врсте помоћи њиховим породицама, омогућили су полицији да побољша однос не само са младима, већ и њиховим родитељима¹⁴. Шире ангажовање полиције на плану побољшања односа са малолетним учиниоцима кривичних дела неопходно је и код нас. Резултати анкете коју је спровео Југословенски центар за права детета у периоду од 1998-1999 године на узорку од 250. малолетних учинилаца кривичних дела показали су да већина испитаника има лоше мишљење о полицији. Испитаницима је у оквиру „Општег упитника“ постављено питање какво мишљење имају о: полицији, судијама, тужиоцима, адвокатима, социјалним радницима, психолозима и педагозима, с којима су долазили у контакт током предкривичног и кривичног поступка. Скала понуђених одговора била је „веома добро – добро – ни лоше ни добро – лоше – веома лоше“, а ваљано је било попуњено 192. упитника. Резултати су показали да испитаници имају веома добро мишљење о социјалним радницима (30,2%), психолозима, педагозима (28,6%) и својим адвокатима (22,4%). Са друге стране, испитаници су имали веома лоше мишљење о полицији (37,5%), тужиоцима (33,9%) и донекле о судијама (17,7%). „Ни лоше ни добро“ мишљење о полицији имало је 27,1% испитаника, о судијама 39,1%, о тужиоцима 34,4%, о адвокатима 29,2%, док о психолозима односно педагозима такав став има 21,4%. Добро мишљење о полицији имало је 9,4% испитаника, док је лоше мишљење о њој изразило 19,8% испитаника. То значи да 57,3% испитаника има негативно мишљење о полицији, а само 15,6% позитивно¹⁵. Интересантно је нагласити да полиција код нас све више учествује у реализацији програма који имају за циљ превенцију малолетничке делинквенције кроз стицање односа поверења малолетника. Тако је, на пример, у оквиру пројекта „Интеграција младих са ризико понашањем у локалну средину“ који је покренуо Центар за социјални рад у Шапцу, поред локалних органа из области здравства, образовања, медија, културе, социјалне и дечије заштите, локалне самоуправе, завода за тржиште рада и невладиних организација предвиђено и учешће правосудних органа,

14 Mack, A. J.: *Programi povezivanja policije s omladinom*, Izbor, br. 3, 1963, str. 320-330.

15 Шкулић, М., Стевановић, И.: *Малолетни делинквенцији у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*, Београд: Југословенски центар за права детета, 1999, стр. 376-396.

а међу њима и полиције. Пројекат је намењен деци предшколског узраста са проблемом у прилагођавању групи, деци школског узраста са великим бројем неоправданих изостанака са наставе, деци чије је понашање друштвено неприлагођено и на третману су развојног саветовалишта, као и адолесцентима – кривично одговорним и кривично неодговорним. Наиме, поред организовања спортских такмичења, ликовних, драмских, новинарских, еколошких радионица, информатичке обуке и трибина на различите теме, предвиђени су и контакти „лицем у лице“ младих са проблематичним понашањем и припадника полиције. На тај начин млади треба да се увере да припадници полиције не раде против њих, већ да желе да им помогну. Пројекат је одобрио Фонд за социјалне иновације Министарства за социјална питања Републике Србије, крајем 2003. године, и према речима директора Центра већ је показао позитивне резултате.

Један од програма који има веома значајну улогу у побољшању односа полиције са младима и спречавању њиховог делинквентног понашања код нас јесте превентивни програм „Интервенција у кризним ситуацијама“, са чијом применом се започело на територији општина Земун и Нови Београд јуна 1995. године. Носиоци програма су Саветовалиште за брак и породицу Градског центра за социјални рад у сарадњи са Одсеком за сузбијање малолетничке делинквенције Градског секретаријата за унутрашње послове у Београду. Циљ програма јесте остваривање контакта са породицом деце (лица млађа од 14. година – кривично неодговорна) која су први пут извршила кривично дело у року од 24 до 72 часа, како би се спречило даље испољавање делинквентног понашања. Контакт интервентних екипа подразумева посету породици, обавештавање родитеља о кривичном делу и понуду услуга Саветовалишта за брак и породицу. Резултати истраживања на селекционираном узорку деце са испољеним делинквентним понашањем показали су високу ефикасност овог програма, јер је стопа рецидивизма износила 17%¹⁶.

16 *Ibid.*, стр. 407-408.

ЛИТЕРАТУРА

1. Blum-West, S.: *Pozivanje policije: istraživanja o tome zašto ljudi prijavljuju krivična djela*, Izbor, br. 1, 1985.
2. Vardalis, J. J, Kakar, S.: *Crime and the high school environment*, Journal of Security Administration, Vol. 23, December 2000.
3. Generalni sekretarijat Interpola: *Maloljetnička delinkvencija širom svijeta: neki aspekti policijske uloge*, Izbor, br. 1-2, 1987.
4. Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд: Научна књига, треће допуњено издање, 1991.
5. Кривокапић, В.: *Превенција криминалиитета*, Београд: Полицијска академија, 2002.
6. Mack, A. J.: *Programi povezivanja policije s omladinom*, Izbor, br. 3, 1963.
7. Мршевић, З., Радисављевић, С., Миливојевић, С.: *Кривичноправни приступи феномену физичког насиља над децом и улога судова*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 2, 1998.
8. Симеуновић-Патић, Б, Јовановић, С.: *Виктимизација и страх од криминала у Београду*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1, 1998.
9. Snell, C., Bailey, C., Carona, A., Mebane, D.: *School crime policy changes: The impact of recent highly-publicized school crimes*, American Journal of Criminal Justice, Vol. 26, No. 2, 2002.
10. Schuller, A.: *Slika policije u javnosti*, Izbor, br. 2, 1991.
11. Feltes, T.: *Community-oriented policing in Germany: Training and education*, Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, Vol. 25, No. 1, 2002.
12. Freeh, J. L.: *Uspješni programi za mladež*, Izbor, br. 1, 1998.
13. Nehne, P.: R.A.U.S. – *Ein Drogenpräventionsprogramm mit Schülern Ein Bericht über die polizeiliche Präventionsarbeit an Erfurter Schulen*, Kriminalistik, No. 12, 1997.
14. Hoang, Q. F.: *Addressing school violence: Prevention, planning, and practice*, FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 70, Iss. 8, 2001.
15. Шкулић, М., Стевановић, И.: *Малолетни делинквенци у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*, Београд: Југословенски центар за права детета, 1999.

Славиша Вуковић

THE ROLE OF POLICE IN PREVENTION OF DELINQUENT BEHAVIOUR OF CHILDREN AND MINORS

- Summary -

Slaviša Vuković, MA, Assistant

Полицие Академу, Белград

There is no doubt that the activities undertaken by police in order to prevent delinquent behaviour of children and minors should be directed towards strengthening of mechanisms of informal social control at the level of local community. The central role in the process of upbringing and education of children and minors, and also in the prevention of their possible delinquent behaviour, belongs to the family and school. This is why the activities of police, as far as the prevention in this field is concerned, should be directed towards timely noticing of problems within a family that could cause disturbances in realization of its upbringing function. These are primarily the problems of family violence, which are often the consequence of unemployment and many other deviant manifestations, such as alcoholism, drug-abuse, prostitution and similar. Certainly, it cannot be expected from police to start solving these problems if the measures undertaken by law enforcement officers are not supported by the activities of social institutions, institutions for the treatment of addiction diseases, parent counselling institutions and other institutions.

The important component in the activities of police on prevention of delinquent behaviour of children and minors is the cooperation with pre-schools and schools in the course of their upbringing and educational process. With the consent of parents, the police should start building the relation of mutual trust with children through cooperation with pre-schools, so that the police educational programs would have the best possible impact during the later development stage, i.e. in the stage of their primary and secondary school. The manner in which police prevents school violence should also be taken into account when considering possibilities of police activities on prevention of delinquent behaviour of the young. Too repressive conduct of police towards pupils could be more harmful than useful to the relation of mutual trust, as well as excessive measures of security that police has carried out lately in order to prevent violence by persons not belonging to school environment. Police could contribute to prevention of delinquent behaviour of children and minors to a certain degree through organization of recreation centers, sport clubs and competitions for the youth, establishing clubs for the entertainment of the young and other forms of organized use of their spare time.

[112] НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА (1/05)

Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника

Finally, it should take into account that police could contribute to prevention of delinquent behaviour of children and minors that have committed a crime for the first time, or to the young people who have not yet committed a crime but because of the lack of discipline in school (skipping classes, running from home and similar) drew attention of the school and parents. Police should provide for making contact with families of the children who have committed a crime for the first time as soon as possible in order to prevent further manifestation of delinquent behaviour.

празна страна

ДОЗВОЉЕНИ И НЕДОЗВОЉЕНИ ПРИТИСАК НА ОСУМЊИЧЕНОГ ТОКОМ ПРОЦЕСА САСЛУШАЊА

Мр Ненад МИЛИЋ, асистент
Полицијска академија, Београд

Апстракт - Осумњичени током саслушања у највећем броју случајева неће истинито да исказује о чињеницама које могу водити његовој осуди. То је нормално и очекивано понашање сваког човека који се налази у таквој ситуацији. Као последица тога, припадници полиције у немогућности да дођу до истинитог исказа прибегавају каткад примени недозвољених метода и средстава. Аутор прави кратак осврт на неке од законом изричито забрањених метода саслушања (мучење, наркоанализа, обмана, претња, лоботомија и хипноза) и изводи закључак да ниједна држава која претендује да буде савремена, демократска и правна не сме дозволити да се до истине долази на начин који је у супротности са правним и етичким стандардима савременог друштва. Међутим, аутор истиче да слобода воље осумњиченог није апсолутна категорија и да извесно „притискање воље осумњиченог током саслушања мора постојати. Пружајући одговор на питање када се за неки исказ може рећи да је добровољно дат, он настоји да укаже где је граница иземћу дозвољеног и недозвољеног „притискај на осумњиченог током процеса саслушања.

Кључне речи - саслушање осумњиченог, недозвољене методе добијања исказа, слобода воље осумњиченог, изнуђивање исказа.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Како савршен инструмент за откривање лажи још увек не постоји, припадници полиције широм света у немогућности да до истине дођу законом дозвољеним методама, прибегавају каткад употреби законом забрањених метода. На тај начин не само да се крше права лица у односу на кога се такве методе употребљавају, већ је присутан и озбиљан ризик да особа призна кри-вично дело које није извршила. Иако се употребом недозвољених метода често може открити истина, ниједна држава која претендује да буде савремена, демократска и правна не сме се руководити макијавелистичком максимом „циљ оправдава средства“ и до истине долазити на начин који је у супротности са правним и етичким стандардима савременог друштва. У том смислу и постоје бројне правне норме унутрашњег права, као и међународни документи који за циљ имају да осигурају сазнавање истине на хуман и друштвено прихватљив начин.

Када се говори о забранама садржаним у унутрашњем праву, припадници полиције током саслушања осумњиченог се морају придржавати забрана које су садржане у Уставној повељи државне заједнице Србија и Црна Гора, односно Повељи о људским и мањинским правима и грађанским слободама која је њен саставни део, Уставу РС, као и у одговарајућим одредбама ЗКП, Закона о унутрашњим пословима РС и др.

Међународни документи не садрже изричите одредбе о прикупљању обавештења од грађана за потребе кривичног поступка, али садрже одредбе о поступању полиције при истраживању кривичних дела, поступању са ухапшеним лицима и одредбе о правима грађана које се могу и морају применити на подручје прикупљања обавештења¹. Од међународних докумената чије се одредбе непосредно или посредно односе на узимање исказа од лица, нарочито су значајни:

- *Универзална декларација о људским правима*² која у чл. 5. истиче: „Ни-ко не сме бити подвргнут мучењу или окрутном, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању“.
- *Декларација о заштити свих особа од мучења и других облика окрутног, нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања*³ која у члану 2.

1 Крапац, Д.: Полицијске власти у извидима казних дјела у Републици Хрватској, наведено према: Кесић, Т.: Активност органа унутрашњих послова у прикупљању обавештења од грађана, Зборник радова ВШУП број 7, Београд, 2003, стр. 156.

2 Усвојена и проглашена резолуцијом Генералне скупштине УН 217А (III) од 10. децембра 1948.

3 Усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација 9. децембра 1975. године, резолуцијом број 3452 (XXX).

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

каже: „Свако мучење или друго окрутнo, нељудско или понижавајуће поступање или кажњавање представља злочин надљудским достојанством и треба га осудити као омаловажавање циљева Повеље Уједињених нација и као кршење човекових права и основних слобода, проглашених у Универзалној декларацији о људским правима.

- *Конвенција УН против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих казни или постојања*⁴ која у чл. 2. каже: „Свака држава уговорница предузеће ефикасне законодавне, административне, судске или друге мере за спречавање радњи мучења ... никаква ванредне околности, било ратно стање, било претња ратом, унутрашња политичка нестабилност или било која општа опасност, не смеју бити изговор за мучење.
- *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*⁵ који у чл. 7. између осталог истиче да се: „нико не сме подвргнути мучењу или окрутном, нечовечном или понижавајућем поступању или казни.
- *Европска конвенција за заштити људских права и основних слобода*⁶ која у чл. 3. истиче да нико не сме бити подвргнут мучењу или нехуманом или понижавајућем поступању или кажњавању.

Појам незаконито прибављених обавештења најбоље одређује М. Аћимовић када каже да су то све оне информације које је надлежни орган добио на начин супротан некој од изричитих забрана или уз заобилажење неке изричите забране. Такође, додаје овај аутор, ако је обавештење незаконитим путем добило неко друго лице па га доставило надлежном органу те он по томе поступа, требало би и такву информацију третирати као недозвољено прибављену⁷. Такво схватање прихвата и наш ЗКП који прописује да судска одлука мора бити укинута увек кад је у њој употребљен незаконит доказ, па и кад је очигледно да би без тога доказа остала иста (чл. 368. ст. 1. т. 10 ЗКП).

4 Усвојена резолуцијом 39/46 Генералне скупштине УН, 10. децембра 1984. године, ступила на снагу 26. јуна 1986. године.

5 Усвојен и отворен за потписивање и ратификовање или приступање резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2200 А (XXI) од 16. децембра 1966. године, а ступио на снагу 23. марта 1976. године.

6 Усвојена је 04.11.1950. године и допуњена одредбама Протокола број 3 који је ступио на снагу 21.03.1970. године и Протокола број 5 који је ступио на снагу 20.12. 1971. године.

7 Аћимовић, М.: Незаконито прибављање информација, ЈРКК, 2-3/1985, стр. 40.

НЕКЕ НЕДОЗВОЉЕНЕ МЕТОДЕ ДОБИЈАЊА ИСКАЗА

У настојању да дођу до истине припадници полиције се служе различитим методама и средствима. Неке од њих не угрожавају физички и духовни интегритет човека, за разлику од других које то чине. Посматрано са историјског аспекта по својој нехуманости нарочито се истичу оне методе и средства које су се примењивале у инквизиторском поступку. За разлику од средњег века, данашњи развој науке и технике омогућио је појаву нових, суптилнијих али подједнако сурових метода које подразумевају употребу различитих електричних и електронских направа и психофарматика, које, иако изазивају велике патње и болове, најчешће не остављају видљиве трагове њихове примене што за последицу има да се њихова примена тешко доказује. Дакле, суштина њихове примене остаје иста – оне угрожавају физички и духовни интегритет човека, а понекад њихова примена иде дотле да се човеку одузме оно највредније што он има а то је његов живот.

Генерално гледано, током процеса саслушања недозвољене методе се примењују у циљу:

- добијања признања осумњиченог,
- добијања других релевантних информација и података,
- принуђивања осумњиченог на сарадњу,
- застрашивање како осумњиченог, тако и других лица како би се она принудила на одређено чињење или нечињење,
- кажњавања јер је наношење патњи и болова проверен начин извршавања санкција⁸.

Када се говори о недозвољеним методама саслушања осумњиченог у законским актима најчешће се изричито забрањују: мучење осумњиченог, наркоанализа, обмана, претња, лоботомија и хипноза.

1. Тортура

Тортура (мучење) представља једну од најбруталнијих метода које се користе у циљу добијања исказа. Мучење као метода добијања исказа појавило се још у Римској империји, међутим, тек у инквизиционом поступку ова метода долази до свог пуног изражаја. Са почетком 19. века и укидањем инквизиторског поступка ова метода се све ређе примењива да би тек крајем 19. века она била

⁸ Вучинић, Н.: Основи људских права и слобода, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 73.

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

укинута у већини европских држава. Нажалост, иако смо закорачили у 21. век, не можемо рећи да примена ове методе добијања исказа припада прошлости, обзиром да се и данас, мада знатно ређе, ова метода још увек примењује и то пре свега у тоталитарним и ауторитарним режимима, а понекад и у режимима који се означавају као демократски.

Постоје различите дефиниције мучења. Тако, *Конвенција УН против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих казни или поступања*, мучење дефинише као сваки чин којим се тешки болови или патње, било телесни било душевни, намерно наносе другој особи да се од ње или треће особе добије обавештење или признање, да се казни за чин који је она или трећа особа предузела, или да би се њу или трећу особу застрашило или присилило, или у било које сврхе засноване на дискриминацији било које врсте, када су такви болови или патње задани од или на подстрек или с пристанком или с прихватањем службене особе или треће особе која делује са службеним овлашћењем.

Декларација о заштити свих особа од мучења и других облика окрутног, нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања, мучење дефинише као свако деловање којим службена или друга особа узрокује човеку тешку бол или тешке патње, било телесне било менталне, с намером да од њега или од треће особе прибави податке или признање, или да га казни за дела које је учинио или за која сумња да их је учинио, или с намером да њега или другу особу застраши. Такође, истиче се у овој декларацији, мучење не укључује бол или патњу који су само нужна или случајна последица законите санкције, која је у складу са стандардизованим минималним правилима о поступању са затвореницима.

С. Бељански истиче да би као одређени вид тортуре требало означити и сваку злоупотребу моралног васпитања, незнања, осећања, политичких убеђења, вере и карактерних особина, па дакле, и сваку врсту апела, којим би одлука окривљеног о давању исказа и садржају тог исказа била подстакнута или управљана слабостима које проистичу из ових својстава и околности⁹.

Када се говори о појму мучења може се разликовати мучење у ужем и мучење у ширем смислу. Мучење у ширем смислу обухвата и нечовечно и свирепо поступање и кажњавање. Основна разлика између мучења у ужем смислу и ових поступања огледа се у:

- интензитету нанесених болова и патњи обзиром да нечовечно поступање, за разлику од мучења, карактерише нижи интензитет болова и патњи,

9 Бељански, С.: Одбрана окривљеног у кривичном поступку, ЈРКК, 4/1989, стр. 166.

Ненад Милић

- односу између иследника и осумњиченог (код нечовечног поступања физички додир и непосредна примена насиља над осумњиченим су много мање изражени него у случају мучења)¹⁰.

Како је Комитет за људска права у једном случају истакао, нечовечно поступање је више везано за неадекватне услове лишавања слободе, смештај, исхрану, велики број лица у скученом простору, него за активну употребу насиља од стране власти према осумњиченима¹¹.

Искази добијени мучењем не могу се користити као релевантан доказ нити производити било какво правно дејство, а њихово евентуално коришћење у том контексту представља повреду права на законито и правично суђење.

2. Наркоанализа и лоботомија

Суштина примене наркоанализе и лоботомије, као методе прибављања исказа, састоји се у испитивању особе након што јој је привремено или трајно ослабљена воља и свесна контрола.

Наркоанализа се састоји у употреби наркотичких средстава која доводе до слабљења контролне функције над нервним системом чиме се инхибира свесна цензура. Ефекат који производи примена наркотичких средстава Ранко Соколовић описује на следећи начин: „отпор лица опада, нестаје стид, слаби самокритика а долази и до потребе за свеопштим и неконтролисаним говором (наступа логореја). Слабљењем воље појачава се сугестибилност што може резултирати нетачним исказом лица...“¹².

Момчило Грубач указује да наркоанализа не би смела бити примењена ни у случају када лице у односу на кога треба да се примени је на то сагласно или је пак захтева. У вези са тим Грубач истиче: „наркоанализа се не слаже са правом окривљеног да потпуно слободно организује своју одбрану, чак ни када би се вршила по пристанку или на захтев окривљеног, јер је питање колико би тај пристанак био слободан, какве би биле последице његовог недавања и да ли би се са етичког гледишта могао оправдати пристанак који искључује могућност контроле својих поступака и деградира достојанство сопствене личности“¹³.

Наркоанализу треба разликовати од *наркодијагнозе* која се одређује као дијагностички поступак који се користи за утврђивање душевног стања лица,

10 *Ibidem*, стр. 75.

11 Случај *Martinez Portorreal* против Доминиканске Републике, наведено према: Вучинић, Н., *op.cit.*, стр. 75.

12 Соколовић, Р.: Полиција и кривични поступак, Службени гласник, Београд, 2002, стр. 175.

13 Грубач, М.: Кривично процесно право, Службени гласник, Београд, 2002, стр. 286.

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

нарочито ако симулира душевну болест или неки органски недостатак. Међутим, психијатри истичу да је разлика између наркоанализе и наркодијагнозе више теоријског карактера него што има практични значај. Наркоанализа је изричито забрањена у нашем кривичнопроцесном законодавству (чл. 131. ст. 4. ЗКП), међутим, у погледу наркодијагнозе постоје мишљења да она није забрањена јер чл 131. ст. 2. ЗКП дозвољава да се, чак и без пристанка окривљеног, према њему предузимају медицински дијагностички захвати (узимање крви и друге лекарске радње које се по правилима медицинске науке врше ради анализе и утврђивања чињеница важних за кривични поступак), под условом да нису штетни по здравље. Међутим, преовладава став да наркодијагнозу не би требало дозволити у процесне сврхе¹⁴.

Лоботомија представља пресецање нервних путева између фронталног (чеоног) режња мозга и таламуса и хипоталамуса са циљем да се постигне напредак у лечењу тешких душевних болесника.

Творац лоботомије је португалски психијатар Е. Мониз који је за свој проналазак добио Нобелову награду за медицину. После почетног успеха 40-тих година прошлог века лоботомија је постала предмет бројних критика због тога што мења личност пацијента, што ствара апатичне, безвољне и равнодушне људе. Данас се овј метод употребљава само изузетно и то само у случају неких тешких душевних обољења и када су већ безуспешно испробане друге „конвенционалне“ методе.

Као и наркоанализа и лоботомија је у нашем кривичнопроцесном законодавству изричито забрањена (чл. 131. ст. 4. ЗКП).

3. Обмана и претња

Обмана је лажна информација која је свесно, намерно одаслата са циљем да се осумњичени (прималац информације) доведе у заблуду.

Током процеса саслушања обмана се најчешће јавља у виду лажних обећања која се дају осумњиченом (да ће избећи кажњавање, да ће бити блаже кажњен, да ће се из притвора пустити његов сродник или пријатељ и сл.). Пракса показује да су извршиоци кривичних дела веома често вољни да признају ако би на тај начин нешто могли добити заузврат – једноставно, они траже неко обећање. У вези са претходно наведеним, Васиљевић и Грубач истичу да обмана постоји и ако се учиниоцу кривичног дела обећа да ће бити блаже кажњен

¹⁴ Опширније о разлозима који иду у прилог забрани наркодијагнозе видети у: Алексић, Ж., Миловановић, З.: Лексикон криминалистике, Глосаријум, Београд, 1999, стр. 175.

у случају давања признања или какве друге изјаве, чак и онда када би такво обећање по закону било остварљиво, јер коришћење те могућности не зависи од онога ко води истрагу¹⁵.

У криминалистичкој теорији се прави разлика између лукавства и обмане. Како истиче Владимир Кривокапић: „Границу између ова два понашања је много лакше одредити термилошки него садржајно па као мерило треба да послужи колико правна норма (ЗКП), толико и етички или морални обзир у односу на лице од кога треба прибавити исказ. Једно од мерила је да ли постоји лаж која се може користити и у једном и у другом случају. Уколико је лаж већег обима и битно је утицала на вољу испитаника може се говорити о обмани. Ако пак то није случај, већ се ради о много мањем обиму који пресудно не утиче на вољу саговорника, таква лаж би била дозвољена¹⁶“. Са друге стране, Б. Симоновић полази од тога да се лукавство може примењивати током процеса саслушања само ако се заснива на презентирању истинитих чињеница и доказа¹⁷, дакле, никакво саопштавање лажи осумњиченом, без обзира да ли је она мањег или већег обима, не долази у обзир јер је то недозвољени начин испитивања.

Употреба лукавства и обмане од стране полиције током процеса саслушања често је била предмет нападања и оспоравања. Том приликом најчешће се истичу следећи аргументи:

– „ПОДЈЕДНАКЕ ШАНСЕ“ – уколико би употреба лукавства током саслушања била дозвољена, тада полицајац не би био равноправан са осумњиченим. Иако осумњичени поседује извесна права (право на браниоца, право на ћутање...) она нису довољна да би се могло говорити о постојању равноправности. Међутим, заступници овог аргумента заборављају да се и осумњичени током саслушања често користи лукавством. Такође, није ни у интересу друштва да полиција и осумњичени буду у подједнаком положају. Због тога овај аргумент треба одбацити.

– „ЈЕДНАКОСТ ИЗМЕЂУ ОСУМЊИЧЕНИХ“ – суштина овог аргумента се огледа у томе да су неки учиниоци кривичних дела интелигентнији, искуснији, и самим тим у већој мери способни да се одупру „притисцима“ полиције током процеса саслушања. Дакле, из разлога „једнакости између осумњичених“ полицајац када саслушава интелигентног и искусног осумњиченог сме користити целокупно своје знање и искуство, док када саслушава неинтелигентног,

15 Васиљевић, Т., Грубач, М.: Коментар ЗКП, Службени гласник, Београд, 2003, стр. 187.

16 Кривокапић, В.: Криминалистика тактика III, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 29-30.

17 Симоновић, Б., Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 1997, стр. 241.

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

наивног, неуког осумњиченог он то не би смео чинити јер – недостојно је да државни званичници (полиција) искоришћавају „душевну рањивост“ грађанина (осумњиченог). То просто није могуће. Међутим, мора се признати да овај аргумент има смисла ако се говори о особама са изразитим менталним поремећајима, али он ни тада не долази до изражаја јер постојеће одредбе закона већ у довољној мери штите овакве категорије лица.

– „ПОВЕРЕЊЕ“ – суштина овог аргумента се огледа у томе да се испитивач не сме служити лукавством јер то може отежати процес успостављања поверења са осумњиченим. У том смислу и Д. Модли истиче: „Испитивач не сме никада лагати или варати (блефирати), јер ако га осумњичени ухвати у лажи он, по правилу, апсолутно губи на ауторитету и престаје свака сарадња (трансфер)“¹⁸.

– „ДОСТОЈАНСТВО“ – суштина овог аргумента се огледа у томе да је притискање осумњиченог да одговара на питања прекомерно окрутно јер се сугерише осумњиченом да он није часна особа, осим ако не призна. На тај начин се директно напада на достојанство осумњиченог што се не сме допустити.

– „МОРАЛНИ РАЗЛОЗИ“ – суштину овог аргумента најбоље осликава В. Бајер када каже да: „обману треба забранити не зато што она присиљава окривљеног на признање, него зато што су та средства недостојна државних органа... када би нпр. орган који води истрагу окривљеном предочио да су његови саучесници признали, иако то не би било истина, или би окривљеном обећао да неће бити кажњен ако призна или му дао неко слично обећање које не може или не мисли да изврши, то би било недостојно државног органа. Државни органи се не могу служити таквим недостојним средствима, јер би то могло лоше деловати на окривљеног. Он би на тај начин видео да ни орган кривичног поступка не бира средства када жели постићи неки циљ, што би га могло учврстити у његовом антисоцијалном ставу“¹⁹.

– „ПРАВНИ РАЗЛОЗИ“ – суштина овог аргумента је да је обмана законом забрањена. Ако се има у виду да наш ЗКП забрањује обмањивање окривљеног, овај аргумент није могуће оспорити.

– „ОПАСНОСТ СУГЕСТИВНОГ ДЕЛОВАЊА“ – суштину овог аргумента најбоље представља Б. Симоновић када каже: „Код сугестивних,

18 Модли, Д.: Чињенице о намери убојства, наведено према: Симоновић, Б.: Обмањивање осумњиченог у преткривичном и окривљеног у кривичном поступку – разлози за и против, ЈРКК, 1-2/95, стр. 237.

19 Бајер, В.: Опћи проблем у вези са исказом окривљеника као доказним средством, наведено према: Симоновић, Б.: Обмањивање осумњиченог, стр. 236.

Ненад Милић

особа са комплексом мање вредности, малолетника, осумњичених који су у време извршења кривичног дела били под дејством наркотика (или услед других фактора у стању омамљености) обмањивање остварено презентирањем неистинитих чињеница и уз психолошки притисак, може да доведе до заблуде и давања лажног признања²⁰.

– „ПРАГМАТИЧНОСТ“ – суштина овог аргумента се огледа у томе да ако би се полицајцима дозволило да се служе обманом током процеса саслушања, то би могло водити установљавању „праксе лагања“ која би долазила до изражаја и у неким другим ситуацијама (нпр. приликом писања записника и других писмена, сведочења на суду...).

У САД полиција и судови употребу лукавства и преваре сматрају дозвољеним и саставним делом радње саслушања. Таква пракса установљена је случајем²¹ у којем је Врховни суд потврдио пресуду која је била једним својим делом заснована на признању до кога се дошло употребом очигледног лукавства и преваре. Овакав став потврђен је бројним другим судским пресудама које су учиниле законитим, на пример, лагање осумњиченог да су његови отисци прстију пронађени на месту извршења, лагање осумњиченог у погледу тога да је жртва кривичног дела које је извршио осумњичени преживела и да ће га идентификовати, као и друге сличне тактике. Међутим, Врховни суд уводи извесно ограничење када је реч о употреби лукавства и преваре тако што каже да они не смеју бити такви да „шокирају“ суд и друштво (на пример, да се полицајац представи као адвокат осумњиченог и у разговору са својим „клијентом“ добије признање, да се представи као свештеник и сл.).

Претња представља стављање у изглед извесног зла осумњиченом које је подобно да утиче на његову вољу како би се он приволио да призна.

Између обмане и претње некада је веома тешко направити разлику. На пример, обећање осумњиченом да ће добити блажу казну ако призна извршење кривичног дела, у суштини представља имплицитно дату претњу да ће добити тежу казну ако не призна.

4. Хипноза

Хипноза представља стање измењене и сужене свести, слично сну (мада су мождани таласи, дисање, рад срца, телесна температура и други физиолошки

20 Симоновић, Б.: Обмањивање осумњиченог, стр. 238.

21 *Frazier v Cupp*, 394 (1969)

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

процеси исти као у будном стању релаксације). У оваквом стању особа је изразито погодна за сугестију.

Хипнози је подложно око 15% одраслих особа и требало би је користити искључиво у научне сврхе како би се избегле штетне последице. Приликом саслушања она даје слабе резултате због отпора и неподобности за хипнозу осумњичених и окривљених лица²².

Иако ЗКП изричито не забрањује хипнозу, њена употреба током процеса саслушања осумњиченог се сматра недозвољеном јер би сваки покушај примене хипнозе противно вољи окривљеног значио недопуштено ограничавање његових права.

Где су границе „притискања“ воље осумњиченог током процеса саслушања?

Када се говори о саслушању осумњиченог могу се разликовати три ситуације:

1. *Осумњичени хоће да пружи поштин и истинији исказ у вези са кривичним делом поводом које се саслушава*

Овакве ситуације се веома ретко дешавају и најчешће је реч о случајевима где осумњичени осећа грижу савести због извршеног кривичног дела или пак код њега постоји веровање да је његова кривица доказана па је свеки отпор узалудан.

2. *Осумњичени неће ништа да исказује, а ако нешто и каже, то је далеко од истине*

Ова категорија осумњичених, без обзира на доказе који стоје против њих и тактику коју испитивач примењује, током процеса саслушања не казује ништа. Током саслушања ове категорије осумњичених дешава се да припадници полиције, револтирани што и поред бројних покушаја не могу „извући“ ни реч током саслушања, прибегавају понекад употреби физичке снаге према осумњиченом (шамари и сл.) али и других недозвољених метода.

3. *Осумњичени који невољно казују истину*

Осумњичени који се подводе под ову категорију током саслушања најчешће испричају велики део истине, а понекад и целу. Међутим, на казивање истине они се не одлучују ни лако, ни брзо, што је и нормално јер ни од кога не треба очекивати да лако пристане да исказује о стварима које могу

22 Соколовић, Р., *op.cit.*, стр. 174.

водити његовој осуди. Због тога, у највећем броју случајева, казивању истине претходиће примена одговарајућих тактичко-психолошких метода од стране полицајца.

Дакле, у случају када осумњичени који се саслушава не жели истинито да исказује, његово саслушање, по правилу, подразумева примену извесних форми „притиска“ на вољу осумњиченог. Међутим, постоји схватање по којем је слобода воље осумњиченог апсолутна категорија и да се, сходно томе, на њу не сме вршити никакав утицај. Са друге стране, присутан је став да се правосудни органи и полиција не могу лишити могућности да утичу на осумњиченог како би га приволели на сарадњу. У том смислу Б. Симоновић оправдано истиче: „Не може се ускратити право осумњиченом да ћути и да се не брани, али из тога се не може извући закључак да судски или полицијски органи не могу да утичу на њега да измени понашање. Када то тако не би било онда се не би смели предочавати докази осумњиченом током саслушања“²³. Дакле, „притискање“ осумњиченог произилази из саме природе процеса саслушања и представља његов саставни део²⁴. Тако, свако упућивање вербалних садржаја осумњиченом (питања, коментари...) у извесној мери утиче на интелектуалне, вољне или пак емотивне аспекте његове личности и представља извесну форму „притиска“. Ако је „притисак“ такав да се њиме крше слободе и права осумњиченог он је, по правилу, законом забрањен, и у том случају добијени исказ неће имати никакав значај, а припадници полиције који га примењују могу сносити одговорност због таквог поступања. Дакле, изван интензитета „притиска“ на осумњиченог мора бити присутан током процеса саслушања. Због тога се оправдано поставља питање: Где је граница између дозвољеног и недозвољеног „притиска“ на осумњиченог током процеса саслушања?

Најчешће се граница између дозвољеног и недозвољеног притиска поставља кроз захтев да исказ осумњиченог не сме бити прибављен употребом принуде, силе и претње и других законом изричито забрањених метода и средстава, дакле, он мора бити добровољно дат. У вези са тим одмах се намеће и следеће питање: Када за неки исказ осумњиченог можемо рећи да је добровољно дат?

Добровољно дата изјава се најчешће одређује као изјава која настаје као резултат „рационалног интелекта и слободне воље“²⁵. Међутим, оваквом

23 Симоновић, Б. Прибављање и оцена исказа..., стр. 211-212.

24 Социолози заступају тезу да саслушање представља тзв. присилну комуникацију. Опширније о томе видети у: Hergen, R.: Saslušavanje kao društvena komunikacija, Izbor, 4/77, str. 361.

25 Судска пракса америчких судова. На пример, Mincey против Аризоне (1978) 437 US 385, 398; Townsend против Sain (1963) 372 US 293, 307 и други.

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

одређењу могу се упутити извесне примедбе. Наиме, ако би се прихватило овакво одређење добровољно дате изјаве и признање осумњиченог се сматрало законом дозвољеним само у случајевима када оно настаје као производ „рационалног интелекта“, онда тешко да би припадници полиције успевали да дођу до признања које би испуњавало такве услове. Наиме, одлука осумњиченог да исказује о чињеницама које могу водити његовој осуди и изрицању санкције тешко да се може окарактерисати као производ „рационалног интелекта“. Основни недостатак овог и њему сличних одређења је у томе што се пажња усмерава искључиво на ментално стање осумњиченог, при чему се занемарују понашање и поступци полицајаца током процеса саслушања, а који су од суштинског значаја. Наиме, на то да ли је исказ осумњиченог изнуђен или не, утичу, пре свега, речи и поступци полицајца који води процес саслушања – све остале околности попут старости, интелигенције, образовања и других карактеристика личности осумњиченог су значајне само због тога што дају значење ономе што је полицајац рекао или учинио током процеса саслушања. Чињеница да на принудан карактер процеса саслушања пре свега утичу речи и поступци полицајца који саслушава осумњиченог никако не значи да он према осумњиченом мора бити пријатељски расположен и да се према њему мора љубазно опходити. Саслушање најчешће није пријатна и љубазна конверзација, већ је то службена радња која се предузима с јасним циљем – утврђивање истине.

У настојању да пружи одговор на питање какво је то недозвољено поступање полицајаца према осумњиченом током процеса саслушања, Рицхард Лео истиче 10 услова, при чему је довољно да само један буде испуњен и да се саслушање може окарактерисати као принудно, а самим тим и законом забрањено. Реч је о следећим условима:

- полицајци нису упознали осумњиченог са његовима правима,
- полицајци нису омогућили осумњиченом коришћење права која му по закону припадају,
- полицајци су додиривали осумњиченог не непријатељски начин,
- осумњичени је био у очигледној физичкој или психичкој патњи (није неопходно да су полицајци својим поступцима проузроковали ту патњу, већ је то могао бити и неки трећи узрок),
- претња физичким или психичким повређивањем,
- полицајци су осумњиченом обећали неку погодност у замену за признање кривице,

Ненад Милић

- лишавање осумњиченог неких егзистенцијалних потреба (храна, вода...)
- начин испитивања осумњиченог је био агресиван и непријатељски,
- саслушање је трајало исувише дуго (више од 6 сати),
- воља осумњиченог је савладана од стране једног или више фактора²⁶.

ЗАКЉУЧАК

Слобода воље осумњиченог није апсолутна категорија па припадници полиције могу током процеса саслушања применом различитих тактичких поступака „притискати“ вољу осумњиченог у настојању да дођу до истине. Међутим, то „притискање“ има своје границе од којих су неке повучене одговарајућим одредбама Устава као највишег правног акта неке државе, као и одговарајућим одредбама осталих законских аката (пре свега, ЗКП) који морају бити усаглашени са њим. У свим осталим случајевима који законом нису изричито забрањени, границу „притискања“ осумњиченог постављају основна права и слободе које припадају сваком човеку као живом бићу. Свако ко се усуди да пређе такву границу мора сносити одговорност, а исказ добијен на тај начин не сме имати никакву вредност. Такође, никакву вредност не смеју имати ни сви други, на законит начин прибављени, докази, ако се до њих дошло на основу незаконито прибављеног исказа, већ и они „као плод затрованог дрвета“ морају бити одбачени.

26 Leo, R.: Inside the interrogation room, Journal of Criminal Law & Criminology, Chicago, Winter 1996, str. 232.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж., Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1999.
2. Аћимовић, М.: *Оцена веродостојности исказа у судском поступку*, ЈРКК, 1-2/1981.
3. Бељански, С.: *Одбрана окривљеног у кривичном поступку*, ЈРКК, 4/1989.
4. Васиљевић, Т., Грубач, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2002.
5. Вучинић, Н.: *Основи људских права и слобода*, ЦИД, Подгорица, 2001.
6. Грубач, М.: *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2002.
7. Живковић, М.: *О питању допуштености доказа прибављеног повредом личног права*, „Безбедност“, МУП Републике Србије, Београд, 3/2000.
8. Кесић, Т.: *Активности органа унутрашњих послова у прикупиљању обавештења од грађана*, Зборник радова наставника ВШУП-а 6, ВШУП, Београд, 2002.
9. Кривокапић, В.: *Криминалистика Тактика III*, Полицијска академија, Београд, 1998.
10. Laurie, M.: *Deceptive police interrogation practices: How far is too far*, Michigan Law Review, March 2001.
11. Louis, D. A.: *Lies, promises or threats*, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, July 1993.
12. Muller, W.: *Zabranjene metode saslušavanja*, „Izbor“, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1/1983.
13. Симоновић, Б.: *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Правни факултет, Крагујевац, 1997.
14. Симоновић, Б.: *Обмањивање осумњиченог у прејкривичном и окривљеног у кривичном поступку - разлози за и против*, ЈРКК, 1-2/1995.
15. Соколовић, Р.: *Полиција и кривични поступак*, Службени гласник, Београд, 2002.
16. Tunc, R.: *Serum istine*, „Izbor“, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 3/1955.
17. Herren, R.: *Saslušavanje kao društvena komunikacija*, „Izbor“, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 4/1977.

Ненад Милић

ALLOWED AND FORBIDDEN PRESSURE ON A SUSPECT IN THE COURSE OF INTERROGATION PROCESS

- Summary -

Nenad Milić, MA, Assistant
Police Academy, Belgrade

In majority of cases during the interrogation process, a suspect would not say the truth about the facts that could lead to his/her sentence. This is normal and expected behaviour of every person in such a situation. As a consequence of this, law enforcement officers cannot come to the truth and sometimes use forbidden methods and means. Forbidden means and methods used in the course of interrogation have changed through history but the essence is the same – they endanger both physical and psychological integrity of a person, and sometimes they can go as far as to take the most valuable thing away from a person, i.e. his/her life. Namely, in contrast to methods and means used to obtain statements in inquisitorial procedure, and which were ones of the most inhuman in history, today's development of science and technology enabled some new, more subtle but not less brutal methods which imply the use of various electric and electronic devices and psycho-pharmaceuticals. Although they cause great suffering and pains, they most often do not leave any visible traces of their application, the consequence of which is that their use is hard to prove.

The application of forbidden methods and means during interrogation not only violates the rights of a person, but there is a serious risk that the person would admit to committing a crime that it actually did not. In order to prevent this, there are many legal regulations of internal laws, as well as international documents trying to ensure the establishing of truth in a humane and socially acceptable manner. However, do such regulations deprive police and legal institutions entirely of the possibility to influence a suspect in order to persuade him/her to cooperation?

In its nature the interrogation represents so-called coercive communication and accordingly certain "pressure" on the suspect makes an integral part of it. Thus every initiation of verbal content to the suspect (questions, comments...) influences to a certain degree the intellectual, willing or emotional aspects of his/her personality and represents a certain form of "pressure". If the "pressure" is such that violates freedom and rights of the suspect, then it is legally forbidden, as a rule, and in that case the obtained statement would not have any significance and the law enforcement officers that applied such pressure might take the consequences for their conduct. Therefore, certain

Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушавања

intensity of “pressure” on the suspect must be present during interrogation. Where the limit between allowed and forbidden “pressure” on the suspect during interrogation is and when we could say that a suspect’s statement has been given willingly are the questions to which the author attempts to give answers.

Suspect’s free will is not an absolute category so law enforcement officers may use many various tactical procedures to “pressurize” the suspect’s will during interrogation in order to get the truth. However, this “pressure” has limits and some of them are determined by the appropriate provisions of the Constitution, as well as by the appropriate provisions of other legal acts (first of all Criminal Procedure Act) that must be in accordance with it. In all other cases that are strictly forbidden by the law, the limit of “pressure” on the suspect is set by basic rights and freedoms belonging to every person as a human being. Anyone who dares cross that limit must take consequences, and the statement obtained in such a manner must not have any validity. In addition to this, all other evidence which might have been obtained legally but based on the illicitly obtained statement must not have any validity but they also must be rejected as a “fruit from a poisoned tree”.

празна страна

НБП – Београд, Vol. X, No. 1, 133-150, 2005.

УДК 343.347
УДК 343.6/.7
УДК 502.14:621.039

КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТ ЗАШТИТЕ ОД ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊА

Мр Наташа ТОМИЋ, асистент
Саобраћајни факултет, Београд

Апстракт - У раду су изложена питања заштите животне средине од утицаја јонизујућих зрачења, а нарочито оних у нуклеарној области, код нас и у свету, уз посебан осврт на кривична дела у овој области. Такође, у раду се указује на значај заштите при употреби нових технологија, обрађују се проблеми и захтеви које носи транспорт извора јонизујућег зрачења, као и мониторинг и право на информацију јавности.

Кључне речи - кривично дело, санкција, зрачење, отпад, безбедност, тероризам, заштита животне средине.

ПОЈАМ ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊАКАО ОБЛИКА ЕНЕРГЕТСКОГ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Под енергетским загађивањем подразумева се загађивање као последица одређених технологија искоришћавања енергије. Енергетско загађивање обухвата: 1. топлотну емисију; 2. буку, ултразвукове итд., 3. светло, рендгенско и ултразрачење, ласерско зрачење и 4. јонизирајуће зрачење.¹

¹ Видети: Цифрић И, Социјална екологија, Загреб, 1989, стр. 87.

Јонизујуће зрачење је електромагнетско или честично зрачење које може да јонизује материју и да изазове оштећење ћелија живих организама. Постоје две врсте извора јонизујућег зрачења: природни и вештачки извори.

Природно зрачење² потиче од три главна извора:

- космичко зрачење чијајачина варира од места до места,
- природни радиоактивни елементи земље, воде и ваздуха,
- радиоактивни елементи који се налазе у организму.

Вештачки извори зрачења су извори који настају нуклеарним реакцијама у процесима који су вештачки изазвани (нуклеарни реактори, хаварије, експлозије оружја), односно човековом акцијом узроковани. Вештачка енергија је она коју човек ствара прерадом фосилних горива, урана, да би створио топлотну енергију.

Извори јонизујућег зрачења су материје или уређаји који производе или могу да производе јонизујуће зрачење. Могу се поделити на: изворе општег озрачења - чијем дејству је изложено читаво становништво, и на изворе парцијалног озрачења - чијем дејству је становништво само делимично изложено.

Изворима општег озрачења сматрају се:

- природни извори (космичко зрачење, природни радионуклиди у животној средини),
- глобалне (стратосферске) падавине од нуклеарних експлозија,
- нуклеарно енергетска постројења, као индустријски извори озрачења.

Извори парцијалног озрачења су:

- медицинско озрачење (радиодијагностика, радиотерапија и нуклеарна медицина),
- професионално озрачење и
 - остали извори (радиоактивни громобрани, јонизујући јављачи пожара, ТВ пријемници у боји, инструменти са светлећом скалом, часовници са фосфоресцентним бројчаницима итд.).³

Правно и физичко лице може производити, вршити промет и користити изворе јонизујућих и нејонизујућих зрачења по прописаним условима и на прописан начин.⁴

2 Ова зрачења доприносе природној радиолошкој контаминацији намирница биљног и животињског порекла.

3 Томић Н, Нека нормативна решења коришћења нуклеарне енергије, „Страни правни живот“, број 3/97, Београд, стр. 37.

4 Члан32, став 2. Закона о заштити животне средине.

Иначе, јонизујуће зрачење представља моћан еколошки фактор дејства на природну средину у високим дозама. Човек и сва жива бића стално су изложени утицају јонизујућих зрачења која потичу од природних и вештачких извора зрачења у нашој животној и радној средини.

ОПАСНОСТИ ОД ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊА У НУКЛЕАРНОЈ ОБЛАСТИ У СВЕТУ И У НАШОЈ ЗЕМЉИ

У овом миленијуму нема више ограничења – мораторијума на нуклеарне пробе, смањење нуклеарних арсенала се вешто избегава, а споразуми о контроли нуклеарног оружја заправо су деградирани. Обавеза коју су САД прихватиле 1978. године и потврдиле 1995. године, да се нуклеарно оружје неће употребити против држава које га не поседују, сада се брише. У Вашингтону се ово образлаже чињеницом да су неке државе или терористичке организације у могућности да употребе хемијско или биолошко оружје.

Јануара 2001. године политички комитет НАТО-а, упркос захтеву Италије и Немачке, закључио је да нема разлога да се уведе мораторијум на употребу оружја са осиромашеним уранијумом. Поред Италије и Немачке, Белгија и Португалија захтевају да се проблем озрачења и обољевања њихових војника испита до краја, а ЕУ је најавила свестрану истрагу о последицама коришћења осиромашеног урана-238.

Сетимо се рата у Ираку и запитајмо да ли је следећи на реду Иран? ⁵

По завршетку рата у Ираку, поново су експерти⁶ Међународне агенције за атомску енергију (International Atomic Energy Agency /IAEA/, у даљем тексту МААЕ) обавили инспекцију опљачканог нуклеарног складишта у Ал-Тувајти, у близини Багдада. Заstraшујуће делује чињеница, да је дозвољено да се бурад испражњена од „хемијског производа неодређеног састава“ продају локалном становништву, које их је опрало у реци Тигар и наменило за чување воде и хране. Да ли могуће да се ово дешава у 21 веку? Нажалост то су обелоданили стручњаци Уједињених нација за атомску енергију јуна 2003. године, као и да је после америчке инвазије нуклеарни материјал украден из овог комплекса касније изложен продаји. У међувремену из Вашингтона је упућен позив земљама југоисточне Азије да спрече могућу трговину нуклеарним технологијама.

5 Из света стиже апел да се “заустави нуклеарни марш Техерана”, а да би се спречило да Иран постане нуклеарна сила, стално се врше притисци, посебно из Израела, због бојазни да ће Иран производити обogaћени уранијум за атомско оружје.

6 Седмочлани тим експерата радио је под стриктним надзором америчких снага, а медијско приказивање овога чина и нуклеарног комплекса било је забрањено.

Међународна упозорења стижу и из Ирака, јер је у овој, ратом захваћеној земљи, после инвазије ишчекао нуклеарни материјал. Од свих влада у свету затражена је информација о евентуалном кретању овог дугорочно опасног товара, који би лако могао да се нађе на међународном илегалном тржишту и доведе докатастрофалних последица. Међународна Агенција за атомску енергију известила је о нестанку нуклеарне опреме, а на основу сателитских снимака утврђено је да више не постоје многи објекти у којима се развијао нуклеарни програм.

Живимо у време радиоактивних пљачки, када радиоактивне материје могу доспети у руке терориста широм света.

Током година јавност долази до сазнања да је:

- 2002. године украјинска полиција ухапсила тројицу Руса при покушају да продају стронцијумом-90 и плутонијум-239;
- крајем маја 2003. године рутинском контролом у једном таксију грузијске властипронашле су високо радиоактивни материјал, који је могао бити коришћен за прављење бомбе, као и контејнер са смртоносним гасом иперитом. Металне кутије биле су напуњене продуктима нуклеарне фисије „цезијумом- 137“ и „стронцијумом 90“ и верује се да су пренешене у некадашњу совјетску аутономну републику Аџари или у Турску;
- у августу 2003. године из Кијева је стигла информација да су акцијом украјинске полиције ухапшене 4 особе због поседовања радиоактивног материјала (канистер са америцијумом-241) и намере да га продају;
- октобра 2003. године из Малезије је на путу ка Либији откривена пошиљка од 25.000 делова за центрифуге које служе за обогађивање уранијума, као и умешаност једног од водећих пакистанских стручњака за нуклеарну енергију у ову тајну мрежу трговине. До данас само Израел, Пакистан и Индија, за разлику од 188 земаља света, нису потписали споразум о неширењу нуклеарног наоружања. Потписнице споразума инсистирају на додатним безбедносним мерама којима би се државама дозволило да заустављају бродове и авионе за које се сумња да превозе недозвољене материје и друге компоненте оружја за масовно разарање;
- евидентнаје и потражња уранијума на црном тржишту у Африци.⁷

7 Највећи и најстарији рудник у Конгу, Шинколобве ради пуном паром, упркос званичној забрани, па су УН у вези са овим покренуле хитну истрагу. Из конгоанског рудника, који је на тешко приступачном терену, годинама се износе непознате количине сировог уранијума и превозе у непознатом правцу, мада је Конго обавезан да МААЕ пријави сваку активност у вези са експлоатацијом уранијума. Марта 2004. године заплењене су извесне количине уранијума и кобалта у главном граду Киншаси, као и у суседној Замбији.

ЗНАЧАЈ ЗАШТИТЕ ПРИ УПОТРЕБИ НОВИХ НУКЛЕАРНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

У свакој држави процесна индустрија⁸ данас је једна од најмоћнијих индустријских грана и у великој мери утиче на квалитет живота у окружењу. Чак и ако нема тренутних последица, ослобађање опасних материја из индустријских погона и њихова концентрација у животној средини могу имати трајне последице по здравље становника.⁹

У савремене процесне погоне уграђени су заштитни системи који треба да реагују аутоматски кад параметри процеса изађу ван дозвољених граница.¹⁰ Први слој заштите су механички системи и добро испројектовани процеси којима се смањује ризик ослобађања опасних материја. Ипак, најважнији системи заштите су електронски заштитни системи који аутоматски реагују и преводе процес у безбедно стање у случају опасности. Чак и након уградње заштитних система дешавало се да они откажу и да дође до ослобађања опасних материја и несрећа. То је наметнуло проблем одређивања поузданости заштитних система, односно израчунавања вероватноће њиховог отказивања.¹¹

Потребно је успоставити прецизне критеријуме о поузданости која од-говара ризику појаве од које заштитни систем штити. Светске несреће са трагичним последицама огромних размера допринеле су стандардизацији сигурносних система у великим компанијама, ...али ризик није егзактна категорија.¹²

Удес са изворима јонизујућих зрачења представља догађај при коме долази до губитка контроле над изворима зрачења, при чему, директно или индиректно, могу да буду изазване опасности по живот и здравље људи или материјална добра, а самим тим и угрозити животну средину.¹³

8 Енергетика, металургија, производња петрохемикалија и вештачког ђубрива, пестицида, техничких гасова, медикамената сврстава се у процесну индустрију. Рад у процесним индустријским погонима носи велике ризике због ослобађања експлозивних и токсичних материја, течности и гасова.

9 Видети: "Security" безбедност технологије пословања, први домаћи часопис за безбедност пословања, Београд, број 9, година II, септембар 2004, страна 68.

10 Током октобра 2004. године руско генерално тужилаштво установило је постојање озбиљних пропуста у безбедности у низу атомских електрана. Реч је о смољенској, колској и нововороњешкој атомској електрани и о неопходности модернизације система безбедности. Запажено је такође да у складиштима често нема противпожарне сигнализације.

11 "Security" безбедност технологије пословања, први домаћи часопис за безбедност пословања, Београд, број 9, година II, септембар 2004, страна 69.

12 Упореди: "Security" безбедност технологије пословања, први домаћи часопис за безбедност пословања, Београд, број 9, година II, септембар 2004, страна 69.

13 Види: Бошковић М, Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993, страна 30.

Енглеска, Холандија и поједина административна подручја Аустрије, Швајцарске, Хонг Конга.... државним прописима поставиле су смернице контроле ризика, а од недавно постоје и међународни стандарди којима се ова област регулише. У Европи је настао Нацрт стандарда 61508, као међународни стандард за све индустријске гране. Њиме се уводи категоризација нивоа сигурности, успостављање четири нивоа сигурности, а препоручује се раздвајање управљачких и сигурносних функција колико год је то могуће. Стандарда се данас придржавају сви пројектанти електронских заштитних система, јер њихова примена постаје све више глобална. У САД, међутим, упорно одбијају да на државном нивоу пропишу смернице за прихватљивост ризика, мада ова земља и даље држи рекорд у нивоу сигурности. Разлог вероватно лежи у флексибилности америчког бизниса који инвестира капитал у друга подручја, посебно у земље трећег света.¹⁴

У Институту Винча, у близини Београда од 1959. до 1984. године, када је искључен због обнове и реконструкције, у функцији је био истраживачки реактор снаге 6,5 MW. Истрошено гориво из реактора тренутно се чува у контејнерима у облику цеви¹⁵ и у алуминијумским бурадима. У овом нашем Институту у току је остварење четворогодишњег плана безбедног функционисања истраживачког реактора у сарадњи са МААЕ. Тако ће се остварити побољшање процеса контроле и безбедног уклањања елемената потрошеног извора зрачења.

ПРОБЛЕМИ ЗАШТИТЕ ПРИ ТРАНСПОРТУ ИЗВОРА ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊА

Радиоактивне материје које у случају незгоде или удеса могу да доведу до контаминације или угрожавања животне средине зрачењем превозе се¹⁶ уз пратњу лица оспособљеног за руковање тим материјама.¹⁷

14 "Security" безбедност технологије пословања, први домаћи часопис за безбедност пословања, Београд, број 9, година II, септембар 2004, страна 69.

15 Мерења су потврдила да у контејнерима типа цеви елементи истрошеног горива цуре, јер је саграђен још 1958. године и већи део опреме потиче из периода 1958-1960, па је одржавање ове опреме тешко због њене застарелости и недостатка одговарајућих резервних делова.

16 Моторно и прикључно возило којим се превозе радиоактивне материје, уместо знака за означавање возила којим се превозе опасне материје, мора да има три симбола упозорења за означавање возила којим се превозе радиоактивне материје. Ови симболи стављају се на бочне стране и на задњу страну моторног и прикључног возила. (Видети: члан 75. Закона о превозу опасних материја, "Службени лист СФРЈ", број 27/90, 47/90; "Службени лист СРЈ", број 24/94, 28/98).

17 Члан 62. Закона о превозу опасних материја, "Службени лист СФРЈ", број 27/90, 47/90; "Службени лист СРЈ", број 24/94, 28/98.

У случају расипања радиоактивне материје, превозник је дужан да на видљив начин обележи место на коме је дошло до расипања и да, до доласка стручног лица, спречи приступ људи и животиња том месту. Ако у току превоза дође до расипања или нестану радиоактивне материје, превозник је дужан да о томе одмах обавести најближу станицу милиције, а по могућности, и најближи орган санитарне инспекције.¹⁸

Крајем марта 2004. године у Институту „Кирило Савић“ у Београду заборавило се на опасност од јонизујућег зрачења. У украденом аутомобилу налазио се и уређај-дефектоскоп са радиоактивним иридијумом, који је био смештен у контејнеру. Јавност је одмах информисана о могућности еколошке незгоде или повреде лица која са овим уређајем нестручно рукују. Осим тога, Институт не поседује решење за коришћење овог уређаја, ни дозволу за превоз, а евиденција о изворима јонизујућег зрачења била је непотпуна.

Потврђено је да Институт заиста нелегално поседује ове инструменте, а утврђено је и постојање извесних пропуста у систему чувања и транспорта изотопа, јер монитор као обавезни инструмент још није реатестиран. Осим тога, лабораторија у којој се чувају инструменти са затвореним изворима јонизујућих зрачења изграђена је још пре 20 година према тадашњим стандардима и чека да добије атест из Винче.

Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије покренуло је 31. марта 2004. године прекршајни поступак против Института „Кирило Савић“ (који се налази у самом центру града) због неправилног поседовања, коришћења и транспорта извора јонизујућег зрачења. У међувремену, забрањено је коришћење извора јонизујућих зрачења до испуњења прописаних услова, као и забрана транспорта који је такође обављан без валидног решења.

Закон о превозу опасних материја предвидео је да увоз отпадака опасних материја иностраног порекла ради привременог или трајног одлагања на територији наше земље забрањен.¹⁹

Септембра 2003. године спречен је до сада најозбиљнији покушај илегалног транспорта нуклеарног материјала, на путу из Русије за Финску, када је на финско-руској граници у путничком возилу шведског држављанина откривено 90 килограма радиоактивног материјала.²⁰ Раније се радило о ма-

18 Члан 63. Закона о превозу опасних материја, “Службени лист СФРЈ”, број 27/90, 47/90; “Службени лист СРЈ”, број 24/94, 28/98.

19 Упореди: члан 28. став 1. Закона о превозу опасних материја, “Службени лист СФРЈ”, број 27/90, 47/90; “Службени лист СРЈ”, број 24/94, 28/98.

20 Материјал вероватно потиче из руског атомског постројења или из истраживачке институције.

њим количинама, на пример 1994. године, када је на минхенском аеродрому откривено „само“ 363 грама плутонијума.

Октобра 2004. године обављен је ризичан транспорт товара од 140 килограма плутонијума, на путу лугом 1200 километара, из САД у Француску где је допремљен ради обраде.²¹ Два британска брода допремила су плутонијум из америчке луке Чарлстон до Шербурга у Француској, где је радиоактивни карго²² обрађен тј. измењени плутонијум се потом враћа у САД за коришћење у цивилним нуклеарним реакторима. Овакав транспорт високог ризика забрињава многе експерте, јер чак и поједине врсте лаког наоружања (ручни ракетни бацачи) имају моћ да оштете контејнере са разорним плутонијумом.

Извесно је да законодавство треба да укаже на одговорност државе за обезбеђење одговарајуће заштите нуклеарног материјала при транспорту унутар наших граница, као и у међународном транспорту.

ПРАВНА ЗАШТИТА ОД ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊА У НАШОЈ ЗЕМЉИ

Заштита од јонизујућег зрачења спроводи се применом система мера којима се спречава угрожавање животне средине и здравља људи од дејства зрачења која потичу из јонизујућих и нејонизујућих извора и отклањању последице емисија које извори зрачења емитују или могу да емитују.²³ Треба разликовати техничку и правну заштиту од јонизујућих зрачења. Техничка заштита се ослања на стручно-техничке критеријуме, средства и поступке провере организације и функционисања при поступању са изворима јонизујућег зрачења. Правна је она заштита која се обезбеђује проверавањем и санкционисањем нечијег поступања с обзиром на правна правила.

Државе широм света стално усавшавају своје законе, усвајају измене и допуне и доносе нове законе о заштити од јонизујућих зрачења.

Међународна заједница, свесна свих могућих опасности и штетног дејства јонизујућих зрачења, у оквиру надлежности својих органа предузима различите мере и активности. Тако је у циљу ефикаснијег спровођења мера заштите од зрачења, Међународна комисија за радиолошку заштиту (ИЦРП) донела и одређене препоруке које је прихватила већина земаља.²⁴

21 Ово је изазвало оштри протест еколошког покрета “Greenpeace”.

22 Овај радиоактивни материјал води порекло из војног арсенала САД и из француске нуклеарне централе за тзв. мирнодопску обраду у Ла Хагу, а упућен је у специјализовану фабрику у Кадарашу на дораду.

23 Члан 32, став 1. Закона о заштити животне средине.

24 Бошковић М, Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993, страна 31.

Закон о заштити животне средине²⁵ у Србији загађивање животне средине дефинише као уношење загађујућих материја или енергије у животну средину, изазвано људском делатношћу или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи.²⁶

Исти Закон као активност која утиче на животну средину одређује сваки захват (стални или привремени) којим се мењају и/или могу променити стања и услови у животnoj средини, а односи се на: коришћење ресурса и природних добара; процесе производње и промета; дистрибуцију и употребу материјала; испуштање (емисију) загађујућих материјала у воду, ваздух или земљиште; управљање отпадом и отпадним водама, хемикалијама и штетним материјама; буку и вибрације; јонизујуће и нејонизујуће зрачење; удесе.²⁷

После дугогодишњих покушаја, Закон о заштити животне средине усвојен је у Србији децембра 2004. године са циљем да се уреди управљање природним ресурсима, али и заштита животне средине превенцијом, смањењем и контролом свих облика загађења. Овим Законом²⁸ уведен је принцип „загађивач плаћа“, по коме загађивач мора да плати одговарајућу, сада значајно повећану казну, као и да после процене нанете штете плати санацију и врати загађену средину у претходно стање. Препоручене су вишеструко веће казне, а подразумева се и одговорност државног функционера, па и самог министра, јер се очекује да наша земља постепено достигне европске еколошке стандарде. Закон предвиђа децентрализацију надлежности у овој области, тако што ће општине као могућност на располагању имати своје инспекторе и сопствени еколошки фонд. Познато је да се већ неколико година планира да посебно угрожене општине, као што су Панчево и Бор добију више средстава за санације штета насталих током бомбардовања НАТО-а.

Свакодневно повећање количине радиоактивних материја ствара већу могућност њиховог појављивања у животnoj средини и негативног дејства јонизујућег зрачења. Законом о забрани изградње нуклеарних електрана у нашој земљи забрањује се изградња нуклеарних електрана, постројења за производњу нуклеарног горива и постројења за прераду ислуженог нуклеарног горива за нуклеарне електране.²⁹ Такође, на територији наше земље забрањује се и уградња радиоактивних громобрана.³⁰

25 „Службени гласник РС“, број 135/2004.

26 Члан 3, тачка 11. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

27 Члан 3, тачка 9. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

28 „Службени гласник РС“, број 135/2004.

29 “Службени лист СРЈ”, број 12/95.

Република, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе у оквиру своје надлежности утврђене законом обезбеђују континуалну контролу и праћење стања животне средине у складу са новим Законом о заштити животне средине и посебним законима.³¹

КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД ЈОНИЗУЈУЋЕГ ЗРАЧЕЊА

Бројна су кривична дела која се односе на јонизујуће зрачење и поступање са нуклеарним материјама.

Питања кривичног законодавства на савезном нивоу често су дискутована од стране бројних аутора који посебно истичу кривично дело неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама³² које може извршити лице, које силом или претњом, извршењем кривичног дела или на други начин неовлашћено прибави, поседује, користи, превози, да другом нуклеарне материје или омогући другом да до њих дође. За ово дело учинилац ће се казнити затвором до три године. Поред основног облика, предвиђени су квалификовани облици овог кривичног дела, који се састоје у изазивању опасности за живот људи или имовину већег обима или у наступању смрти једног или више лица или имовинске штете великих размера, као и одговорност у случају извршења тежих облика овог дела из нехата. Такође, расправља се о основном облику кривичног дела угрожавања безбедности нуклеарним материјама³³ који подразумева озбиљну претњу да ће се употребом нуклеарне материје угрозити безбедност људи.³⁴ За учиниоца овог дела прописана је казна затвора од шест месеци до пет година.

30 Видети: члан 20. Закона о заштити од јонизујућих зрачења, "Службени лист СРЈ", број 46/96. Постојећи радиоактивни громобрани морали су бити уклоњени до 2000. године, али то до данас није учињено због недостатка финансијских средстава.

31 Члан 69, став 1. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

32 Члан 247 а Основног кривичног закона, "Службени лист СФРЈ", број 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90,38/90,45/90.54/90, "Службени лист СРЈ", број 35/92,16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, "Службени гласник РС", број 39/2003.

33 Члан 247 б Основног кривичног закона, "Службени лист СФРЈ", број 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90,38/90,45/90.54/90, "Службени лист СРЈ", број 35/92,16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, "Службени гласник РС", број 39/2003.

Предвиђен је и квалификовани облик, чији учинилац може бити лице које, у намери да се физичко или правно лице, међународна организација или држава принуди да нешто учини или не учини, прети да ће употребом нуклеарне материје угрозити или повредити живот људи или имовину већег обима, док се тежа последица састоји у смрти једног или више лица или у имовинској штети великих размера.

34 Упореди: Бошковић М, Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993, страна 141.

Основни кривични закон³⁵ предвиђа кривично дело уношења опасних материја у СРЈ³⁶ и казну затвора до три године за онога ко противно прописима унесе у СРЈ за живот или здравље људи штетне радиоактивне или друге опасне материје или отпатке.

Кривични закон Републике Србије³⁷ предвиђа кривична дела која се односе на заштиту при коришћењу извора који емитују јонизујуће зрачење. Непредузимање мера заштите на раду³⁸ подразумева да ће се лице одговорно за предузимање мера заштите на раду које се свесно не придржава закона или других прописа или општих аката о мерама заштите на раду иако зна да услед тога може наступити опасност за живот или здравље радника, казнити новчаном казном или затвором до једне године.

У групи кривичних дела против здравља људи и човекове средине, загађивање животне средине,³⁹ претпоставља да ће се одговорно лице које кршењем прописа о заштити, чувању и унапређењу животне средине пропусти да постави уређаје за пречишћавање или допусти изградњу, стављање у погон или коришћење постројења која загађују животну средину или на други начин пропусти да предузме мере за спречавање или онемогућавање загађивања животне средине и тиме доведе до загађивања ваздуха, воде или земљишта, казнити затвором до три месеца до три године. Уколико су последице овог кривичног дела наступиле у већем обиму или на ширем простору, учиналац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година,⁴⁰ а ако је дело учињено из нехата, учиналац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне односно до три године.⁴¹

У оквиру кривичних дела против опште сигурности људи и имовине, изазивање опште опасности⁴² подразумева кривична дела којима се опште-опасном радњом или општеопасним средством изазива опасност за индивидуално неодређена лица или за индивидуално неодређену имовину. Једна од

35 “Службени лист СФРЈ”, број 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90,38/90,45/90.54/90, “Службени лист СРЈ”, број 35/92,16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, “Службени гласник РС”, број 39/2003.

36 Члан 248 а. Основног кривичног закона

37 “Службени гласник РС”, број 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90, „Службени гласник РС“, број 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003, 67/2003.

38 Члан 90, став 1. Кривичног закона Републике Србије.

39 Члан 133. Кривичног закона Републике Србије.

40 Члан 133, став 3. Кривичног закона Републике Србије.

41 Видети: члан 133, став 4. Кривичног закона Републике Србије.

42 Члан 187. Кривичног закона Републике Србије.

карактеристика ових дела је да се врше општеопасним радњама или средствима, као што су зрачење, ватра, вода, отров, механичка сила, електрична или нека друга енергија.

Поменути чланом 187. Кривичног закона Републике Србије прописано је да ко пожаром, поплавом, експлозијом, отровом или отровним гасом, јонизујућим или радиоактивним зрачењем, моторном силом или каквом другом опште опасном радњом или опште опасним средством изазове опасност за живот или тело људи или за имовину већег обима, казниће се затвором од шест месеци до пет година. Овом казном казниће се службено или одговорно лице које не постави прописане уређаје за заштиту од пожара, експлозије, поплаве, отрова, отровних гасова или јонизујућих или радиоактивних зрачења, или ове уређаје не одржава у исправном стању, или их у случају потребе не стави у дејство, или уопште не поступа по прописима или техничким правилима о заштитним мерама, и тиме изазове опасност за живот или тело људи или за имовину већег обима. Ако је ово дело учињено из нехата, учинилац ће се казнити затвором до три године.⁴³

Према Закону о заштити од јонизујућих зрачења, ко сакупља, обрађује, складишти или одлаже радиоактивни материјал противно прописаном начину и прописаним условима казниће се за кривично дело казном затвора од шест месеци до пет година.⁴⁴

У прошлости, Законом о заштити од јонизујућег зрачења и о посебним мерама сигурности при коришћењу нуклеарне енергије, услови за промет нуклеарног материјала, одређивали су се с тим што нуклеарни материјал могу набављати само она предузећа и друга друштвено правна лица која имају одобрење за набавку.⁴⁵

Важећи Закон о заштити од јонизујућих зрачења предвиђа да ће се ко увози, прерађује, складишти или одлаже радиоактивни отпадни материјал иностраног порекла на територији наше земље казнити за кривично дело казном затвора од шест месеци до пет година.⁴⁶

43 Видети: члан 187, став 1, 2 и 4. Кривичног закона Републике Србије “Службени гласник РС”, број 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90, „Службени гласник РС”, број 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003, 67/2003.

44 Члан 45, став 1. Закона о заштити од јонизујућих зрачења, “Службени лист СРЈ”, број 46/96.

45 Видети: Бошковић М, Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993, страна 141.

46 Члан 45, став 2. Закона о заштити од јонизујућих зрачења, “Службени лист СРЈ”, број 46/96.

47 Видети: члан 21. став 2. Закона о заштити од јонизујућих зрачења, “Службени лист СРЈ”, број 46/96.

Увоз радиоактивног отпадног материјала, као и прерада, складиштење и одлагање радиоактивног отпадног материјала иностраног порекла на територији наше земље је забрањено⁴⁷

Децембра 2004. године јавности је представљен Нацрт Закона о заштити од јонизујућих зрачења и нуклеарној сигурности, који такође у оквиру својих казних одредби предвиђа и одређена кривична дела.⁴⁸

Закон о заштити животне средине Републике Србије⁴⁹ у члану 57, став 1. предвиђа да је увоз опасног отпада забрањен. Законом о животnoj средини Републике Црне Горе забрањује се прерада, складиштење и одлагање радиоактивног отпада, осим оног који је настао коришћењем у медицинске сврхе, у којим случајевима се примењују посебни прописи.⁵⁰

Посебан проблем који представља смештај, уклањање и одлагање нуклеарног отпада, није решен у свету, као ни заштита животне средине од радиоактивног отпада. Сановим технологијама расте и количина радиоактивног отпада, што наводи развијене земље да покушају да га се ослободе, сналазећи се на разне начине. Управо зато треба очекивати покушаје ових земаља да се кроз разне видове извоза ослободе отпада, а нарочито у земље са слабијом контролом промета радиоактивних материја, користећи се разним перфидним и корупционим методама.⁵¹

48 Кривична дела регулисана су члановима 92. – 95. овог Нацрта. У односу на постојећи Закон из 1996. године треба истаћи следеће: чланом 93. Нацрта прописано је да ће се ко противно прописима поседује, ставља у промет или користи изворе јонизујућих зрачења и тиме изазове опасност по живот и здравље људи и животне средине, казнити за кривично дело казном затвора од једне до пет година. Став 2. истог члана предвиђа да ће се ко злоупотребом свог службеног положаја или овлашћења омогући другоме поседовање, стављање у промет или коришћење извора јонизујућих зрачења противно прописима, казнити за кривично дело казном затвором од једне до пет година. Уколико услед наведених дела наступи смрт једног или више лица, контаминација животне средине великих размера или имовинска штета већег обима, казниће се за кривично дело казном затвора од најмање три године.

Нацртом је предвиђено да ће се ко противно прописима стави у промет воду за пиће, лекове, животиње, биљке, животне намирнице, сточну храну, предмете опште употребе и друге производе који садрже радионуклиде изнад дозвољених граница, казнити за кривично дело новчаном казном или затвором до три године (члан 94.). За теже облике овог кривичног дела прописана је казна затвора од шест месеци до пет година.

У члану 95. Нацрта предвиђено је да ће се ко супротно прописима угради радиоактивни громобран, као и јонизујуће детекторе дима који имају радиоактивни извор у гасовитом стању или имају потомке у гасовитом стању, казнити за кривично дело новчаном казном или затвором до шест месеци.

49 “Службени гласник РС”, број 135/04.

50 Видети: члан 9, став 5. Закон о животnoj средини, “Службени лист Републике Црне Горе”, број 12/96.

51 Бошковић М, Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993, страна 30.

Кривична дела садржи и Закон о забрани изградње нуклеарних електрана⁵² који је у члану 3. прописао је да ће се ко припрема, одобри изградњу или приступи изградњи нуклеарне електране, постројења за производњу нуклеарног горива или постројења за прераду и служеног нуклеарног горива у нашој земљи, казнити за кривично дело казном затвора од шест месеци до пет година.

ЗНАЧАЈ МОНИТОРИНГА И ПРАВО НА ИНФОРМАЦИЈУ (ЈАВНОСТ)

Мониторинг је саставни део јединственог информационог система животне средине, а програм мониторинга доноси Влада за период од две године.⁵³ Према члану 70. новог Закона о заштити животне средине мониторинг се врши систематским мерењем, испитивањем и оцењивањем индикатора стања и загађења животне средине које обухвата праћење природних фактора, односно промена стања и карактеристика животне средине, укључујући и прекогранични мониторинг, и то: ваздуха, воде, земљишта, шума, биодиверзитета, флоре и фауне, елемената климе, озонског омотача, јонизујућег и нејонизујућег зрачења, буке, отпада, рану најаву удеса са праћењем и проценом развоја загађења животне средине, као и преузетих обавеза из међународних уговора.⁵⁴

Нажалост, природне катастрофе у којима сваке године страда више хиљада људи не могу се мимоићи (поплаве, земљотреси,⁵⁵ циклони, суша).

Земљотрес јачине 5,5 степени Рихтерове скале који је крајем октобра 2004. године, највише захватио североисток суседне Бугарске није утицао на рад нуклеарне електране „КозлодујГ, која се налази око 100 километара од границе са Србијом. Ову појаву су регистровали једино уређаји у првом реактору електране, који је престао са радом 2003. године. Јачина је била недовољна за активирање система антисеизмичне заштите.

Државни органи, органи аутономне покрајине, органи јединице локалне самоуправе и овлашћене и друге организације дужни су да редовно, благовремено, потпуно и објективно, обавештавају јавност о стању животне средине,

52 “Службени лист СРЈ”, број 12/95.

53 Члан 69, став 2. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

54 Влада утврђује критеријуме за одређивање броја и распореда мерних места, мрежу мерних места, обим и учесталост мерења, класификацију појава које се прате, методологију рада и индикаторе загађења животне средине и њиховог праћења, рокове и начин достављања података.

55 На пример, у Ирану је у периоду од 1980. до данашњих дана више од хиљаду особа на милион становника изложеним катастрофама, страдало у земљотресима. Најновији земљотрес у овој земљи догодио се фебруара 2005. године. Статистички подаци указују да је сваке године око 130 милиона људи изложено ризику од земљотреса.

односно о појавама које се прате у оквиру мониторинга имисије и емисије, као и мерама упозорења или развоју загађења која могу представљати опасност за живот и здравље људи, у складу са овим законом и другим прописима.⁵⁶

Јавност има право приступа прописаним регистрима или евиденцијама које садрже информације и податке у складу са законом.⁵⁷ Ипак, забрињава како ће се у пракси спровести члан 80. Закона о заштити животне средине који предвиђа да захтев за достављање информација које се односе на заштиту животне средине може бити одбијен ако би њихово објављивање негативно утицало на:

- 1) поверљивост рада државних органа када је она предвиђена законом;
- 2) међународне односе, одбрану земље и јавну безбедност;
- 3) рад правосудних органа;
- 4) поверљивост комерцијалних и индустријских података када је таква поверљивост предвиђена законом, осим информација о емисијама које угрожавају животну средину;
- 5) права интелектуалне средине;
- 6) поверљивост личних података, односно досијеа када је она предвиђена законом;
- 7) интересе трећих лица која поседују информације, а која нису обавезна да их пруже, односно нису сагласна са њиховим објављивањем.

Велики број извињавајућих разлога наводи нас да се сетимо Чернобиља и 48 сати, колико је украјинским властима било потребно да свет сазна за ову несрећу.

ЗАКЉУЧАК

Данас је многим постало јасно да до напретка може доћи само поступајући у складу са природом, а не против ње. Ипак, постоје тешкоће у откривању и сузбијању еколошког криминалитета.

Очигледно је да свет не намерава да одустане од мирнодопског коришћења нуклеарне енергије. Нагли развој коришћења нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе и опасност од њене употребе у ратне сврхе створили су

56 Члан 78, став 1. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

57 Видети: члан 78, став 2. Закона о заштити животне средине, „Службени гласник Републике Србије“, број 135/2004.

Нашаа Томић

бројне проблеме који захтевају да се правно уреди све оно што је у непосредној вези са коришћењем нуклеарне енергије.

Смештај, руковање и транспорт радиоактивног отпада може се решити на задовољавајући начин, али је то често политички проблем. Неопходне су одговарајуће инвестиције, као и проналажење одговарајућих локација за трајан смештај овог отпада у земљи или ван ње.

Настали закони у великој мери ће помоћи. Од посебне важности је поштовање одговарајућег система мера заштите од зрачења. Широка санкција за кривична дела предвиђена у овој области, уз доследну примену прописа обећава вероватно мање практичног искуства са овим кривичним делима за нас. Ипак, на заштити од штетних утицаја јонизујућег зрачења треба константно радити, а посебно је важно спречити шверц радиоактивног материјала, као и могућност приступа терориста модерном оружју и војним технологијама.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993.
2. EN Conference of the Representatives of the Governments of the Member States, Brussels, 6 August 2004.
3. IAEA Safety Standards Series, Regulatory Inspection of Nuclear Facilities and Enforcement by the Regulatory Body Safety Guide, Safety Standards Series No. GS-G-1.3, 2004, /English Edition/.
4. Правна енциклопедија, 1, Београд, 1989
5. „Security“ безбедност технологије пословања, први домаћи часопис за безбедност пословања, Београд, број 9, година II, септембар 2004, страна 68 и 69.
6. Тодић Д, „Нуклеарна безбедност и радиоактивни отпад“, Законодавство ЕУ у области животне средине и земље у транзицији, Зборник радова са XXV Саветовања са међународним учешћем „Заштита ваздуха '97“, Београд, 1997.
7. Томић Н, Магистарски рад са темом „Управно-правна контрола коришћења нуклеарне енергије, Београд, 2002.

**PROTECTION OF THE NUCLEAR ENERGY
IMPACT – PENAL - LEGAL ASPECT**

- Summary -

Nataša Tomić, MA, Teaching Assistant
Faculty of transport engineering, Belgrade

Numerous are criminal acts related to nuclear materials. The legal provisions defining the control and sanctions must base on practical experience in order to be efficient and not be a hindrance to the development of nuclear science and technology. Recent international legal solutions insist on the use of nuclear energy for constructive purposes of the universal world-wide proportions. This has influence on the manifestations of international legal foundations of cooperation in the proclamation and implementation of the objectives and principles of international laws which suit all the countries irrespective of the degree of their development in nuclear area.

As far as nuclear energy is concerned, ecological catastrophes recognize no borders and every pollution of the environment in one country or region would threaten the population of much broader areas. Have you ever wondered how good and reliable is the safety of the nuclear power plants in our surroundings?

So, legislation should also reflect that the State is responsible for ensuring that nuclear material is adequately protected during transport within the national borders as well as in the international transport. There is no harmless radiation, only tolerable and justifiable, namely, the radiation used for medical purposes, either for diagnosis or therapy.

We are standing at the threshold of a new century. Last century saw more people killed in wars and displaced in natural disasters and terrorist activities than in many other centuries before that. The beginning of the third millennium is threatened by terrorism.

In January 2001, the political committee of NATO, despite the demands of Italy and Germany, decided that there were no reasons for introducing a moratorium on the use of weapons with depleted uranium. In addition to Italy and Germany, Belgium and Portugal demanded that the problem of irradiation and ailments of their soldiers be examined in detail and the European Union announced a comprehensive investigation of the consequences of the use of depleted uranium-238.

It is not enough to have legal norms to regulate the use of nuclear energy and the protection from ionizing radiation, but to have the state and other organs and organizations strictly following the existing legal norms. It is necessary to harmonize our regulations in the area of the use of nuclear energy with the legislation of the European Union.

празна страна

ЕЛЕМЕНТИ РАЗВОЈА СИСТЕМА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ 2001-2004. ГОДИНЕ

Др Слободан НЕШКОВИЋ

Удружење стручњака за контратероризам и организовани криминал, Београд

Апстракт - У раду се разматрају основни аспекти реформе Министарства унутрашњих послова Републике Србије, који је исказан кроз визију, вредности, мисију и кључне области рада. При томе, посебно је разматрана Служба генералног инспектора РЈБ која треба да буде на нивоу сличних служби у развијеним земљама Европске уније. Аутор даље правце реформи полиције везује за минимум сагласности релевантних политичких актера о њиховој нужности, правцу и приоритетима.

Кључне речи - полиција, реформа, законитост, Министарство унутрашњих послова, служба Генералног инспектора, Србија;

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Политичке промене које су остварене у Србији октобра 2000. године најавиле су почетак реформи у свим структурама друштва. Потпуна ревизија концепта система безбедности и усвајање нових решења наметали су се као један од приоритетних задатака у процесима демократизације друштва. Неодложним и суштинским преображајем у готово свим организационим и функционалним целинама полиције, односно Министарства унутрашњих послова Републике Србије требало је отклонити велики број наслеђених аномалија.

Слободан Нешкович

Реформа полиције од суштинског је значаја за развој стабилне демократије, стварање тржишне привреде и јачање друштвених и политичких структура које одсликавају вредности и потребе земље. Важну улогу имају и међународни чиниоци посебно у сфери препознавања улоге трансформисане полицијске службе.

Полазећи од наведених захтева, а у циљу покретања корените реорганизације система, врло брзо сачињено је неколико студија са циљем сагледавања постојећег стања и давања препорука за даљи рад, у чијој изради су учествовали и страни стручњаци. Септембра 2001. године Министарство је у сарадњи са Данским институтом за људска права (ДИХР) и Лигом експерата (ЛЕКС) формирало Саветодавно тело за реформу МУП-а, са циљем да се изврши свеобухватна процена стања и изради одговарајући документ.

Документ реформе, промовисан 11. априла 2003. године утврђује стратешки план развоја МУП-а на принципима децентрализације, деполитизације и демилитаризације (Три „Д”), контроле и решавања безбедносних проблема, пре свега у сарадњи са грађанима и локалним заједницама. Установљена је Служба генералног инспектора са циљем да се обезбеди ефикасна унутрашња контрола која се стара о законитости рада организационих јединица Министарства и његових припадника.

РЕФОРМА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ПОСЛЕ ДЕМОКРАТСКИХ ПРОМЕНА У СРБИЈИ

После демократских промена које су извршене у Србији октобра 2000. године МУП Републике Србије је, између осталог, као своје основне задатке утврдио:

- борбу против организованог криминала и корупције
- децентрализацију, деполитизацију и декриминализацију полиције
- ефикасно расветљавање најтежих кривичних дела из претходног периода која су изазвала узнемирење јавности
- сузбијање албанског тероризма у копненој зони безбедности - КЗБ
- кадровску и материјално-техничку обнову МУП
- јавност у раду и претварање полиције у модеран и ефикасан сервис грађана, и
- сарадњу са међународним полицијским организацијама

[152] НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА (1/05)

Рад на изради стратешког документа започео је у септембру 2001. године и у њему су ангажовани Лига експерата - Лех, српска невладина организација, Дански центар за људска права¹ и Саветодавно тело Министарства унутрашњих послова које је формирао министар, а у коме су експерти из МУП, невладиних организација и независни експерти. У разради одређених питања били су ангажовани и страни експерти са циљем да се изради документ који ће дефинисати дугорочну стратегију и оквире за реформу.² Процес израде документа визије спроводио се у пет етапа. У првој етапи су формулисане опште визије и вредности, мандата и мисије, при чему је саветодавно тело одредило кључне области рада. У другој етапи извршена је разрада концепта за сваку кључну област, у трећој етапи је извршена анализа стања, затим у четвртој етапи одређени су постојећи проблеми и мере за елиминисање недостатака да би у петој етапи био израђен каталог пројекта са спецификацијом.

Након завршетка првог дела стратешког документа реформе МУП „Визија, мисија, вредности и кључне области рада„ средином 2002. године, настављен је рад на његовој операционализацији по појединим групама полицијских послова. У овој фази реализације пројекта реформе, активности се „измештају” у Министарство и стављају под непосредну надлежност министра. Документ треба да, паралелно са имплементацијом, буде подврђаван ревизији и ажурирању. Примена Документа треба да се врши на два основна начина: узимањем у обзир изложених ставова при утврђивању конкретних решења и реализацијом појединачних пројеката. Свака радна група и подгрупа утврдила је конкретне пројекте кроз чију се реализацију остварује и Документ. Дефинисано је преко 150 пројеката и они су прегледно презентирани у посебном документу. Имајући у виду да „деловање безбедносних служби представља латентну опасност за права многих грађана“³ тенденција је ка успостављању друштва у коме се појединац осећа сигурно и несметано остварује своја права,

1 DHR је првобитно основан као Дански центар за међународне студије и људска права, 6. јуна 2002. Циљ рада овог института који своје активности координира са Министарством спољних послова Краљевине Данске, је прикупљање и развој знања о људским правима на националном, регионалном и међународном нивоу. Рад ове установе укључује истраживање, информације, едукацију, и документацију која се односи на стање људских права у Данској, Европи и свету. Институт сарађује са организацијама и властима у Данској, Нордијским Саветом, Саветом Европе, ОЕБС, ЕУ и УН.

2 Документ визије за реформу МУП Републике Србије, Београд: МУП, 2003.

3 Bayley, D.H., *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1990., p. 194.

дужности и интересе, а на основу владавине права и поштовања људских права гарантованих Уставом.

Неопходни услови за остваривање ових циљева су квалитетно руководство и укупан кадровски састав и материјално-техничка опремљеност и оспособљеност, одговарајућа сарадња са грађанима и њиховим заједницама и удружењима, ефикасан механизам надзора над поступањем припадника Министарства и адекватан правни амбијент. Ово је неодвојиво од одговарајућег школовања и обуке полицијских кадрова, добрих односа са грађанима који претпостављају већу отвореност полиције и њен проактиван став и осетљивост за проблеме локалне заједнице.

Основни постулати којима ће се Министарство унутрашњих послова и сви његови припадници руководити у утврђивању политике и предузимању мера у реформском документу су: пуно поштовање Устава, закона и међународних уговора који су потврђени и објављени у складу са Уставом и општеприхваћених правила међународног права; поштовање и заштита људских права и људског достојанства; политичка неутралност у обављању дужности свих припадника Министарства; професионалност и непристрасност при извршавању задатака у интересу заштите демократских институција Републике и људских права, уз уважавање обичајних, религијских и других културних особености етничких и других друштвених група и специфичности локалних заједница; одражавање у што је могуће већој мери етничке и полне структуре становништва у кадровском саставу Министарства; забрана мучења и сваког другог свирепог, нехуманог или понижавајућег поступка или кажњавања, као и употреба средстава принуде само онда и у мери у којој је то неопходно, а увек у складу са Уставом и законом; сарадња са грађанима, њиховим удружењима, невладиним и владиним организацијама и другим институцијама; транспарентност у раду, која подразумева отвореност за сарадњу са медијима и пуно обавештавање органа спољне контроле и локалне самоуправе о свим проблемима и резултатима рада, као и пуно уважавање ставова органа демократског цивилног надзора; највиши ниво правне и финансијске одговорности, одговорности пред јавношћу и професионалне одговорности; ефикасна унутрашња контрола која ће се старати о законитости рада Министарства; међународна сарадња у свим областима рада; усклађеност полицијског законодавства са савременим демократским вредностима, европским и светским стандардима.

Наведени елементи допринеће „успостављању и заштити друштва у коме су појединац и његова имовина сигурни, на основу владавине права и уз пуно поштовање људских права и слобода загарантованих Уставом. „⁴

Након годину и по дана рада, документ Визије за реформу Министарства унутрашњих послова Републике Србије је презентирао и верификован 11. априла 2003. године у Влади Србије, уз присуство представника Владе, међународних, владиних и невладиних организација, амбасада и др.

Најзначајније *нормативне измене* које су у периоду истраживања учињене односе се на доношење новог Закона о кривичном поступку којим су редефинисана полицијска овлашћења и односи полиције и правосуђа ради адекватније заштите људских права, доношење Закона о безбедносно-информативној агенцији којом је РДБ издвојен из састава МУП-а и трансформисан у БИА под ингеренцијом Владе Србије, затим, Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминалитета, и, на самом крају 2002. године савезног Закона о изменама и допунама Закона о кривичном поступку којим се прописују посебна правила поступка код кривичних дела организованог криминала. У том периоду рађено је на припреми веома значајних закона: Закон о полицији, Закон о полицијском школству, и Закон о физичко-техничком обезбеђењу којим би се уредио положај и статус агенција које се баве пружањем услуга обезбеђења, служби безбедности у великим компанијама и јавним предузећима као и њихови односи са полицијом. Поред тога донет је и полицијски етички кодекс, односно Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције.

Најбитније досадашње измене организационе структуре Министарства унутрашњих послова обухвата наведено издвајање Ресора државне безбедности из састава Министарства и његово прерастање у посебну Безбедносно-информативну агенцију, формирање посебне Управе за борбу против организованог криминала која је директно одговорна министру, као и посебне униформисане формације – жандармерије, те формирање службе Генералног инспектора.

Уместо посебних јединица полиције повременог састава, образована је нова униформисана полицијска формација - жандармерија састављена од професионалних добро обучених полицајаца сталног састава, чиме је престала потреба да се ангажују припадници из подручних секретаријата, који могу да се посвете извршавању безбедносних задатака на свом подручју. Као њени основни задаци утврђени су: борба против тероризма, спречавање рушилачких

4 Теофиловић, Н., Органи унутрашњих послова као институција заштите грађанских и политичких права у Републици Србији, *Полицијска ревија*, Београд: Институт за политичке студије, 2003, стр. 206.

демонстрација, спречавање побуна у затворима и други најсложенији послови сличне врсте из надлежности Министарства унутрашњих послова.

Према документу визије, у саставу кабинета министра, предвиђена су три посебна бироа: Биро за међународну сарадњу; Биро за односе са јавношћу и медијима и Биро за представке и жалбе. Бирои у саставу Кабинета министра практично су конституисани годину дана касније уз бројне проблеме везане за кадровско попуњавање и функционисање. Тако је, на пример, Биро за међународну сарадњу једно време функционисао само са саветником министра и минималном логистиком.⁵ Реорганизацијом МУП-а у 2004. години предвиђено је функционисање четири бироа: Биро за стратешко планирање и аналитичко извештавање; Биро за међународну сарадњу и европске интеграције; Биро за сарадњу са медијима и Биро за притужбе и представке. Такође, у септембру 2004. године, поред Ресора јавне безбедности формиран је и Ресор финансија, кадрова, заједничких, управних и техничких послова у коме су лоциране све логистичке службе Министарства унутрашњих послова.

Подсећамо да је полиција променила свој визуелни идентитет увођењем нових униформи, а у циљу деполитизације уместо ранијег Дана безбедности који је имао изразито идеолошку конотацију уведени су нови полицијски празници: Дан МУП и Ресора државне безбедности, Дан полиције и Дан полицијског школства који су засновани на српској традицији и значајним историјским датумима.

Интензивно се ради на осмишљавању, а делом и на имплементацији пројекта „полиција у заједници“ (*community policing*). Овај пројекат се ради у сарадњи са ОЕБС и представља један од основних праваца у започетом процесу реформи у полицијском раду на путу изградње властитог полицијског модела. Његови основни циљеви су: оспособљавање полиције за нови облик рада пре свега усмерен на превенцију; унапређење односа полиције и грађана; усвајање савремених стандарда полицијског рада и побољшање укупног стања безбедности у Републици.

Извршене су пробне (пилот) имплементације овог пројекта у неколико градова Србије (Београд-Звездара, Крагујевац, Нови Бечеј и Врњачка Бања, као и општине на југу Србије – Прешево, Медвеђа и Бујановац). По завршетку овог пробног периода, након анализе искустава и неопходних додатних подешавања модела, овај модел би се применио у целој Србији.

⁵ Кешетовић, Ж., „Реформа МУП-а Србије-од полиције поретка ка сервису грађана”, *Политичка ревија*, Београд: Институт за политичке студије, 2003, стр.221.

Од осталих измена у раду Министарства навешћемо само најзначајније. Специјални *антикорупцијски тимови* формиран су у свим секретаријатима унутрашњих послова. У циљу боље сарадње са локалном заједницом уведен је полицајац позорник замишљен као локални полицајац који је стално на служби у одређеном реону у коме га познаје већина становника и где он познаје њих. Ради повећања безбедности у 250 основних и средњих школа уведени су, у сарадњи са просветним властима „школски полицајци“, са задатком да осигурају безбедност установа и нормалан ток наставног процеса. Жене полицајци укључене су у рад, за сада углавном само на већим граничним прелазима чиме је олакшана комуникација и остварена квалитетнија контрола путника женског пола. Ради стабилизације стања на југу Србије (општине Бујановац, Прешево и Медвеђа са нарушеним међуетничким односима између Срба и Албанаца) предузет је у сарадњи са међународном заједницом низ мера, укључујући и обуку за припаднике мултиетничке полиције која је реализована заједно са ОЕБС-ом.

Посебно је интензивирана међународна сарадња Министарства унутрашњих послова како на плану спровођења реформи полиције о чему је било речи, тако и у области сарадње и заједничког рада са полицијама суседних и других земаља Европе и света (САД, Канада, Аустралија), успостављени су контакти са официрима за везу у страним амбасадама, што је допринело повратку наше полиције у Интерпол и убрзаној интеграцији у европске и светске полицијске токове. Остварена је сарадња и са Пактом за стабилност југоисточне Европе пре свега у оквиру Иницијативе за борбу против организованог криминала (SPOC) и Антикорупцијске иницијативе (SPAI) и Иницијативе за сарадњу у југоисточној Европи (SECI).

Као део реформе полиције неминовно се појављује и реформа полицијског образовног система. Досадашња размишљања у садржинском смислу односе се на модернизацију наставних планова и програма у виду њиховог ослобађања од застарелих и непотребних и обогаћивања пракси неопходним знањима, вештинама, навикама и вредностима. Организациона питања односе се на одговарајућу рационализацију у смислу организације јединствене полицијске образовно-научне установе и формирања центра за обуку, уз укидање Средње школа унутрашњих послова. Неопходно је отварање према универзитету и широј научној заједници, уклапање у савремене процесе у овој области (Болоњски процес), већа размена искустава са референтним установама у свету итд. Досадашње активности на овом плану резултирале су, поред осталог, уписивањем жена на Полицијску академију, организацијом нових семинара

и курсева са страним партнерима, преиспитивањем наставних планова и програма и уношењем извесних недостајућих садржаја..

СЛУЖБА ГЕНЕРАЛНОГ ИНСПЕКТОРА

У оквиру спровођења реформе Министарства унутрашњих послова, као један од кључних и приоритетних задатака је и реформа службе Генералног инспектора (унутрашње контроле).⁶ Да би ова Служба могла да извршава послове и задатке из своје надлежности, потребно је да се она нормативно-правно уреди тако што би се донели: Закон о унутрашњим пословима (или о полицији), нови правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Министарству унутрашњих послова, и други.

Послове из свог делокруга служба за унутрашњу контролу обавља у циљу спречавања, откривања, сузбијања и кажњавања свих видова злоупотреба и неправилности у раду извршених од стране припадника Министарства, а посебно тортуре, корупције полиције и спречавању учешћа њених припадника у организованом криминалу. Ово због тога што све криминалне активности у оквиру полиције непосредно или посредно угрожавају његову законом утврђену функцију.⁷

Основна сврха деловања Службе генералног инспектора састоји се у остваривању потребе да сви припадници МУП-а поштују Устав, законе и друга нормативна акта, као и међународна документа која је ратификовала наша земља. У складу с наведеним, потребно је да полиција добије више демократског усмерења и да буде снажна и ефикасна у примени закона, заштити јавног реда, превенцији криминалитета и обезбеђивању људских права и слобода.

Темељни циљ Службе генералног инспектора је да се дискрециона права полиције користе у општем интересу друштва, а не у корист појединаца или појединих политичких групација. Ова Служба треба да утврђује да ли полиција делује у складу са законом и подзаконским актима посвећујући посебну пажњу случајевима корупције и прекорачења дискреционих овлашћења, а у случају нарушавања прописаних норми, предузима мере ради отклањања утврђених неправилности и злоупотреба.

6 Теофиловић, Н., „Место и улога контроле и надзора у реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије“, НБП, Београд: Полицијска академија, бр. 1/2003, стр. 149-171.

7 Служба Генералног инспектора формално-правно успостављена је јуна 2003. године, када је Влада Србије поставила Генералног инспектора ове Службе.

Ефикасна унутрашња контрола треба да се стара о законитости рада организационих јединица Министарства и његових припадника. Посебну пажњу треба да обрати на примену ефикасних мера за превенцију и борбу против корупције и тортуре, укључујући и све случајеве прикривања ових појава, уз покретање поступака за утврђивање одговорности и санкционисање припадника полиције који су учествовали у томе. Ова Служба бавиће се контролом и надзором над поступањем припадника Министарства, као и притужбама против Министарства и његових припадника и радом дисциплинских органа.

Контрола и надзор реализовали би се кроз истражни поступак који обухвата:

- 1) *ревизиони* (редовни) поступак који има непрекидан и изразито стручни тј. фотографски карактер (утврђивање и анализа стања, оцењивање рада, предлог мера за откривање недостатака, односно спречавање злоупотреба власти) и поновни у правцу утврђивања да ли се предложене мере спроводе, односно отклањају недостаци или злоупотребе.
- 2) *изненадни* односно *ad hoc* (претходни или накнадни) поступак који је такође заснован на основним постулатима писане процедуре и условима контроле

Оба вида контроле се по правилу заснивају на стручном и тимском начину рада, док се примена овлашћења врши у складу са Европским кодексом полицијске етике и смерницама за ангажовање полиције.

Поредова два истражна поступка, треба сагледати и могућност ангажовања службе *оdiша*, која представља вид професионалне спољне контроле у области логистике, поштовања уставности и законитости, људских права и слобода и других области јавног живота.

За квалитетну реализацију послова контроле и надзора потребно је да се користе одређени видови законом дозвољеног електронског надзора телекомуникација у модерним дигиталним телекомуникационим системима, а све у циљу праћења и документовања илегалних активности везаних за тешке облике криминалних дела и спрегу криминалних група односно појединаца са припадницима полиције.

Контрола и надзор треба да буду непрекидан процес заснован на модерним научним достигнућима, моралном кодексу и на принципима уставности и законитости са циљем заштите кривично-правне, прекршајно-правне и управно-правне функције органа МУП-а. При томе је Служба генералног инспектора отворена за сарадњу са медијима. О свим проблемима и резулта-

тима рада потребно је обавештавати државне органе спољне контроле, органе територијалне аутономије и локалне самоуправе, на који начин се доприноси да рад полиције буде демистификован, што је од посебног значаја и за легитимитет полиције.

У смислу организације рада, Служба генералног инспектора подређена је министру, а преко министра, Влади и Скупштини. Ова служба треба да одржава сталну сарадњу са Омбудсманом и другим органима спољне контроле и надзора. На тај начин, у наредном периоду, и поред евидентних недостатака Служба генералног инспектора треба да обезбеди спровођење активности које су јој поверене. Зато, уз примену одговарајућих метода и савремених средстава рада, неопходно је извршити потребну едукацију и оспособљавање људи, а све у смислу најоптималнијег спровођења своје функције и спречавања „тенденција аутономизације и релативизације њеног правног карактера.“⁸

ПЕРСПЕКТИВЕ РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ МУП-А СРБИЈЕ

Израда стратешког документа реформе МУП-а Републике Србије, иако захтеван и сложен посао, обављена је релативно успешно захваљујући ангажовању компетентних стручњака и отварању према утицају страних експерата и цивилног друштва. Осим тога, будући да се с једне стране ради о дугорочној визији и циљевима, а с друге стране о доста општим формулацијама, то и није поље за сукобе и отпоре. До њих долази када се општи документи и формулације операционализују и почињу да угрожавају сасвим конкретне циљеве и интересе одређених група и појединаца.

Закони и подзаконска акта од значаја за рад полиције у протеклом периоду доношени су доста споро и уз проблеме који су карактерисали укупно функционисање парламента. Извршене нормативне измене су релативно скромног обима,⁹ а поједина битна решења усвојена у новодонетим законима различито се оцењују у стручној јавности. С друге стране, то што нема озбиљнијих побољшања радних резултата у појединим областима рада Министарства приписује се неодговарајућем правном амбијенту.

Наступајући у светлу препорука званичника међународне заједнице за унапређење државне управе а самим тим и МУП-а као њене специфичне институције, потребно је проучавати и примењивати одговарајуће елементе „демократског развоја савремене Европе и њеног управног простора.“¹⁰

⁸ Loubet del Bayle, J.L., *La police: Approche socio-politique*, Paris: Montchrestien, 1992, p. 97.

⁹ Нису донети веома значајни закони, пре свега Закон о полицији као основни за ову област.

Анализирајући све релевантне показатеље, може се рећи да је реформа МУП Србије напредовала у појединим областима полицијског рада (конкретно: безбедност саобраћаја, противпожарна заштита). Такође, напредовала је у формалном (нове униформе, нови полицијски празници и слогани) и техничком смислу (набавка опреме и уређаја, АФИС, уређаји за идентификацију лица, тетра систем и сл.). Међутим, овај напредак мање је уочљив у оним сегментима у којима се ради о питањима моћи и утицаја формалних и неформалних група и власника крупног капитала (пре свега организовани криминал, унутрашња контрола) и стварном утицају јавности на рад полиције (питања цивилног надзора и контроле).

Чињеница је да данас у свету недостаје квалитетна стратегија у борби против тероризма, при чему се „осим опште познатог традиционалног тероризма, све више суочавамо са такозваним постмодерним тероризмом или супертероризмом.“¹¹ Како је супротстављање том злу у Европи подигнуто на степен најважнијег политичког задатка, а наша земља би то морала да следи, потребно је, у контексту реорганизације МУП-а Србије формирати један свеобухватан и модеран систем безбедности. Суштину тог концепта представља оснивање једне велике специјализоване дирекције као мозга за вођење операција, пре свега превентивних акција (по угледу на одговарајуће установе у Израелу), обједињавање постојећих антитерористичких јединица и њихово трансформисање у моћну ударну песницу. То ће нашу земљу промовисати у водећу силу региона у борби против тероризма, и као такву учинити пожељном за улазак у евроатлантске интеграције.

У контексту децентрализације појединих полицијских функција, што ће бити уређено новим Законом о полицији, у оптицају су четири могућа решења:

1. потпуно враћање надлежности, организације и средстава сваком нивоу организовања власти (локалним, градским, регионалним, покрајинским);
2. задржавање постојећег стања уз корекцију кадровске политике и давање права нижим нивоима власти да предлажу полицијске руководиоце за своје нивое, при чему коначну реч има министар, односно Влада

10 Кавран, Д., Европски управни простор, реформа и образовање државне управе, Београд: Правни живот, бр.9, 2004, стр. 1059.

11 Јовић, Р, Савић, А., *Биоштероризам, биолошки рат, биолошко оружје*, Београд: Институт за политичке студије, 2004, стр. 9.

3. задржавање јединствене организације у обављању полицијских послова уз концентрацију управних и послова ватрогаства у посебном ресору Министарства, с тим да ће се они поступно пренети на органе локалне самоуправе;
4. решење слично моделу Канадске коњичке полиције у коме би Министарство унутрашњих послова (ресор полиције) остало јединствено организовано, а свим нивоима власти би биле законом пренете одређене надлежности из унутрашњих послова и извори средстава за њихово обављање. Сви облици организовања власти би склапали уговор са Министарством о обављању послова из оквира њихове надлежности.¹²

Поред дефинисања концепта односа са јавношћу - која би обухватала и општу јавност и поједине циљне групе, а не само институционализовану, тј. масовне медије - неопходно је значајно унапредити и идентитет полиције. Односима са јавношћу у правом смислу те речи моћи ће да се бави нова, трансформисана и реформисана полиција Србије чији идентитет, стандарди поступања и перформансе су слични полицијама развијених западноевропских земаља. Тек са овим и оваквим новим идентитетом моћи ће да се плански гради и нови имиџ српске полиције.

Најзначајније промене до којих мора да дође да би се унапредио идентитет полиције у блиској будућности су следеће: прихватање и имплементација нове полицијске филозофије која је проактивна, окренута решавању проблема и ка грађанима; потпуна оперативна аутономија без било каквих непотребних уплитања и утицаја; решавање озбиљних злочина (пре свега политичких убистава) из претходног периода и ефективна борба са организованим криминалом; успостављање демократског цивилног надзора над полицијом; децентрализација полиције и јачање веза да локалном заједницом; стварање заиста функционалног и професионалног бироа за односе са јавношћу.

Свакако да су на темпо и дубину реформи МУП-а, поред унутрашњих фактора, утицали и нестабилност која карактерише политички живот, нефункционисање кључних демократских институција и одсуство консензуса друштвених актера о стратегији развоја земље. Међународна заједница такође мора да промени „начин ангажовања у реформском процесу“¹³, односно треба да уважи развој и захтеве трансформације у светлу укупног друштвеног

12 Тадашње руководство полиције предлагало је комбинацију трећег и четвртог решења, сматрајући да се тиме обезбеђују позитивни ефекти централизације полицијског рада, кадрова и средстава, а да се при томе не угрожавају права било ког облика организовања власти.

амбијента. Убрзање и продубљивање реформи у наредном периоду од великог је значаја не само за ово Министарство већ и за будућност укупног процеса транзиције у Србији.

ЗАКЉУЧАК

У контексту актуелних процеса трансформације друштва, посебно место припада реформи полиције, односно МУП-а, као једној од централних области државне управе који се налази у центру пажње, не само истраживача, стратега промена него и самих актера политичког живота. Реч је о ресору који има велики значај за живот грађана, будући да се у оквиру њега одлучује о њиховим правима и битним интересима. Преобликовању полиције приступило се због тога на свим нивоима, уз постављање пројектованих циљева усмерених на суштинске промене у свим сегментима система.

Уважавајући препоруке иностраних експерата и објективне специфичности, неопходно је у Министарству унутрашњих послова у потпуности спровести мере децентрализације, деполитизације и демилитаризације. Што се тиче Службе генералног инспектора она мора да буде оспособљена за ефикасан рад у свим сегментима Министарства и да за своје послове буде одговорна једино министру. Полицијско законодавство у Србији треба ускладити са савременим демократским вредностима као и са европским и светским стандардима.

Узимајући Документ визије као основ реформе Министарства, потребно је сачинити нови детаљан стратешки план са циљевима, временским роковима, расподелом задужења и потребним материјалним средствима. Посебно смо мишљења да (1) израда стратешког плана заснованог на законским одредбама, (2) консензус релевантних политичких субјеката око њених приоритета и операционализације, узистовремену потпуну посвећеност том циљу и (3) преношење искустава просперитетних система, представљају три најзначајнија елемента за успех реформског подухвата у Министарству унутрашњих послова Републике Србије.

13 Реформа полиције у Србији-ка стварању савремене и одговорне полицијске службе, Београд: ОЕБС, 2004, стр. 15.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bayley, D.H., (1990). *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*, New Brunswick : Rutgers University Press
2. Документ визије за реформу МУП Републике Србије,(2003). Београд:МУП
3. Јовић, Р., Савић, А., (2004). *Биотероризам, биолошки рађи, биолошко оружје*, Београд: Институт за политичке студије
4. Кавран, Д., (2004). *Европски ујравни просшор, реформа и образовање државне ујраве*, Београд: Правни живот
5. Кешетовић, Ж., (2003). *Реформа МУП-а Србије – од полиције порешка ка сервису грађана*, Политичка ревија, Београд: Институт за политичке студије
6. Loubet del Bayle, J.L., (1992). *La police: Approche socio-politique*, Paris: Montchrestien
7. ОЕБС, (2004). *Реформа полиције у Србији-ка стварању савремене и одговорне полицијске службе*, Београд
8. Савић, А., и други, (2002). *Безбедност светиа: од тајности до јавности*, Београд: Институт безбедности: Виша школа унутрашњих послова: Полицијска академија
9. Теофиловић, Н., (2003). *Органи унутрашњих послова као институција заштите грађанских и полтичких права у Републици Србији, Политичка ревија*, Београд: Институт за политичке студије
10. Теофиловић, Н., (2003). „Место и улога контроле и надзора у реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије“, НБП, Београд: Полицијска академија

THE SYSTEM OF MINISTRY OF THE INTERIOR OF THE REPUBLIC OF
SERBIA – THE ELEMENTS OF DEVELOPMENT FROM 2001 TO 2004

- Summary -

Slobodan Nešković, PhD

Association of experts for counter-terrorism and organized crime, Belgrade

The processes of modernization initiated by general trends of Europeanization, Westernization and globalization imply radical changes in all spheres of society. Particularly important are the requirements for reorganization of state administration and the Ministry of the Interior as one of its specific institutions. Essential changes in organizational structure and functioning of police are required to eliminate a large number of anomalies from previous period, and transform the Ministry into an organization which will serve citizens respecting strictly the Constitution and laws.

Starting from the set goals, the concept of reorganization of the Ministry was approached with the participation of experts from the EU, which resulted in making of strategic document. The document of reform presented at the beginning of 2003, determined a strategic plan of the Ministry development according to the principles of decentralization, depolitization and demilitarization with specific recommendations of the OESC representatives. It defined key fields of police functioning in accordance with the provisions of the international conventions and codes, and on the basis of it the activities at strategic and operative level were carried out. The service of General Inspector was established in order to provide for the efficient internal control in all segments of the Ministry and to solve security problems in cooperation with other social institutions.

As for the forthcoming period, it is necessary to elaborate a strategic plan of reform with the participation and with the consensus of all competent political subject. The role of the international community is very important also, particularly in the field of recognizing the specific characteristics of our society. The successful implementation of the Ministry reform is particularly important for our joining the EU, which represents the most important goal of our country.

празна страна

A NEW INSTRUMENT FOR EVALUATING PHYSICAL ACTIVITY OF YOUNG PEOPLE: CONCURRENT VALIDITY AND RELIABILITY OF PHYSICAL ACTIVITY AND LIFESTYLE QUESTIONNAIRE (PALQ).

Evgenia ARGIROPOULOU, Andreas AVGERINOS, Maria MIHALOPOULOU
*Department of Physical Education and Sports Science –
Democritus University of Thrace, Greece*

Abstract - The aim of this study was to determine the concurrent validity and reliability of the Physical Activity and Lifestyle Questionnaire (PALQ) for adolescents, a self-report instrument designed to measure physical activity in Greek youth. Subjects were students (N=40) aged 13,65 (SD=0.9). Test-retest reliability was reported as the intra class correlation coefficient between estimated individual scores (METs) determined from two administrations completed within one-week period. Two evaluators using the same scoring protocol determined inter-observer reliability. Concurrent validity was assessed using two questionnaires (The “Three-day physical activity record” and The four by one-day recall physical activity questionnaire”) and the CSA (model 7164) accelerometer as criterion standard. Results of this study indicated that reliability measured by intra class and inter-observer correlation coefficients was 0.772 and 1.0 respectively ($p < .05$). The rank correlation between the PALQ scores (METs) and i) the first questionnaire (Kcal) was 0.554 ($p < .001$), ii) the second questionnaire (METs) was .791 ($p < .001$), and iii) the CSA (counts) was .627 ($p < .001$). The results of this study supported the concurrent validity and the reliability of the PALQ as a measure of physical activity level for secondary school students in Greece. We would like to thank the students who were the subjects in this study for their patience and the parents for their undivided help.

Key words - questionnaire, concurrent validity, reliability, physical activity, CSA

Physical activity appears to have a pervasive effect on health among adults and children. However, nowadays inactivity in developed countries is taking an epidemic form for all age groups (Johnson & Deshpande, 2000). The participation of young people in physical activities decreases gradually (Armstrong, 1998) and there are some indications that this sedentary behavior is more likely to be carried on into adulthood (Janz, Dawson & Mohoney, 1999). These last years the health authorities of developed countries have attempted to implement intervention programs promoting an active lifestyle and positive health behaviors (Baranowski, Anderson & Carmack, 1998).

The development of reliable and valid instruments evaluating physical activity would significantly contribute to a better understanding of the relation mainly between physical activity and health as well as the implementation of effective intervention programs (NIH, 1996). The available methods of measuring physical activity include observation, motion sensors and heart rate monitors, isotope of *doubly labeled water*, estimation of energy expenditure, proxy reports as well as several self administered methods as the questionnaire and the daily diary (Montoye, Kemper, Saris & Washburn, 1996). However, the creation of reliable and valid instruments remains a critical scientific concern, especially where the evaluation of young people's physical activity is concerned (Pratt, Macera & Blanton, 1999).

Since every method has both advantages and disadvantages, the choice depends on the goals and objectives set for each study. The questionnaire has significant advantages over other methods since it is relatively inexpensive and at present it is the only method feasible for large population studies. However the majority of the well-known and widely used questionnaires has been constructed for specific research objectives and has been structured in a way that meets the specific socio-cultural characteristics encountered in each case. Also some of the available instruments have not yet been comprehensively evaluated as far as their validity and reliability are concerned providing therefore inaccurate and misleading conclusions (Montoye, Kemper, Saris & Washburn, 1996).

The most significant problem in constructing a valid instrument for evaluating physical activity is the absence of a reliable criterion against which all questionnaires would be compared (Aaron, Kriska, Dearwater, Cauley, Metz & LaPorte, 1995). Given this weakness the effort to validate a physical activity questionnaire involves the examination of its concurrent validity, which is the degree of accordance with the other widely used and acknowledged physical activity measures. Therefore, when different methods of measuring physical activity are compared with each other it is expected that they will give similar results when they measure the same behavior. This compatibility must be present when the comparison is made between questionnaires

(subjective method of estimating physical activity) (Kowalski, Croker & Faulkner, 1997) or between questionnaires and objective measures of estimating physical activity (Matthews & Freedson, 1995).

THE „PHYSICAL ACTIVITY AND LIFESTYLE QUESTIONNAIRE“ (PALQ)

The PALQ is a new instrument to estimate physical activity and its creation served two purposes. The first one was to provide a well-controlled instrument for estimating students' physical activity levels to the researchers and the physical educators of our country and at the same time to take into account the educational and socio-cultural characteristics of Greek students. The second reason involved the specific demands of a large school intervention program titled "Sports Education and Health" that took place in 15 Greek public elementary and secondary schools.

General Characteristics: The PALQ addresses 11-18 year old students and is divided into two parts. Participation in activities during free time is being evaluated in the first part of the questionnaire. The participant is asked to check the frequency with which he/she participates in any of the 27 activities listed in this first part. The questions cover a broad range of social, academic, functional, recreational and sport activities that youngsters are typically involved. The answer for every activity-question should be given in the form of a 5 point scale that ranges from "never" (score: 1) to "almost daily" (score 5). The formation of this activity list was based on a questionnaire used during a European study funded by *International Council of Sports Science and Physical Education* (Pieron & Ledent, 1997). Following three pilot studies the activities included in the list were differentiated in order to match the cultural elements of our country and according to the age of the participants.

The participation in physical and sporting activities during the last seven days was evaluated through the second part of the questionnaire. This evaluation deals with a) transportation, b) participation in physical activity and sports at school, c) participation in recreational physical activities, d) participation in sport clubs/fitness centers during leisure time after school, and e) participation in physical activities and sport during weekends. The questionnaire was designed for large population studies and may be answered in 15-25 min depending on the subjects' age. This new questionnaire meets the standards that should characterize an advanced self-report instrument since it: a) evaluates all the dimensions of physical activity, b) classifies participants objectively, c) divides the day into parts facilitating thus the recall of information, d) includes specific administrative procedure, and e) coding procedures and statistical analysis are easy to be performed (Cale, 1994).

The innovation of this instrument is that it introduces the concept of the *physical activity profile*. Through this profile important information concerning the nature of activities is being collected helping to a better understanding of the priorities that an intervention program should accomplish. Moreover, the activities that a child chooses to participate in, are being evaluated in relation to their contribution to the total activity score and also to the possibility to track physical activity into adulthood (Janz, Dawson & Mohoney, 1999).

Estimating individual activity score: After a series of transformations and calculations that are based on the original data, a final numeric score is being produced for every participant. This score expresses energy expenditure (in Kcal · kg⁻¹ · day⁻¹) and is based on the energy cost of the activities (METs) according to the *Compendium of Physical activity* (Ainsworth, Haskell, Whitt, Irwin, & Swartz, 2000). According to this score the participant is assigned to one of the four categories of physical activity: *very inactive, inactive, moderately active* and *active*. Additionally, total participation time is easy to estimate on a daily basis for moderate and high intensity physical activities and sport that may improve cardiovascular fitness.

The aim of this study was to determine the reliability and concurrent validity of the PALQ for secondary school students.

METHODOLOGY

Subjects. Subjects were 40 male and female students from 7 different public secondary schools (23 boys and 17 girls) aged 13.65 (SD ±0.7) years. They all volunteered to participate in this study. The children and their parents were informed about the scope and the procedure that would be followed in this study and all parents signed an informed consent form. Both body mass and height were recorded for all subjects. Height was measured without shoes by using a wall – mounted tape measure, and body mass was measured using a digital laboratory scale (Seca, Model 770, Olney, MD). Body mass index (BMI) was computed as weight in kilograms divided by height in square meters.

Measurement instruments. For the validation and the reliability study, the PALQ was compared with three other valid instruments (Montoye, Kemper, Saris, & Washburn, 1996), two questionnaires of physical activity and an accelerometer that was used as the criterion standard. The particular characteristics of each instrument are described below.

a) Accelerometer

The MTI/CSA (7164) activity monitor is a small (5.1 x 3.8 x 1.5cm) lightweight (43-45g) uni-axial activity monitor. It is designed to detect acceleration ranging in magnitude from 0.05 to 2.0G with a frequency response from 0.25 to 2.50 Hz (CSA Inc., Shalimar, FL 1995). These parameters allow the detection of normal human motion while rejecting high frequency motion encountered outside these ranges. The filtered acceleration signal is digitized and the magnitude is summed over a user-specified epoch interval. At the end of each interval, the summed value or activity "count" is stored in memory. The stored data can be downloaded to a computer and the integrator can be reset. For the current study a one minute time interval was used. Further technical specification and performance properties have been described elsewhere (Ekelund, Yngve, Sjöström and Westerterp, 2000; Ekelund, Sjöström, Yngve et al. 2001). The MTI/CSA accelerometer has been well validated in both children and adolescents against a wide range of outcomes (Welk, Blair, Wood, Jones, and Thompson, 2000; Ekelund et al., 2000; 2001; Brage, Weddekopp, Andersen, and Froberg, 2003). It has been validated against energy expenditure measured by indirect calorimetry and it was found to be a valid tool for quantifying energy expenditure in children and adults during treadmill running and walking.. Correlations ranging from $r = 0.50$ to $r = 0.74$ have been reported between the MTI/CSA monitor and heart rate telemetry of children in field settings (Janz, 1994). Additionally the MTI/CSA monitor provided more accurate estimations of energy expenditure when compared to TriTrac and other accelerometers (Welk, et al., 2000). In studies with children, a significant correlation was observed between MTI/CSA activity counts and all energy expenditure estimates using the Doubly Labeled Water method (Ekelund et al., 2001).

b) Three-day physical activity record (3-DPAR)

This three-day activity record divides each of the three days (one must be a weekend day) into 96 periods each 15 minutes long. The responder records his/her energy expenditure for each 15 minute period using a scale from 1 (sleep) to 9 (vigorous physical activity and sport). The values of this scale correspond to a range of 1.0 to 7.8 METs and higher. These categories are explained to the participant in material given to him or her for personal use during the completion of the 3DPAR. Approximate median energy cost for each of the nine categories in ($\text{Kcal}\cdot\text{kg}^{-1}\cdot 15\text{ min}^{-1}$) was used to compute the daily energy expenditure for each individual in kcals (Bouchard, 1997). The reliability of this questionnaire has been tested for both children and

adults (ICC = 0.86 - 0.95, $p < 0.01$) and its validity has been also reported for children ($r = 0.80$, $p < 0.01$) and adults ($r = 0.54$, $p < 0.01$) (Bouchard et al., 1983).

c) The four by one-day recall physical activity questionnaire) (4-1DRPAQ)

This interviewer administered self-report measure was designed for children aged 11 years and older and is used to gather four days of activity information (2 school days and two weekend days). It consists of two forms: school day and weekend day, the form is segmented into parts: morning, afternoon and evening and contains checklists of activities. The questionnaire measures four dimensions of physical activity: a) physical activity at school, b) sport at school, c) physical activity during leisure time and d) sport during leisure time. Additionally the questionnaire provides an objective scoring system and measure of physical activity in terms of: a) average daily energy expenditure (Kcal·kg⁻¹·day⁻¹), b) time spent on moderate physical activity, c) time spent on hard and very hard activity and d) bouts of “huff” and “puff” activity. The final score assigns the responder to one of the following categories: very inactive, inactive, moderately active and active. The reliability and validity of this questionnaire have been tested for 11 to 14 year-old children and have been reported as $r = 0.62$ ($p < 0.05$) (reliability) and $r = 0.61$ ($p < 0.01$) (validity) (Cale, 1994).

Selection of questionnaires used in this study – Pilot studies

The researchers adapted the 3DPAQ and the 4-1DRPAQ questionnaires in order to use them with Greek high school children since both questionnaires have been reported as validated and reliable instruments in studies assessing physical activity in children. The three questionnaires used in this study assess physical activity by estimating energy expenditure either in METs or in Kcal. Additionally, the content and the format of the questions included in 3DPAQ and 4-1DRPAQ was modified to be relevant to the cultural characteristics of Greek children. The adaptation from English to Greek language did not require any changes in either the number or meaning of the questions (both questionnaires). The 4-1DRPAQ uses the Compendium of Physical Activities (Ainsworth et al., 2000), which is also used by PALQ. Standard methods were used to translate and adapt the 4BY1RPAQ and the 3DPAQ questionnaires. Two pilot studies were conducted in order to: a) check the children's understanding of the questions and the material included in the translated versions of the two questionnaires, and b) determine the time required to read and complete them. The subjects in these pilot studies were Greek high school students, ($n_1 = 6$ boys and 4 girls aged 13.57 ± 0.70 years and $n_2 = 8$ boys and 7 girls aged 13.64 ± 0.70 years).

Where the subjects had difficulties in understanding the material given to them, additional information was included in the final versions of the questionnaires.

Study Design: All interviews were conducted in an environment familiar to the subject (school or home). Subjects were encouraged to maintain their daily physical activity schedule and in case of illness the study was discontinued. The MTI/CSA accelerometer was placed in a carrying pouch and participants were shown how to place the pouch on a belt at waist level on the right anterior axillary line. The investigator checked the functionality of the monitor every morning during the period of the study. Consistent and proper placement was emphasized, and subjects were told to wear the monitor at all times (day and night), even while sleeping, and to remove it only if the monitor would get completely wet, such as when showering or swimming. The investigators trained the subjects how to attach and detach the accelerometer. During both pilot studies, subjects would repeatedly forget to put on the MTI/CSA monitor as they were getting ready to go to school in the morning. This observation was the reason behind the decision to advise the children to continuously wear the MTI/CSA monitor. As a result, MTI/CSA data was collected for a period of 24 hours each day, which was also the case for the data from the questionnaires used in this study. Compliance was monitored by investigators every morning as the children arrived at school. The MTI/CSA was initialized according to the manufacturer's specifications. The epoch interval was set for one minute. At the end of the 7-day recording period, the investigator used a reader interface unit to download the MTI/CSA data (counts) to a desktop computer. The data was then stored in an Excel file for further analysis.

Validation Procedure

The 3DPAR was completed by the children and returned to the investigator at the end of the third day. The 4-1DRPAQ was administered by the investigator for two weekdays and two weekend days and referred to the physical activity undertaken by the subject the previous day. The third questionnaire (PALQ) was completed just after the end of the seven-day period during which the subjects wore the CSA accelerometer. Data collection was completed within a period of one month since changes in weather conditions over long periods of time could affect the children's habitual physical activity. The above procedure ensured that the questionnaires were recorded during identical periods of time, their guidelines were satisfied and activity recall from the completion of another questionnaire was minimized. Moreover, this design enabled the researchers to comparatively evaluate the data of all the measures of physical activity used in this study.

Reliability procedure

a) *Inter-observer reliability*: Subjects answered the PALQ according to the instructions from the researchers. Both researchers acting separately estimated the student's performance (in METs) by using the instructions of the evaluation protocol and assigned each person to one of the four activity categories. b) *Reliability of repeated measurements*: Repeated measurements were performed after one-week period in order to control for the test-retest reliability of the instruments. Reliability measurements lasted more than expected because in several cases the changeable weather conditions altered drastically the activity behavior of the participants. It is important to underline that the CSA reliability measurement was conducted during two non consecutive weeks due to very unstable weather conditions. In contrast, the reliability measurement of the three questionnaires was performed in two consecutive weeks. The same researcher estimated the activity scores of each participant in all questionnaires.

Statistical Analysis: The physical characteristics of the children were summarized using descriptive statistics. Intra class correlation coefficients were used for reliability control and Student's t-test was used for estimating differences in mean values for the repeated administrations of the CSA, the 3DPAQ, the 4-1DRPAQ and the PALQ. Separate data transformations were performed and mean values and standard deviations have been calculated for all variables of each instrument separately. Spearman correlation coefficients between the CSA and the three questionnaires were used to assess their validity. The Spearman correlation coefficient was used since the correlation was based on the participant's ranking in each instrument according to the personal scores and not on the absolute values obtained. Significance for all parts of the analysis was determined at an alpha level of $p < 0.05$.

RESULTS

Descriptive data

Table 1 includes descriptive data for the 40 participants of the study.

Table 1
Mean Value (M) and standard deviation (SD) for anthropometric data and age for the 40 participants of the study.

	Age (years)		Weight (kg)		Height (cm)		BMI *	
	MO	SD	MO	SD	MO	SD	MO	SD
Boys (N=23)	13.50	.9	58.74	12.2	165.7	11	21.3	3.53
Girls (N=17)	13.75	.9	53.41	10.86	160.2	6.3	20.3	3.3
Total (N=40)	13.65	.9	56.48	11.8	163.4	9.6	20.87	3.4

*BMI =Body mass index. Calculated with formula „Body weight (kg)/height2 (m)“.

Table 2 presents mean values and standard deviations for all instruments for the first measurement. The PALQ slightly overestimating physical activity (M=37.13, SD=3.17) when compared with Cale's questionnaire (M=35.95, SD=3.33) for both genders. Independently of the instrument, boys are more active than girls.

Table 2.
Mean values (M) and standard deviations (SD) for the four instruments used.

	CSA (Counts)		3-DPAR (kcal)		4-1DRPAQ (METs)		PAL Q (METs)	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Boys	674124.7 (N=18)	233428.5	2493.37 (N=23)	70385	37.48 (N=23)	3.61	38.26 (N=23)	3.7
Girls	478362.6 (N=15)	214606.3	2002.9 (N=16)	468.22	33.89 (N=17)	1.14	35.6 (N=17)	1.2
Total	585142 (N=33)	242683.1	2292.15 (N=39)	658.09	35.95 (N=40)	3.33	37.13 (N=40)	3.17

Reliability measures

Inter-observer reliability: Pearson r correlation coefficient for PALQ was 1.00 (p<.001) between the two researchers.

Test-retest reliability for all four instruments: Table 3 presents mean values (M) and standard deviations (SD) for all instruments for the first and second measurement and the correlation coefficients between the first and the second measurements as well as the Student's t-test values. The CSA accelerometer presented the lowest correlation between first and second measurement ($r=.329$), and the 3-DPAR presented the highest one ($r=.861$, $p<.001$). Statistically significant differences were found between the two measurements ($p<.05$), for the 3-DPAR and the PALQ. The results showed that all three instruments were sensitive enough to record changes in physical activity in the same direction.

Table 3.
Differences in mean values and intraclass correlation coefficients between the two measurements for the four instruments

	1st measurement		2nd measurement		t-test	r
	MO	SD	MO	SD	t	
CSA (Counts) (N=15)	669433	250893.47	677422.3	308469.3	$t_{14}=-0.97^*$.329
3-DPAR (kcal) (N=21)	2409.68	542.03	2284.58	503.06	$t_{20}=3.174^*$.861**
4-1DRPAQ (METs) (N=21)	36.52	3.25	35.43	2.57	$t_{20}=1.783$.731**
PALQ (METs) (N=21)	38.52	3.69	36.17	1.96	$t_{20}=2.597^*$.772**

* = $p<.05$, ** = $p<.001$

Validity of the PALQ

Table 4 includes the correlation coefficient (Spearman r) for the four instruments assessing physical activity for all participants. The PALQ was medially correlated with CSA ($r=.627$, $p<.001$), with the 3-DPAR ($r=.554$, $p<.001$) and highly correlated with the 4-1DRPAQ ($r=.791$, $p<.001$). Similar correlation was found between all measures involved.

Table 4
Correlation matrix between the 4 instruments for all participants.

	CSA (Counts)	3-DPAR (kcal)	4-1DRPAQ (METs)	PALQ (METs)
CSA (N=33)	-			
3-DPAR (N=39)	.713**	-		
4-1 DRPAQ (Cale) (N=40)	.647**	.422**	-	
PAL Questionnaire (N=40)	.627**	.554**	.791**	-

Notes: a) *p<.05 and ** p<.001

b) Correlation matrix was based on pairwise comparisons.

Table 5 presents the correlation coefficients (Spearman r) for the 4 instruments recording physical activity by gender. According to these findings PALQ was not significantly correlated with CSA and the 3-DPAR for the girls' group. When data was plotted for boys the findings presented significant correlation for all four instruments.

Table 5
Correlations between instruments by gender.

	CSA (Counts)		3DPAR (kcal)		4-1DRPAQ (METs)		PALQ (METs)	
	B (N=18)	G (N=15)	B (N=23)	G (N=16)	B (N=23)	G (N=17)	B (N=23)	G (N=17)
CSA (N=33)	-	-						
3DPAR (N=39)	.550*	.390	-	-				
4-1DRPAQ (N=40)	.531*	.543*	.420*	.262	-	-		
PALQ (N=40)	.529*	.365	.582**	.412	.701**	.758**	-	-

Notes: a) *p<.05 and ** p<.001.

b) Correlation matrix was based on pairwise comparisons.

The CSA and the 3-DPAR provided a total score for each participant but they did not provide the possibility to the researcher to group the participants in different categories of physical activity. On the other hand the 4-1 DRPAQ and the PALQ use the same classification system and the same units of measurement. Table 6 presents differences in participants' classification according to their level of physical activity for these two instruments.

Table 6
Participants classification into activity levels for the 4-1DRPAQ and the PALQ.

	(1) Very inactive %		(2) Inactive %		(3) Moderately active %		(4) Active %	
	1 ⁿ	2 ⁿ	1 ⁿ	2 ⁿ	1 ⁿ	2 ⁿ	1 ⁿ	2 ⁿ
	Measurement	Measurement	Measurement	Measurement	Measurement	Measurement	Measurement	Measurement
4-1DRPAQ (N=40)	17,5% (N=7)	14.3%	55% (N=22)	57.2%	15% (N=6)	23.8%	12.5% (N=5)	4.8%
PALQ (N=40)	-	-	65% (N=26)	71.4%	22.5% (N=9)	19%	12.5% (N=5)	9.5%

According to the findings presented in Table 6, the PALQ overestimates physical activity in relation to the results provided by the 4-1DRPAQ. Following the results of the PALQ none of the participants was „very inactive“ even though with the 4-1DRPAQ 17.5% and 14.3% of the subjects were characterized as „very inactive“ for the first and the second measurement respectively. However, the participants characterized according to the 4-1DRPAQ as „very inactive“ and as „inactive“ stand for 65% of the total group for the first measurement and the 71.4% for the second measurement. The numbers produced from the PALQ for the same activity categories were 67.5% and 71.5% for the first and the second measurement respectively. There is therefore a high accordance between these instruments to identify the subjects who are target group for intervention efforts. The profile of physical activity formed by the PALQ for both boys and girls are presented in figures 1 and 2.

Figure 1. Allocation (%) of the weekly energy expenditure (METs) from participation in physical activities and sports for boys (PALQ).

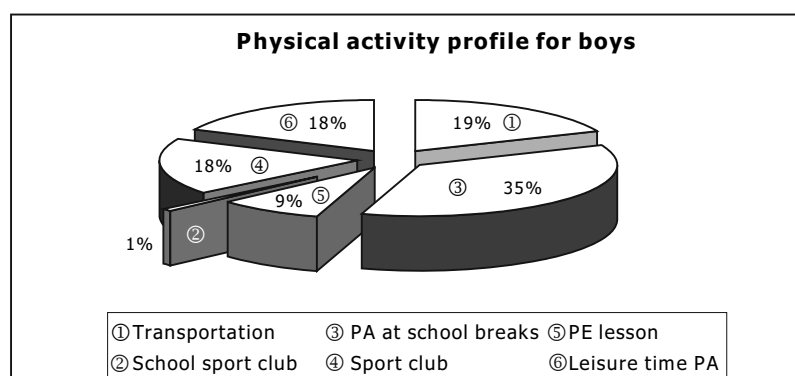
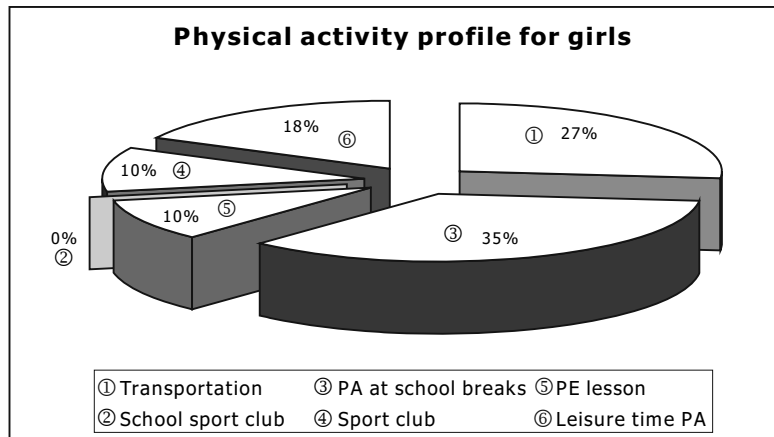

Figure 2. Allocation (%) of the weekly energy expenditure (METs) from participation in physical activities and sports for girls (PALQ).

Physical activities that took place at school account for the greatest part of weekly energy expenditure (45.4% girls and 44.7% boys) and in particular, during class breaks. However, is important to underline the very low rate of participation for both genders in organized sport activities at school or at sport clubs out of school environment (10.4% for the girls and 17.8% for the boys of their total energy expenditure in physical activities). Also, only the 17.5% of the total energy expenditure took place during free time for both genders. Statistically significant differences were found in physical activity scores between boys and girls for both measures ($t_{38} = -2846$, $p < .05$).

DISCUSSION

The aim of this study was to assess the concurrent validity and reliability of the PALQ that was created in order to evaluate the physical activity patterns of young people in Greece. According to the findings the new questionnaires showed a satisfactory correlation with other physical activity measures and also show significant inter-observer reliability as well as reproducibility. Additionally, the PALQ was proven sensitive enough to record differences in physical activity between gender and repeated measurements.

The validity study revealed that the PALQ was satisfactorily correlated with the two other questionnaires assessing physical activity and the CSA device that were used as criterion standard. The correlations that were produced for the CSA accele-

rometer were higher when compared with the ones reported in other studies (Janz, 1994). However the validity findings in this study suggest the CSA is not highly correlated in general with questionnaires, a point of view also supported by other researchers (Kohl, Fulton & Caspersen, 2000). The results of this study may indicate that different instruments record different aspects of physical activity behavior, leading to the conclusion that high correlations are not easily attained. This is in accordance with the finding that the highest correlation was between the 4-1DRPAQ and the PALQ. These two instruments evaluate similar aspects of physical activity and use an identical protocol for estimating personal activity scores. On the other hand PALQ had the lowest correlation with the 3-DPAR. The reason for this may be that the 3-DPAR was constructed for clinical studies and its validity was indirectly estimated (Miller, Freedson & Kline, 1994). Several factors have contributed to deviations reported between the three questionnaires and the CSA device. These factors refer to:

a) The activities included in each questionnaire in order to produce a personal activity score and to the sensitivity of each questionnaire in recording physical activity. For example, the three questionnaires assign different energy values for similar physical activities. Additionally in the PALQ the participant is considered equally active during weekday and weekend days, a hypothesis that is not followed by the 4-1DRPAQ. On the other hand the CSA presents several manufacturer limitations since it cannot be used in activities as swimming and cycling. This may be possibly weakening the correlation with other instruments since several of the participants were regularly involved in the above activities. These limitations may lead to the conclusion that the CSA is not an appropriate objective criterion of reference.

b) The nature of units that each instrument uses. Even though the correlation between these instruments was based on scaling the participants' performance and not on the real values obtained, there were significant limitations in estimating personal scores with each instrument. More specifically, the energy cost of physical activities presented in the Compendium of Physical Activity (Ainsworth et al, 2000) refers to adults and not to children. Whereas, the 3-DPAR does not take into account the participants' different characteristics and at the same time it uses a gross intensity estimation of physical activity (Miller, Freedson & Kline, 1994).

c) The procedure that was followed in order to estimate the intensity and the time of participation in physical activity and sport. Since the assessment of physical activity involvement includes self-perceived estimation it seems that gathering information with questionnaires in young people may lead to an overestimation of physical activity ranging from 67% up to 112% (Sallis, Strikmiller, Harsha et al. 1996). This fact may be the reason for differences detected between the three questionnaires

since both the questions and scales that were used for estimating intensity and time of involvement in physical activities were different for each instrument. In this study the female participants showed greater responsibility in completing the questionnaires and using the CSA device and this might be the reason for increased deviation in validity that was detected between the two genders. This finding needs further research since these differences have not been fully investigated (Kohl, Fulton & Caspersen, 2000). Following the findings from PALQ and the other instruments, the male participants were significantly more active than the female ones. The above findings are in accordance with the ones provided from other studies (Armstrong, 1998).

Even though the PALQ provided relatively constant data, the Student's t-test performed showed significant differences between the two measurements for three of the four instruments used in this study. These differences may be the result of differences in weather conditions encountered during the two measurements. The significant environmental effect emphasizes the issue of accurately recording physical activity during different seasons of the year and the instability that the subject's behavior may show regarding the engagement in physical activities and sport for short periods of time (Sallis, Condon, Goggin, et al., 1993). This was clear from the significant deviation observed on the data obtained from the CSA when used in two non-consecutive weeks and from the high reliability readings that the 3-DPAR showed when used four days apart. In the study of Janz (1994) referring to the reliability of CSA in recording physical activity during three consecutive days, significant variance was detected in day-to-day correlation.

Discouraging are the results that refer to all subjects according to which the majority of the participants have adopted a sedentary lifestyle. This percentage may be even greater if one takes into account the fact that children tend to overestimate their physical activity level (Sallis et al, 1996). This finding may have very negative implications since this behavior is very likely to continue into adulthood (Janz, Dawson and Mohoney, 1999). Students' needs should be studied and understood in larger groups and with the use of more accurate instruments in assessing physical activity. The study of the activity profile of the participants may lead to interesting conclusions and areas of intervention. For example the energy expenditure from regular participation in organized sport activities in and out the school environment is negligible. In contrast with other studies (Miller, Freedson & Kline, 1994) subjects in this study were more active in school environment. It is noteworthy that physical activity was mainly recorded during the breaks between classes and participation in physical education classes and in school sport clubs had insignificant contribution to the total weekly percentage. Improving school sport infrastructure, increasing

physical education time and creating the preconditions for participating in organized sport activities may be feasible actions to confront the problem of inactivity. The small percentage of physical activity recorded during free time is possibly related to lack of leisure time due to a heavy schedule at school (Arabatzoglou & Antoniou, 1994) and to the difficulty in securely accessing recreation facilities (Sallis, 1993). The distinctive feature of PALQ classifying individuals in activity levels and at the same time creating a physical activity profile seems to be useful in setting priorities when designing physical activity intervention programs.

Several unpredicted problems occurred during this study. The validation procedure was proven very demanding for the participants. Some subjects had difficulties in grouping the activities when filling out the 3-DPAR. The use of CSA in this study revealed the difficulty of using an objective method to record physical activity in field studies (Montoye, Kemper, Saris & Washburn, 1996). While completing the PALQ subjects had trouble recalling events and significant activities that had already been recorded in the other instruments with shorter recall periods. However for reliably evaluating physical activity with an objective instrument requires continuous recording of at least 4 to 7 days (Trost, Pate, Freedson, Sallis & Taylor, 1999). For increased validity and reliability readings for the PALQ additional studies should be conducted during different seasons of the year (Pratt, Macera, & Blanton, 1999). Additionally, reliability and validity evidence should be provided for the separate parts of PALQ in representative samples of different age groups and urban and rural areas of the country. Further studies should also investigate the convergent validity PALQ with other more advanced procedures in assessing physical activity.

REFERENCES

- Aaron, D. J., Kriska, A. M., Dearwater, S. R., Cauley, J. A., Metz, K. F. & LaPorte, R. E. (1995). Reproducibility and validity of an epidemiologic questionnaire to assess past year physical activity in adolescents. *American Journal of Epidemiology*, 142, 191-201.
- Ainsworth, B. E., Haskell, W. L., Whitt, M. C., Irwin, M. L., & Swartz, A. M. (2000). Compendium of physical activities: Un updates of activity codes and MET intensities. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 32 (Suppl.), S498-S504
- Arabatzogloy, K. & Antoniou, P. (1994). Time allocation in 10-to-12 year old children and their involvement with sports. *Proceedings of the 2nd International Congress of Physical Education and Sport*, Komotini, Greece.
- Armstrong, N. (1998). How fit and active are children and youth? In Biddle, S. N., Sallis, J. F. and Cavill, N. A. (Eds). *Young and active? Young people and health enhancing physical activity: Evidence and implication*. London: Health Education Authority.

A new Instrument for Evaluating Physical Activity of young People: Concurrent...

- Baranowski, T., Anderson, C. & Carmack, C. (1998). Mediating variable framework in physical activity interventions. *American Journal of Preventive Medicine*, 15, 4, 266-297.
- Bouchard, C. (1997). Three-day Physical Activity Record. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 29, 6, Supplement, S19-S24.
- Bouchard, C., Tremblay, A., Leblanc, C., Lortie, G., Savard, R. & Theriault, G. (1983). A method to assess energy expenditure in children and adults. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 37, 461-467.
- Brage, S., Weddekopp, N., Andersen, L.B. and Froberg, K. (2003). Influence of step frequency on movement intensity predictions with the CSA accelerometer: a field validation study. *Pediatric Exercise Science* 15, 277-287.
- Cale, L. (1994). Self-report measures of children's physical activity: Recommendations for future development and a new alternative measure. *Health Education Journal*, 53, 439-453.
- Ekelund, U., Yngve, A., Sjöström, M., and Westerterp, K. (2000). Field evaluation of the Computer Science and Application's Inc. activity monitor during running and skeing training in adolescent athletes. *International Journal of Sports Medicine* 21, 586- 592.
- Ekelund, U., Sjöström, M., Yngve, A., Poortvliet, E., Nilsson, A., Froberg, K., Wedderkopp, N. and Westerterp, K. (2001). Physical activity assessed by activity monitor and doubly labeled water in children. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 33, 275-281.
- Janz, K. F. (1994). Validation of the CSA accelerometer for assessing children's physical activity. *Medicine and Science in Sports and Exercise*. 26, 3, 369-375.
- Janz, K. F., Dowson, J. D., & Mohoney, L. T. (1999). Tracking physical fitness and physical activity from childhood to adolescence: the Muscatine study. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 32, 7, 1250-1257.
- Johnson, J. & Deshpande, C. (2000). Health education and physical education: disciplines preparing students as productive, healthy citizens for the challenges of the 21st century. *Journal of School Health*, 70, 2, 66-69.
- Kohl, H. W., Fulton, J. E. & Caspersen, C. J. (2000). Assessment of physical activity among children and adolescents: A review and synthesis. *Preventive Medicine*, 31, S54-S76.
- Kowalski, K. C., Croker, P. R. E. & Faulkner, R. A. (1997). Validation of the Physical Activity Questionnaire for Older Children. *Pediatric Exercise Science*, 9, 174-186.
- Matthews, C. E. & Freedson, P. S. (1995). Field trial of a three-dimensional activity monitor: Comparison with self-report. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 27, 1071-1078.

- Miller, D. J., Freedson, P. S., & Kline, G. M. (1994). Comparison of activity levels using the Caltrac accelerometer and five questionnaires. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 26, 3, 376-382.
- Montoye, H. J., Kemper H. C. G, Saris W. H. N. & Washburn, R. A. (1996). Measuring physical activity and energy expenditure. *Human Kinetics*.
- NIH Consensus Development Panel on Physical Activity and Cardiovascular Health (1996). Physical activity and cardiovascular health. *JAMA*, 276, 241-246.
- Pieron, M. & Ledent, M. (1997). Comparative analysis of youth lifestyle in selected European countries. A Report prepared by the International Committee of Sport Pedagogy, International Council of Sport Science and Physical Education, Liege.
- Pratt, M., Macera, C. A. & Blanton, C. (1999). Levels of physical activity and inactivity in children and adults in the United States: current evidence and research issues. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 31, 11 (Suppl.), S526-S533.
- Sallis, F. J. (1993). Epidemiology of physical activity and fitness in children and adolescents. *Critical Reviews in Food Sciences and Nutrition*, 33, 403-408.
- Sallis, J. F., Condon, S. A., Goggin, K. J., Roby, J. J., Kolody, B., & Alcaraz, J. E. (1993). The development of self-administered physical activity surveys for 4th grade students. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 64, 1, 25-31.
- Sallis, J. F., Strikmiller, P. K., Harsha, D. W., Feldman, H. A., Ehlinger, S., Stone, E. J., Williston, B. J., & Woods, S. (1996). Validation of interviewer - and self-administered physical activity checklists for fifth grade students. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 28, 840-851.
- Trost, S. G., Pate, R. R., Freedson, P. S., Sallis J. F. & Taylor, W. C. (1999). Using objective physical activity measures with youth: how many days of monitoring are needed? *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 32, 2, 426-431.
- Welk, G.J., Blair, S.N., Wood, K., Jones, S., and Thompson, R.W. (2000). A comparative evaluation of three accelerometry-based physical activity monitors. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 32, S489-S497.

Др Владимир Кривокапић: КРИМИНАЛИСТИКА ТАКТИКА

Др Станко БЕЈАТОВИЋ, редовни професор
Правни факултет у Крагујевцу

Књига проф. др Владимира Кривокапића под називом „КРИМИНАЛИСТИКА ТАКТИКА“, објављена у издању Полицијске академије и обима 641 страна, посвећена је једној изузетно сложеној и надасве актуелној проблематици. Такав степен актуелности и сложености ове проблематике последица је пре свега два фактора. Прво, ради се о материји која са једне стране треба да буде у функцији што ефикасније борбе против криминалитета а са друге стране да што мање задире у оно што данас представља највеће вредности савременог човечанства, а то су слободе и права човека и грађанина уопште, а тиме и сваког учесника преткривичног и кривичног поступка, а што је веома тешко помирити. Друго, живимо у времену чија је особеност и појава нових, изузетно тешких облика криминалитета против којих друштво мора да се бори, а степен успешности те борбе зависи, поред осталог, и од адекватности мера спречавања, откривања и расветљавања извршених кривичних дела и њихових извршилаца, што се у не малом степену постиже и адекватним мерама криминалистичке тактике, а што представља предмет разматрања ове књиге.

Посматрано са аспекта начина и обима обраде питања која се разматрају у књизи она на једној страни представљају теоретску расправу у којој су анализирани бројни аспекти криминалистичко-тактичког деловања на пољу борбе против криминалитета, а са друге стране разрешене су и бројне дилеме и дати одговори на бројна питања која се сусрећу у пракси откривања и расветљавања кривичних дела и њихових учинилаца, а имају не само криминалистичко-тактички већ и криминалистички уопште, а потом и кривичнопроцесни ас-

пект. Ова, и друга питања која чине предмет разматрања у књизи, посматрано са аспекта њене архитектонике, сврстана су у три дела са педесет и девет поглавља.

Први део књиге посвећен је општим разматрањима о криминалистици и њеном месту и улози уопште на пољу борбе против криминалитета. Имајући у виду незаобилазну улогу криминалистике посматрано уопште у борби против криминалитета бројна су питања везана за ову проблематику која је аутор обрадио у овом делу књиге. Но, посматрано са аспекта актуелности, обима и начина њихове обраде чини се да три групе питања овог дела књиге заслужују посебну пажњу. То су питања која се тичу појма и значаја криминалистике као посебне научне дисциплине и њеног односа са кривичноправним и осталим сродним наукама. Затим, питања основних начела криминалистике, као и питања везана за међународну криминалистичку сарадњу у спречавању и сузбијању криминалитта. Три су основна резултата до којих је аутор дошао проучавајући питања која представљају предмет разматрања овог дела књиге. Први се тиче, сасвим исправног, става аутора по питању правне природе криминалистике коју карактерише њена самосталност у односу на друге научне дисциплине, а што се аргументује бројним научно заснованим чињеницама и особеностима као неопходним претпоставкама самосталности било које научне дисциплине, а тиме и криминалистике као релативно младе научне дисциплине посматрано са аспекта њене правне природе. Други резултат се тиче става аутора по питању јединства криминалистичког и кривичнопроцесног поступања у супротстављању криминалитету на чему аутор, сасвим исправно, посебно потенцира констатајући да ће криминалистика у пракси бити успешна, а на тај начин бити и у функцији кривичног поступка само ако делује јединствено, а не парцијално без обзира о којој грани криминалистике се ради, и ако делује у складу са основним начелима криминалистике које аутор, такође, детаљно обрађује у овом делу књиге. Трећи резултат до којег је аутор дошао у проучавању питања овог дела књиге тиче се неопходности међународне криминалистичке сарадње у спречавању и сузбијању криминалитета коју, такође, сасвим аргументовано, аутор доказује.

Питања везана за опште криминалистичко-тактичке мере и радње спречавања и сузбијања криминалитета представљају предмет разматрања другог дела књиге. Мере овог карактера које чине предмет разматрања овог дела књиге аутор је, по критеријуму њиховог карактера, сврстао у две основне групе. То су: Оперативно-тактичке мере и радње превентивно-репресивног карактера (криминалистичка провера, прикупљање обавештења, осматрање,

легитимисање, утврђивање идентитета, ограничење кретања на одређеном простору и криминалистичка контрола) и Опште оперативно-тактичке мере и радње репресивног карактера у које аутор, сасвим исправно, сврстава: потражњу делатност, употребу специјално дресираних паса, праћење, криминалистичку примену полиграфа, меру лишења слободе и меру заседе као посебне методе лишења слободе. На крају разматрања ових радњи аутор, сасвим оправдано расправља и проблематику пријављивања кривичних дела путем кривичне пријаве, као круне њиховог рада на предузимању предње означених и детаљно анализираних криминалистичких мера и радњи. Међутим, за разлику од предње изнесених оперативно тактичких мера и радњи које аутор у књизи обрађује пре свега са криминалистичког, односно криминалистичко-тактичког аспекта, у обради питања везаних за кривичну пријаву, аутор је направио и нешто другачији приступ. Наиме, поред питања везаних за појам, врсте и садржину кривичне пријаве аутор, у овом делу књиге, сасвим оправдано придаје посебан значај и проблематици њеног оперативног и процесног значаја, као и проблематици њене допуне, што је још једна потврда предње изнесене констатације да су у обради бројних питања која чине предмет разматрања ове књиге, заступљени не само криминалистички већ и њихови кривичнопроцесни аспекти, што са једне стране говори о нераскидивој вези ове две научне дисциплине, а са друге стране даје књизи карактер целовитости и свестраности у разматрању питања која чине њен предмет.

Трећи део књиге посвећен је анализи криминалистичко-тактичких и доказних радњи, метода и средстава у обезбеђењу доказа. На основу свестране анализе овог дела књиге слободно се може закључити да скоро нема ниједне радње, методе и средстава овог карактера а да нису обрађене у књизи, и то како са теоретског и нормативног аспекта (тамо где је он присутан), тако и са аспекта њихове практичне примене. У анализи бројних питања ове врсте аутор је не само приказао нормативна решења и теоретске ставове по истим, већ је и на основу једне научно критичке анализе бројних питања и анализе проблема њихове практичне примене сагледао и предности и недостатке појединих решења и на основу такве анализе извлачио и бројне сугестије и предлоге у вези са пожељним начином нормативног регулисања и практичне примене ове проблематике, и то све у циљу што ефикасније борбе против криминалитета, а што књизи даје посебан печат.

Имајући у виду предње изнесено које представља само делимичан приказ питања о којима аутор расправља у својој књизи, а које и поред тога тако сликовито говори о њеном садржају, са сигурношћу се може закључити да књига

аутора проф.др Владимира Кривокапића под називом „Криминалистичка тактика“ на потпун и свестран начин обрађује веома сложену у надасве, у времену у којем живимо, актуелну проблематику криминалистичке тактике, а и шире. Адекватан приступ у обради проблематике која представља предмет књиге, свестрано обухватање обимне и сложене проблематике и систематична обрада скоро свих питања која се тичу не само њихове криминалистичко-тактичке компоненте већ и много шире (криминалистичке уопште, а потом и кривичнопроцесне и криминолошке) чине ову књигу изузетно вредним доприносом како практичном тако и теоретском разматрању питања која чине њен садржај и сврставају је у сам врх литературе овог карактера, и то не само код нас већ и шире. Вођен великим теоретским знањем и истовремено завидном практичним искуством, што је код нас полазило мало коме за руком, након свестране и подобне анализе бројних питања која чине њен садржај аутор је у књизи доказао и нераскидиву везу како између криминалистичке тактике и других грана криминалистике тако и њихову нераскидиву везу са кривичноправним научним дисциплинама уопште, и то пре свега са Кривичним процесним правом, и доказао како се само адекватним истовременим коришћењем знања свих ових научних дисциплина може успешно деловати на пољу борбе против криминалитета као једном од највећих зала савременог човечанства, а што је од посебног значаја управо у времену у којем се појављује књига. Ово не само из разлога што ово време карактерише егзистенција и појава све опаснијих видова криминалитета већ и из разлога што је у току рад на окончању реформе нашег кривичнопроцесног законодавства посматрано у његовом ширем значењу, а у тој реформи, нема сумње, посебна пажња се мора посветити управо месту и улози органа који раде на откривању и расветљавању кривичних дела и њихових учинилаца, а аутор у својој књизи, у не малом броју случајева, даје изузетно корисне предлоге ове врсте, што књизи даје посебан печат. Са оваквом својом садржином и високим нивоом научних и педагошких квалитета књига ће засигурно бити од велике користи не само студентима Полицијске академије којима представља незаобилазну стручну литературу већ и свим другим који се на било који начин (теоретски или практично) интересују за бројна питања коришћења науке и позитивних искустава праксе на пољу борбе против криминалитета уопште. Нема сумње да ће ова књига својим корисницима омогућити не само стицање најновијих научних сазнања из ове области већ ће их, захваљујући начину обраде, и побудити и на нова размишљања о месту и улози криминалистичке тактике у борби против криминалитета, и да ће на тај начин истовремено и допринети њиховој још

Приказ књиге Др-а Владимира Кривокапића: КРИМИНАЛИСТИКА ТАКТИКА

ефикаснијој борби на том пољу посматрано уопште, а што је и један од циљева како ове књиге тако и друштва као целине. Због свега овог аутора ове књиге може чинити посебно задовољним то што је и по овом питању дао допринос не само струци којој припада већ и друштву као целини, а њене кориснике што су управо у ово време добили тако једну вредну књигу. На крају, рекао бих, осим констатације која се често чује када добијемо неки рад који попуњава празнину у нашој стручној и научној литератури, што свакако стоји и у случају ове књиге, да је од посебне важности и то како је то, односно на који начин је то учињено. Када је реч о овој књизи проф. Кривокапића моје је мишљење да је то учињено на један веома успешан начин и да јој се не може упутити ни један озбиљан приговор. Уз ово, књигу топло препоручујем свима онима који се на било који начин интересују за питања криминалистике која су на високо професионалан, научан и стручан начин разматрана у овој књизи при чему истичем да ће начин и стил њеног писања допринети лакоћи како читања тако и разумевања ове надасве актуелне проблематике.

празна страна

Др Мирослав Јевтовић: УВОД У ПОЛИЦИЈСКУ ЕТИКУ

Др Срђан МИЛАШИНОВИЋ, доцент
Полицијска академија, Београд

У издању Полицијске академије недавно је објављен удбеник Увод у полицијску етику, аутора др Мирослава Јевтовића. Ова књига, којом је значајно обogaћен фонд издања ове полицијске образовне установе, обрађује сложену и важну, данас све актуелнију проблематику, која до сада у нашој средини готово да није ни била научно-теоријски обрађивана, поготово на задовољавајући начин, тј. у оквиру опсежног и систематског приступа, какав је у њеној обради применио аутор др Јевтовић. Стога, већ и саму његову одлуку да приступи том захтевном пионирском послу треба поздравити као одважну. Али, још вредније од тога могле би, свакако, бити похвале које ова књига заслужује због стручних и педагошких квалитета који карактеришу њене садржаје.

Увод у полицијску етику је књига од 375 страница, која је подељена у 14 поглавља, којима су додати и: предговор, увод, садржај и библиографија.

Поглавља носе наслове: Полицијска етика као теоријско-сазнајна дисциплина, Рађање савременог полицијског морала, Улога и значај полицијског морала, Детерминанте полицијског морала, Извори и инспирације полицијског морала, Протагонисти полицијског морала, Корисници ефеката полицијског морала, Вредности и интереси штићени полицијским моралом, Структура полицијског морала, Тематика полицијског морала, Кодификација полицијског морала, Стање полицијског морала, Хетерономно санкционисање кршења полицијског морала, Правци и детерминанте развитака полицијског морала и Полицијски морал као предмет организованог и систематског педагошког посредовања.

Неколика поглавља имају разуђенију структуру и обимнија су од осталих, што одговара сложености и значају њима захваћене проблематике.

Тако су у другом поглављу исцрпније обрађене друштвено-историјске и идејне претпоставке уобличавања савременог полицијског морала, тј. одговарајући идеолошко-политички и политичко-културни контекст у коме се формирао овај феномен.

Такође су исцрпније обрађене детерминанте полицијског морала, ка-ко друштвене (политичке, друштвено-идејне, професионално-службене и међународне), тако и оне у индивидуалној равни.

Већа пажња посвећена је и анализи вредности и интереса штићених и унапређиваних посредством морала полиције, односно, њиховим екстерним и интерним носиоцима.

Извори и инспирације полицијског морала разврстани су на примарне (директне) и секундарне (индиректне). Из прве групе, исцрпно су обрађени: стандарди универзалног морала, стандарди цивилизацијског, епохалног и општег друштвеног морала, стандарди општег професионалног морала, одредбе релевантних међународних деонтолошких инструмената и одредбе деонтолошких докумената сродних професија.

Као секундарни (индиректни) извори и инспирације, такође исцрпно су обрађени: право (право људских права и слобода, међународно хуманитарно право и одредбе међународно-правних инструмената), обичај и традиција, као и неки други посреднији извори и инспирације.

Улози и значају морала полиције, као средишњем и најсложенијем теоријско-сазнајном проблему у овом предметном подручју, посвећено је најобимније поглавље овог рада. Пошто је указано на могућност примене емпиријских и теоријских методских приступа у објашњавању и доказивању функционалности и сврховитости полицијског морала, као и разумевању и образлагању неопходности манифестовања његовог задовољавајућег статуса (тј. у разумевању и образлагању императивности манифестовања очекиване моралности припадника полиције), и пошто је демонстриран сазнајни који се заснива на директном коришћењу емпиријских чињеница, експлицитније су приказани теоријски начини провођења овог сложеног и захтевног сазнајног подухвата.

Као главни начини теоријског објашњавања и доказивања, односно, разумевања и образлагања третираних предметних веза и својстава, издвојени су: телеолошки начин (који се заснива на анализи односа између полицијског морала и циљева у вези с деловањем полиције), аксиолошко-етички (који се

заснива на анализи сврхе полицијских функција) и онтолошко-феноменолошки начин (који се заснива на анализи стандардне конституције и ординарне праксе полиције). Особито пажљиво су елабориране аргументације у оквиру првог сазнајног начина, и то: аргументације по основу везе између полицијског морала и друштвених тежњи и циљева, и аргументације с обзиром на допринос морала остваривању професионално-службених интереса, тежњи, циљева и задатака полиције.

Такође је шире обрађена и проблематика организованог и систематског педагошког посредовања полицијског морала. Поред осталог, обрађени су општи и специфични разлози и циљеви успостављања етичког образовања за полицијску професионалну службу, затим концепције, форме, дидактичке тежње и одлике те праксе, начин изучавања полицијске етике у оквиру посебне наставне дисциплине, као и концепција, идентитет и друге (посебније) карактеристике наставне дисциплине „полицијска етика“. Најзад је прикаан и профил наставне дисциплине примерене професионално-етичком образовању будућих полицијских кадрова вишег ранга.

Књига Увод у полицијску етику - по њеној оригиналној концепцији и по зналачкој обради предметне материје, што подразумева и солидну концептуализацију, структурну поставку и систематичност у излагању конкретне грађе, затим по ваљаности предложених дефиниција, закључака и термина, те најзад и по основу примене адекватних метода и релевантности коришћених сазнајних извора - представља вредно научно-теоријско дело које у најбољем смислу доприноси утемељивању полицијске етике као научно-теоријске дисциплине.

Међутим ова књига је писана и с обзиром на сасвим конкретну педагошку сврху, тј. у сагласности с програмима двају наставних предмета који се изучавају на Полицијској академији: „Полицијска етика“ и „Социологија са полицијском етиком“, односно са циљем обезбеђивања уџбеника за те предмете. Аутор је и у том смислу успешно обавио свој задатак, тј. исказао је стручност и у дидактичко-методском смислу. Односно, излагање материје ове научно-теоријски солидно засноване књиге следи сва важна педагошко-дидактичка правила. Текст је писан и на прецизан и разумљив начин, какав је примерен потребама одговарајућег педагошког процеса.

празна страна

ПРИСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ - БЕОГРАД
АСОЦИЈАЦИЈИ ЕВРОПСКИХ ПОЛИЦИЈСКИХ КОЛЕЦА (АЕРС)

У Будимпешти је 20. маја одржан састанак Управног одбора Асоцијације европских полицијских колеца (АЕРС), организације која окупља високе полицијске школе европских земаља. Ова организација основана је 1996. године, у почетку као асоцијација националних полицијских колеца земаља Европске Уније, а касније и шире, са циљем успостављања максималне сарадње и координације између полицијских колеца и академија земаља чланица.

На позив Управног одбора АЕРС-а и домаћина скупа, Полицијског колеца Мађарске, овом састанку присуствовала је и делегација Полицијске академије коју су сачињавали проф. др Драгољуб Кавран, председник Управног одбора Полицијске академије и др Ђорђе Ђорђевић, професор Полицијске академије. Разлог позивања наше делегације на овај састанак јесте околност да је дневним редом састанка био обухваћен и пријем нових чланица, међу којима је и Полицијска академија из Београда, која је у чланство ове организације примљена као национална полицијска академија Србије и Црне Горе. У име Академије, оригинални Протокол о оснивању АЕРС-а свечано је потписао проф. др Драгољуб Кавран, који се бираним речима захвалио Управном одбору на пријему у породицу европских полицијских академија, а посебно господину генерал-мајору Луису Кристијану Жилијену, председнику и господину Питеру Оуденховену, генералном секретару АЕРС-а, којима је на поклон уручио значке Полицијске академије. Поред наше Академије на овом састанку у чланство АЕРС-а примљене су у високе полицијске школе из Словеније и Словачке,

тако да ова асоцијација сада обухвата тридесет земаља Европе, укључујући ту и готово све земље бивше СФРЈ (изузев Босне и Херцеговине).

Поред ове, за нас најзначајније тачке дневног реда, на састанку су разматрана актуелна питања везана за рад АЕРС-а, извештаји са претходног састанка Управног одбора у Паризу, извештај са састанка Извршног комитета у Винтертуру, извештај о евалуацији CARDS пројекта за западни Балкан, информација о тренинг програму Пакта за стабилност, као и најновије активности у оквиру МЕРА и СЕРОЛ-а. МЕРА (Middle European Police Academy - Средњоевропска полицијска академија) и СЕРОЛ (European Police College - Европски полицијски колеџ) су друге две европске организације које се баве полицијским образовањем које, заједно са АЕРС, тесно сарађују у остваривању својих задатака. МЕРА, као организација која обухвата полицијске академије средње Европе, настала је тако што су аустријско-мађарској полицијској академији основаној 1992. године следеће године приступиле и Чешка, Словачка, Пољска и Словенија, а 1994. и Немачка и Швајцарска. Маја 2001. године представници ових осам земаља чланица потписали су заједничку декларацију о унапређењу сарадње. СЕРОЛ, Европска полицијска академија, основана је Одлуком Савета Европе од 22.12.2000. године као мрежа за повезивање националних тренинг установа за старије официре полиције земаља чланица. Сарадња ових организација је све јача, па су у плану и многе заједничке активности.

Поподневни део програма рада био је посвећен презентацијама које су припремили домаћини и представници Полицијске академије Македоније. Др Гергељи Вирањи, заменик директора мађарске Полицијске академије, говорио је о новинама у развоју полицијског образовања у Мађарској, а др Ласло Бене, шеф мађарске националне полиције, поднео је реферат о новинама у развоју мађарске полиције. Др Слађана Тасева, директор Полицијске академија из Скопља, говорила је о новинама у развоју обуке македонске полиције, посебно се осврћући на прихватање принципа Болоњске декларације у полицијском образовању у Македонији.

Делегација Полицијске академије била је веома срдечно примљена од стране домаћина скупа, Полицијског колеџа Мађарске и њеног директора, генерала Беле Блашка. Приликом краћег сусрета наше делегације са руководством Полицијског колеџа из Будимшеште размењени су симболични поклони и изражена обострана жеља за будућом тешњом сарадњом. Осим овог, делегација Полицијске академија успоставила је контакте и са представницима других Полицијских колеџа и академија чланица АЕРС-а, посебно из бивших југословенских република Македоније и Словеније. Од нарочитог су значаја

разговори са представницима СЕРОЛ-а, приликом којих је нашој делегацији понуђено да затражи пријем и у ову институцију међународне сарадње у области полицијске едукације.

Посета Будимпешти и присуство састанку Управног одбора АЕПЦ-а оцењени су од стране Полицијске академије као веома успешни. Пријем у ову асоцијацију од значаја је не само за Полицијску академију и наше полицијско школство, већ и за друштво у целини, као још један корак у правцу европских интеграција којима наше друштво интензивно тежи. Чланство у оваквој организацији може бити од велике користи за развој нашег полицијског школства које се већ неколико последњих година налази у процесу реформе. Размена искустава са сродним образовним установама у Европи сигурно ће допринети доношењу бољих решења у том процесу који треба да нас уведе у ред модерних европских система полицијског образовања заснованих на принципима Болоњске декларације.

празна страна

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Полицијске академије „Наука, безбедност, полиција“ (НБП) објављује оригиналне научне, стручне и прегледне радове из области кри-миналистике, безбедности и полицијских послова, који претходно нису објављени. Часопис излази три пута годишње, на српском језику, ћиричним писмом, у обиму 12-15 ауторских табака. Радови страних аутора објављују се, по правилу, на енглеском језику.

Оригинални научни радови, поред података о аутору, треба да садрже: кратак апстракт до 10 редова (до 1.000 карактера) кључне речи (4-6 речи), као и списак коришћене литературе. Такође, рад треба да садржи нешто дужи резиме, до 25 редова (2.500 карактера), који презентира основне ставове аутора о обрађиваној теми. Уколико аутор не преведе резиме рада на енглески језик, превођење резимеа рада обезбеђује Редакциони одбор часописа. Радови који не спадају у категорију оригиналних научних радова (прилози, прикази, осврти, истраживања, међународна сарадња, и др) не морају садржати све ове елементе.

Текст рукописа треба припремити у компјутерској верзији (Word, формат А-4, Times New Roman, ћирилични фонт, 12 pt, стандардне маргине). Научни, стручни и прегледни радови са прилозима не смеју прелазити обим од једног ауторског табака (16 страница двоструког прореда – око 30.000 карактера). Уз обавезан диск или дискету, Редакционом одбору доставити и два примерка рада отштампана на папиру, са свим потребним прилозима.

Препоручује се да приликом цитирања аутора, њихова имена писати у оригиналу са годином објављивања рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, онда се у тексту помиње само први уз скраћеницу: ет ал. Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, онда се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1994а, 1994б, итд). У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом презимена аутора и то: презиме, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа, број тома, странице (од-до), а код назива књига, још и име издавача и место издавања.

Приспели радови подлежу уређивачкој обради и анонимној рецензији. Евентуалне примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Рукописе слати на адресу:

Полицијска академија, 11000 Београд, Хумска 22, Србија и Црна Гора,
Police Academy, 11000 Belgrade, 22, Humska St., Serbia and Montenegro
са напоменом: за уредника часописа „НБП“

Полицијска академија задржава право да, после изласка из штампе, садржину часописа у целини објави у електронском облику и на Интернету.

Редакциони одбор

празна страна

празна страна

празна страна